

2024. június

2024
05
04

tiszatáj
78. ÉVFOLYAM

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat,
Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata,

az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap és a Petőfi Kulturális Ügynökség
támogatásával.

HÁSZ RÓBERT főszerkesztő
ANNUS GÁBOR, ORCSIK ROLAND, TÓTH ÁKOS szerkesztők
SINKOVICS BALÁZS korrektor
MOHAI ALETTA szerkesztőségi titkár

Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány
A lapot nyomja: Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu

E-mail: tiszataj@tiszataj.hu

Online változat: tiszatajonline.hu

Szerkesztőség: 6720 Roosevelt tér 10–11. Tel. és fax: (62) 421–549
Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.

Terjeszti: Lapker (Magyar Lapterjesztő Rt.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága 1008. Budapest, Orczy tér 1.

Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél,

e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 303–3440

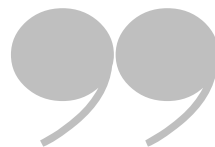
További információ: 06 80/444–444

Egyes szám ára: 980 forint.

Előfizetési díj: negyedévre 1500, fél évre 3000, egész évre 6000 forint.

ISSN 0133 1167

Tartalom

LXXVIII. évfolyam, 6. szám / 2024. június

„Egy szétszerelt világ” – Petri György poétikai és életterei

ERDÉLYI ÁGNES	Petri György háromszor Szegeden	3
	Az ilyen fontos beszélgetések (Petri György és Könczöl Csaba beszélgetése a szegedi Móra Kollégiumban, 1992. március 3-án)	12
MARGÓCSY ISTVÁN	Petri György tervezett Petőfi-regényének lehetséges kontextusai	30
PATAKY ADRIENN	„gyökeres módosításokra szorulnak” (Petri György munkamódszere kéz- és gépiratai alapján [néhány vers első közlésével])	37
HORVÁTH KORNÉLIA	Por, sár és Sára (Petri György költészetének egy meghatározó szemantikai, hangzásmetaforikai és tematikus motívumsoráról)	51
MARKO ČUDIĆ	Petri György szerb hangjairól, dióhéjban	59
BÍRÓ-BALOGH TAMÁS	Petri György hatvankét újabb dedikációja	70
TANDORI DEZSŐ	Egy „Petri”-moll etűd. „Körszikra”	78
TÓTH ÁKOS	Visszhangok tükörmélyből (Tandori Dezső versei Petri Györgyhez)	79
FORGÁCH ANDRÁS	Petrirajzolás	92
BAZSÁNYI SÁNDOR – SZILÁGYI JUDIT	Gazdátlan tényrakások / Petri-tér	95

Az utolsó oldalon

SZÍV ERNŐ	Kedves Magyary Ágnes	99
-----------	----------------------------	----

Illusztrációk

FORGÁCH ANDRÁS rajzai Petri Györgyről a címlapon, a 2., 29., 36., 50., 69. oldalon és a belső borítón.

Fotók Petri György és Könczöl Csaba 1992-es szegedi estjéről a 9., 13. és a 21. oldalon.

SZILÁGYI LENKE fotói a 77. oldalon (Tandori Dezső és Petri György 1994-ben) és a 91. oldalon (Petri György és Papp Mari).

Válogatás a *Gazdátlan tényrakások / Petri-tér* című kiállítás fotóiból a 95–98. oldalon (Birtalan Zsolt és Gál Csaba fotói)

Petri György háromszor Szegeden

1.

ÉvTiZeDhAtÁrHÍD

Ballagtunk a Bölcsészkar felé Szajbélyvel,¹ legkevesebb harminc éve, talán tél volt, talán őszi, és közben szóba került Petri, hogy mennyire „jó költő”. Vélhetően nem úgy fogalmaztunk, hogy filozofikus, határátlépő, kíméletlenül ironikus, szépségesen dísztelen metaforákkal telített, megrendítő költészet ez. Magától értetődően merült fel azonban a szándék, hogy hívjuk meg őt Szegedre, a Móra Kollégiumba,² ahol az utóbbi néhány évben felfelé ívelt a kulturális élet. A '70-es, '80-as évtizedfordulón jártunk, a rendszerváltást közvetlenül megelőző jelenidőben. „Ez nem ideje semminek”, mondja szikáran Petri György *Zátony* című, el nem évülő versében, melyben körülírja a korszak – múlt és jelen – súlyos tételeit, kíméletlenül figyelmeztetve: „Idő – a te időd.” Korai költészete olyan érvényesen mutatta fel a múltba tekintés felelősségét és a jelen üres toporgásait, az időt, „mikor elég már, s az ajtót bevágod” szükségét, és nem utolsó sorban „a szerelmi költészet nehézségei”-nek konzekvenciáit, hogy ezzel egy nemzedék elevenébe vágott. Igen, nagyon ideje volt a változásnak, a „túl- és feléldégelések” meghaladásának, amit tudatosan vagy tudattalanul megéltünk és vártunk sóvárogva. A történelmi emlékezet rutinja roppant hosszúnak érezteti a kivárásnak és készülődésnek ezt a dinamikus periódusát, pedig léptékében egészen rövid idő ez. Szűkre szabott idő, mely azonban gondolkodásnak és tetteknek oly sok izgalmat, újszerű változatát generálta életérzésben és közéletben, hogy úgy vélhettük, szabadon adhatunk formát életünknek. Igaz, nem tudtuk igazán elképzelni a változások mikéntjét, sem kimenetelük következményeit, de végigjártuk a felismerés fokozatait, és nem állíthattuk, hogy könnyebb lett az élet. Nem jelenthetjük ki azt most sem, hogy életérzést egy költészet egyedül képes felszabadítani, de jóváhagyhatja, mélyebben átélhetővé teheti ésszel és szívvel.

A korabeli egyetemi ifjúság – hányadot, arányt nem mernék mondani – kulturális érdeklődése tükrözte ezt a folyamatosan alakuló jelent, jobbra

¹ Szajbély Mihály, az SZTE emeritus professora, kutatási területe a 19. és 20. századi magyar és a vajdasági magyar irodalom, Csáth Géza, médiatörténet, és annak vonatkozó ágai.

² A JATE Móra Ferenc Kollégiuma 1966-tól működik, a megidézett időpontban nagyobb részt bölcsész, kisebb részt joghallgató kollégistákkal. Jelenlegi neve: SZTE Móra Ferenc Szakkollégium.

csak erről szólt minden ezekben az években a Móra Kollégiumban is. A szabadságnak egyik kis köre voltunk valóban. Szemünk előtt vált egyre láthatóbbá a „kortárs kultúra”, valamiképpen összefüggött, találkozott és szerveződött minden: Esterházy *Fancsikója*, Konrád *Városalapítója*, Bódy és Jeles filmjei, a *Mozgó Világ*, Gulyásék filmszociográfiái, a kaposvári *Marat*. Kézről kézre jártak az Új Symposion-számok, Bibó-köteteket szereztünk, újragondoltuk történelmi nyomorúságainkat, olvastuk Szűcs Jenőt, a Rajk-jegyzőkönyvet másoltuk éjjel, és Csoóri nomád értelmiségi esszéjét, hogy továbbadhassuk. Már ismertük Petri első két kötetét is, a *Magyarázatok M. számára* (1971) és a *Körülírt zuhanás* (1974) címmel megjelenteket, beszéltünk róluk, idéztünk belőlük. Mondhatnánk, hogy a korai Petri-versek egy nemzedék közérzetének korlennyomatai voltak, de erre máris találtunk – az időszakra jellemzően, vitára kész – korabeli ellenreakciót.³ Ismertünk már néhányat a köteteket méltató első kritikákból is, de arra esély sem volt természetesen, hogy „elemzés tárgya” legyen egyetemi szemináriumokon.

A Petri-költészet iránti érdeklődést tovább fokozta a *Mozgó Világ* egyre növekvő népszerűsége, amihez persze az ő jelenléte is nagyban hozzájárult. Újabb versei kizárólag itt jelentek meg, a folyóirat szerepkijelölő furorral nyomatékositotta is, meglehet, nem elsőként, hogy „Petri György a József Attila utáni periódus legjelentősebb lírikusa”.⁴ Az ötéves jubileumon odaítélték számára az 5 puttonyos Aszú-díjat, mint olyan szerzőnek, akinek „verseit legfontosabbnak tartják” a 37 szám történetében. A több év kihagyása után publikált új írások a reveláció erejével hatottak, a Petri-kultusz tovább terebélyesedett versekkel és legendákkal. Petri hazatalált a *Mozgó Világ*ban, markáns világlátásával, ideologikus szemléletével bizonyára nem kis részben hatott is a folyóiraatra, mely 1975-től a ’83-as végső betiltásig – radikális szerkesztői stratégiájával – a határokat feszegette. Mi, olvasók, értékeltük szerzőik új szemléletű esztétikai/kritikai ajánlatait, figyeltük a friss műveket, a műfajkísérleteket, a periférián élőkről szóló szociografikus írásokat, nóvumokat vártunk, és ezt a várakozást a *Mozgó Világ* egyszerre indukálta és teljesítette.⁵

³ „Sokan, akik ragaszkodnak a »fiatal nemzedéknek« mint egységnek látható és egységként jellemezhető jelenségnek a fikciójához, általában úgy térnek rá a művekben hangot kapó »közérzet« leírására és bírálatára, mintha ez volna a nemzedék művészetének meghatározó tartalmi attribútuma.” KÖNCZÖL Csaba, „Válaszok (helyett?)”, *Mozgó Világ* 4, 3. sz. (1981): 23.

⁴ „A »költő« az az ember, aki művészi tehetsége révén képes olyan beállítódásra, amely költői műveket eredményez. A »lírikus« olyan költő, aki lírai emberként fordul a költészet felé, és ez a beállítódása sem nem konvencionális, sem nem alkalmi jellegű: életsorsával, személyisége egészével azonos.” SZILÁGYI Ákos, „Petri György”, *Mozgó Világ* 7, 5. sz. (1981): 51–53. Kötetben: SZILÁGYI Ákos, „A »megmenthetetlenül személyes«”, in SZILÁGYI Ákos, *Nem vagyok kritikus!* (Budapest: Magvető, 1984), 341–347.

⁵ „A hivatalos pártállami »fősodortól« egyre markánsabban elütő lap körül így csakhamar egész mozgalom bontakozik ki, az egyetemi városokban mind több *Mozgó Világ* kör és klub

A leginkább a fiatal értelmiségiek körében közkedvelt *Mozgó Világ* ÉvTi-ZeDhAtÁrHÍD címmel 1979-ben sorozatot indított, melyhez a Móra Kollégium is kapcsolódott.⁶ Szajbély Mihály, a szegedi bölcsészkar fiatal oktatója közvetített, aki akkoriban a *Mozgó Világ*nak is szerzője volt, és a kortárs irodalom több alkotóját „lehozta” Szegedre. Az első Petri-est pontos időpontját hosszú keresések után a JATE KISZ-szervezetének időszakos kiadványában, a korabeli „haladó diákmozgalom” legendás lapjában, a *Gondolat-jel*ben találtuk meg. Jellemzően egyedül ezen a helyen tudósítottak csak („a versek egyszerre vonzottak és taszítottak”) a ’81-es, áprilisi eseményről, mely széles, várakozó érdeklődés mellett zajlott a Móra Kollégium zsúfolásig megtelt alagsori klubtermében.⁷

A korabeli belügyi elhárításban szokásosan csak jóval később konstatálták, hogy megesett egy nemkívánatos esemény az egyik kollégiumban, de érdemi reakcióval nem léptek fel. Az *Örökhétfő* kis fehér kötete, szamizdat kiadványként – melyben Petri végleg felmondott mindenféle kompromisszumot a fennálló rendszerrel – éppen hogy megjelenhetett 1981-ben, ezért nem tűnhetett fel az egyébként is fogalmatlan megfigyelői körökben. Még ismeretlen volt a költő neve, a kötet megjelenése után azonban siettek szankcionálni a Petri-láthatóságot. Egyetemi történet, hogy egy „érdeklődési alapon szerveződő”, színházias profilú KISZ-szervezet rendezhette a bölcsészkar március 15-ét az Audmaxban, valamikor a ’80-as évek elején. A már akkor is széles körben ismert és gyakran idézett *Egy ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből* című lírai remeklés, noha megjelent nyilvános kötetben, csak úgy maradhatott a programban, ha a költő neve nem, csak a vers címe hangzik el. Ez teljesen hasonlít arra az esetre, amit 1992-ben majd Petri maga mond el Móra kollégiumi harmadik estjén, hogy első válogatott kötetében Nagy Imre neve nem szerepelhetett címként az alakját megidéző versnél – az első sor került a helyébe. Furcsának tűnhetne, hogy utóbbi eset a rendszerváltás évében, 1989-ben történt, ha nem tudnánk, hogy a névtelenségre ítélet mint ká-európai túlélő gyakorlat, máig jelen van széles e régióban.

alakul, ahol egy-egy Mozgó-estre már gyakran egész színháznyi közönség kíváncsi.” Ld. Nóvé Béla, „»Ideje véget vetni a gyáva elhallgatások túlerejének« – a betiltott Mozgó Világ, 1975–1983” <https://merce.hu/2022/03/26/ideje-veget-vetni-a-gyava-elhallgatások-tulerejenek-a-betiltott-mozgo-vilag-1975-1983/>

⁶ „A József Attila Tudományegyetem Móra Ferenc Kollégiumának felkérésére szerkesztőségünk Szegeden is megrendezi ÉvTiZeDhAtÁrHíD című sorozatát. A tervek szerint havonként egy estre kerül majd sor. Március 20-án, pénteken Bereményi Géza már ennek jegyében találkozott olvasóival. A felolvasást és a beszélgetést Mányoki Endre vezette be.” Ld. Mozgó hírek-rovat, *Mozgó Világ* 7, 5. sz. (1981): hátsó belső borítón

⁷ *Gondolat-jel*, 5. sz. (1981): 28. Az SZTE Klebelsberg Könyvtár, Contenta segítségével kinyert adat.

Fotó, hangfelvétel nem készült az első Petri-estről, bizonyára fel sem fogtuk, hogy ez egy jelentős pillanat városunkban az államilag irányított nyilvánosság sivatagában, másrészt technikai eszközünk sem lett volna hozzá.

2.

Jelenkorosokkal

Van felvételünk ugyanakkor 1989. április 25-i dátummal Petri György második kollégiumi ottlétéről, melynek digitalizált hanganyagát a Móra Kollégium hangarchívuma⁸ őrzi.

Petri ez alkalommal a *Jelenkor* folyóirat estjén vett részt Balassa Péter, Csuhai István, Csordás Gábor, Parti Nagy Lajos és Takáts József társaságában. A beszélgetést Balog József vezette. Nyitányként Parti Nagy Lajos *Szódalovaglás* című hosszúversének, Balassa Péter *Molto moderato* című, zenei témájú, Bach-tól Tarkovszkijig ívelő esszéjének részleteit hallgatta a közönség.

Petri György a *Kapcsolatunk kezd meghitté válni*, a *Két töredék a Brezsnyev-érából*, a *Szezonvég* és *A seb* című verseit olvasta fel. Az utolsóként olvasottat nem találtam meg sem kötetekben, sem a DIA-ban, sem egyéb kereső felületeken. Lehetséges, hogy nem publikált darab? Lehet, hogy „esztétikai öncenzúra” áldozata lett? Bátorkodom közreadni. A verset hangfelvételtől írom le, tehát a sorok kijelölése önkényes.

Elhangzása előtt Petri közlése: „Ez időben utolsó versem”.

Nem vagyok⁹

*Nem vagyok pesszimista,
és nem vagyok politikus,
az utóbbi szerepbe
csakis a közegellenállhatatlanság kényszerített.
Itt minden politika,
az áraktól a rímekig,
és ha azt hiszitek, hogy ma azért már nincs így,
nagyot tévedtek.
Amit meg pesszimizmusnak neveznek híveim is,
csak realitásérzék,*

⁸ A Móra Kollégium hangarchívuma az 1980-as évek közepétől őrzi digitalizált felvételeken a kollégiumi rendezvények hanganyagait, jelentős részük már elérhető az SZTE Klebelsberg Egyetemi Könyvtár, Contenta archívumában.

⁹ A vers felvételtől lejegyzett szövegének tipográfiai-formai rekonstrukcióját Várady Szabolcs, Petri György barátja és pályatársa, összegyűjtött verseinek szerkesztője végezte el mostani közlésünk számára. Ezúton is köszönjük segítségét! (A szerk.)

a katasztrófa biztos tudata.
Én nem akarok semmit,
de féltő, hogy lesz.*

A felolvasások után az impulzív beszélgetés, illetve vita során, melyben Petri végig aktívan részt vett, szó esett a *Jelenkor* szerkesztői stratégiájáról, a Szerdkényi-korszak hagyományának folytatásáról és meghaladásának alternatíváiról, a prózapoétikai fordulat sikeres felismerése után lehetséges új húzóágazatokról, mindezek a magyar kulturális élet éles kritikájának keretezésében (zárványok, rendezetlenség, intoleráns irodalmi közvélemény, autokrácia). Beszéltek az irodalom tájékozódási képességének elvesztéséről, a bezárkózásról és az Európához mint kölcsönösen közvetítő közegbe kapcsolódásról, a közép-európai nyitásról (Hrabalnak és Esterháznak legyen köze egymáshoz). Kérdezték, lehet-e ideologikusan, politikailag intaktnak maradni az értékválasztásban akkor is, ha „nincs harci helyzet”, van-e Pécs kulturális örökségének szerepe a *Jelenkor* identitásában, elavult-e a regionalitás-szemlélet, teremthet-e értékeket? Vita bontakozott ki az irodalomkritika helyzetéről, a tudományos háttérű kritika, a színvonalas szakkritika-írás és a zurnálkritika elvárható szerepeiről együtt és külön-külön. Szó esett arról, hogy a hazai kritikai élet belterjes, régről beidegződött félelmi reflexek befolyásolják. Neuralgikus problémaként említik, miért nem vethető fel az Esterházy-életmű „túlfeszített nyelvi rendszerének” és Tandori újabb verseinek bírálata, hogy az írók sokszor „pöffeszkedve reagálnak a kritikára”, hogy Móricz és Déry körül miért nagy a hallgatás. Egyik legfontosabb stratégiai feladatként jelölték meg a szélesebb olvasóközönség megismertetését a versek új nézőpontú olvasási szempontjaival, ahogy az új prózapoétikai értelmezések átadásával ez már megtörtént. Csordás Gábor főszerkesztő elmondta, büszkeséggel tölti el, hogy először lehet együtt Petri Györggyel *Jelenkor*-környezetben. Többször téma volt a két folyóirat, a „túlsúlyban irodalmi” *Jelenkor* és a túlsúlyban „ideologikus” *Beszélő* közös és eltérő attitűdje az irodalom és a politika iránt.

3.

E korban / nem enyhülhet meg szomjúságod.

Petri Györggyel Könczöl Csaba beszélget.

A harmadik Petri-találkozásra 1992. március 3-án került sor. A kazettára felvett, később CD-re digitalizált hanganyag egy nehezen követhető tranzakció során elveszett, így az alább olvasható szöveg a megtalált, ám az idő vasfoga

* Persze nem olyan igazi és patetikus katasztrófára gondolok, hogy mondjuk a Gellérthegynek eszébe jut, hogy valamikor tűzhányó volt, októberi sajnálatos, novemberi és június 16-i mézárláshoz vezethető, június 16-i mézárlásra pláne.

által alaposan megrágott, eredeti kazettáról kimentett hangfájlról íródott le. Az pedig hihetetlen véletlen, hogy egyszer csak felbukkant a minap (!) dosz-ziék, mindenféle papírok közül – egy másik dokumentum keresése közben – a Petri–Könczöl-est plakátja. Mondjuk, hogy plakát lenne, az enyhén szólva is eufemizmus, mert egy A4-es nagyságú rajzlapra fekete-piros filccel odave-tett ákombákom szöveg hirdeti az eseményt, és hát a sorok sem egyenesek. Nagyon szép és hangsúlyosan elhelyezett ugyanakkor Petrinek az a fotója, melyen egy fonott karosszékben ül, kissé előredőlvé, egyik kezével a karfára rézsút támaszkodva, másik kezében a lazán felfelé tartott, elmaradhatatlan cigarettával. (Petri *szép* keze szinte külön él a képen.) Öltözéke fehér, ingujja feltúrva, lába keresztben. Mögötte zsúfolt könyvespolc. Talán pózol a fotós-nak, ám arckifejezése rezignált, inkább szomorú, tekintete átható, fürkésző, van benne valamiféle várakozás. Törekeny ember. Ez a kollégiumi lift mellé kihelyezett egyetlen rajzlapos iromány volt hivatott hirdetni az estet, mint ahogy egy ugyanilyen rajzlapra filcezett néhány sor adott hírt innen, a kollé-giumi lift mellől Donáth Ferenc előadásáról is, anno '83-ban.¹⁰ Elég volt eny-nyi, hogy ott legyen a fél város.

Mint ahogy a plakáton szerepel, keddi napon beszélgetett Petri Györggyel Könczöl Csaba¹¹ a Kollégium egybenytott, ez alkalommal is zsúfolásig meg-telt nagytermében, ahová jóval a kezdés előtt egyre csak áramlott a lelkes kö-

¹⁰ Donáth Ferenc politikus, agrártörténész, a Nagy Imre-per másodrendű vádlottja, a rendszer-váltás előtti ellenzék nagytekintélyű doyenje. A Móra Kollégiumban 1983. március 22-én tartott előadást. Részlet ebből: „A szabadságjogokban és a demokráciában a magyar törté-nelem legnagyobb eszményeit látjuk. Hiszünk a szabadságban, hisszük, hogy minden rend-nek ez a kezdete, és minden érték érvényesülésének ez a feltétele. Hiszük, hogy a társada-lom szervezeteinek csak akkor van értelmük, ha azok nem csökkentik, de növelik és bizto-sítják az egyén szabadságát. Hiszük, hogy van a szabadságnak egy komoly mértéke, ami nélkül sem néznek, sem egyénné nem érdemes élnie.” Ld. *Gondolat-jel*, A JATE KISZ-szer-vezetének kiadványa, 1984/3. Jankó Attila közlése saját hangfelvétele nyomán. Itt Donáth Ferenc, előadása meghirdetett témájához kapcsolódva, az 1938-as Márciusi Front alapelvei-ből idézett.

¹¹ Könczöl Csaba (1943–2004) esszéíró, fordító, kritikus, szerkesztő. „Hetyke, elragadó fiatal-ember, aki birtokában volt egy ritka tulajdonságnak, a férfibájnak. Megvesztegethetetlen: a lázongást pacifikálták, legtöbb szereplőjével együtt; őt nem lehetett früstökre megemni, in-tranzigenciája megkérdőjelezhetetlen maradt. Velejég nonkonformista volt, nemcsak a hi-vatalos, hanem az alternatív karriert sem kereste.” RADNÓTI Sándor: „Nekrológ: Poszthu-musz ember (Könczöl Csaba, 1947–2004)”, *Magyar Narancs*, 2004. február 26.

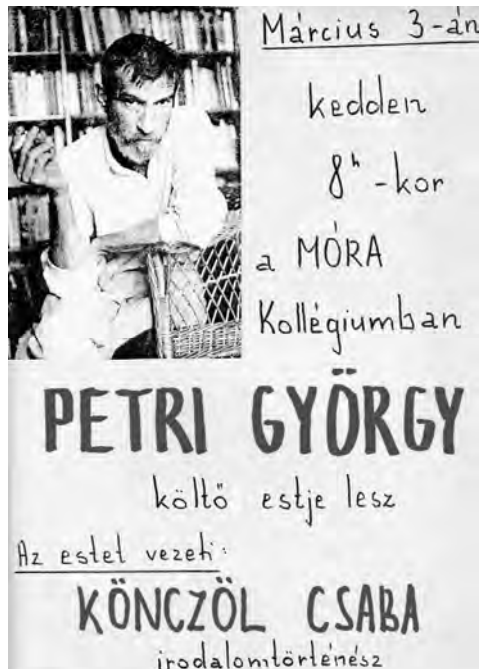
Könczöl a korabeli kultúrpolitikai és irodalomkritikai mainstreamektől függetlenül, saját pa-radigmái keretében lényeglátó előfeltevéseket tett kortársi életművekről. Bahtyin mű-veit elsőként ő fordította és vezette be a magyar tudományos diskurzusba, és ismertette meg a bahtyini híres karneválméletet az érdeklődők széles körével. A Bahtyin nyomán meg-konstruált „reduktív nevetés” fogalmát felhasználta Petri költészetének értelmezéséhez, mellyel a recepció egyik legrelevánsabb alternatíváját ajánlotta fel. Az azóta is sokat hivat-kozott, 1979-re datált Petri-esszé Könczöl Csaba *Tükörszoba* című kötetében (Budapest: Szép-irodalmi Könyvkiadó, 1986) jelent meg.

zönség; egyetemisták, tanáraink, a helyi értelmiség több illusztris alakja sereglett, ismerőseink, barátaink – egyetlen nagy közösség voltunk. Könczöl Csaba is járt már előzetesen a Móra Kollégiumban, amikor 1988-ban Mihail Bahtyin beszédműfaj-elméletéről olvasott fel egy szöveget, és nem is akármilyet! Nyelvelméleti sémák játékba hozásával egyszerre modulálta / parafrázálta / ironizálta előadása tárgyát sziporkázó stilisztikai bravúrral, saját farkába harapó fogalmi zsonglörködéssel, és talán magában azon mulatott, hogy a hallgatóság egy idő után egy kukkot sem ért az egészből.

Petri és Könczöl együttes jelenléte ezen a szegedi esten kivételes alkalom volt, az érdeklődők már-már tapinthatóan feszült, érdeklődő figyelmével vonzaskörükben. Útjuk sok hasonlóságot mutat művészetértelmezésben, történetfilozófiai-fogalmi gondolkodásban, politikai szerepvállalásban, és sokban hasonlít sorsuk a saját életben és a saját halálban is. Habitusukban is sok a közös vonás: két fényes intellektus, kérlelhetetlen szabadságvágygal és önzéssel – semmire és senkire, de leginkább önmagukra való tekintet nélkül élték szenvedélyesen és roncsolták ugyanúgy életüket. Petrit elsősorban költészetéből, visszaemlékezésekből és néhány találkozásból, Könczölt valamilyen személyesebben is ismertem.¹²

Hogy a kollégiumi beszélgetést Könczöl Csaba kezdeményezte-e (barátok voltak végtére is), erre már nem emlékszem.

Az 1992-es eseményről szerencsére megmaradt néhány fotó is, az egyik en alacsony, négyszögletes asztal mögött ülnek ketten, Petri Könczöllel, jobbra tőlük egy tévéállvány, körülötte már a padlón is ülnek. Könczöl valószínűleg tudatosan végiggondolt dramaturgia mentén celebrálja a beszélgetést, mely az előre gondosan kiválasztott versekkel mintegy performanszá lényegül át.

¹² Könczöl Csabát onnan ismerem közelebbről, hogy barátnőmnek, Szőke Katalinnak (1950–2018), a kiváló russzistának volt több évig élettársa. Néhány közös fordításuk, tanulmányuk készült el különösen a bahtyini és más orosz irodalomtörténeti értelmezések kapcsán. Kati tervezte, hogy Csaba halála után az általa megőrzött hagyatékából befejezi a félbemaradt fordításokat, gondozza jegyzeteit és a tanulmánytöredékeket, de súlyos betegsége miatt ezt már ő sem tudta elvégezni.

Az asztalon két kis üveg konzum cseresznyepálinka, melyeket – a közönség nem kis derűtségével kísérve – Könczöl szertartásosan helyezett ki maguk elé a beszélgetés dramaturgiai megfontolásból kiválasztott, adekvát pillanában. A sokáig érintetlen poharakban csak később csobban a pálinka, jól hallható az egyébként irgalmatlanul sercegő hangfelvételen. A szomjazva sóvárgók számára vélhetően sokáig elég a megnyugtató látvány, de legalábbis a tudat, hogy karnyújtásnyira ott van a vágy egyáltalán nem titokzatos tárgya, és bármelyik pillanatban elérhető. Az egyéb Petri-interjúkból megismert napi mennyiséghez képest ez valóban csak díszlet a performanszhoz, az elmaradhatatlan cigarettával együtt.

A beszélgetés professzionális, koncentrált, fegyelmezett, már csak a népes közönségre való tekintettel sem engedik meg maguknak az üresjáratot. (Könczöl különösen figyel erre, a fentiekben említett kollégiumi Bahtyin-előadása kvázi egy akadémiai székfoglalóval ért fel.) A fényképeken ugyanakkor oldott hangulat látszik, és ez leginkább akkor következik be, amikor Petri felolvas. Hangja inkább halk, a mondatok jellegzetes, emelkedő hangsúlyával, mely a töprengő gondolatokból kérdést involvál. Ezáltal szinte mindig kérdez. Az estről fennmaradt fotón Petri arcán a Könczöl által rátestált „reduktív nevetés” helyett mintha szent áhítat tükröződne, de nevezzük ezt inkább profán megüdvözülésnek, és akkor közelebb kerülhetünk a bahtyini elváráshoz.

A beszélgetés vonulatának kitüntetett pillanatai, amikor Könczöl a – Radnóti Sándor 1974-es alaptanulmányával¹³ bevezetett – „heroikus melankólia” oximoron fogalmának újraértelmezését indítványozza Petri különböző korszakainak egybevetésével. Többször visszatér ide, feltárva evvel az életmű körüli oknyomozás néhány valóságghú bizonyítékát.

A szegedi diskurzus idejében Petri túl van már '70-es évekbeli üstököszerű költészetbe érkezésén, irodalomból kiűzetésén, túl ellenzéki és politikai szerepvállalásokon, *fortélyokon és kételyeken*, a rendszerváltás eufóriáján, túl első válogatott és összegyűjtött verseinek kiadásain, a József Attila-díjon, túl és innen *értelmiségi szerelmeken*, „heroikus melankólián”, *korszakleszámolóson* és „reduktív nevetésen”. A tizenévvvel ezelőtti markáns, talán nyeglének is mondható, a kollégiumba nagy sleppel érkező fiatalember után most egy szinte asztráltestű, némileg idősödő, kifogástalanul figyelmes emberrel találkozunk, aki szinte hideglelős lényeglátással készséggel válaszol Könczöl évtizednyi idő alatt kiérlelt dilemmáira az életút attribútumairól, de adott pillanatokban kapható az anekdotázásra, kaján humorral fűszerezett sztorikra is.

¹³ RADNÓTI Sándor, „El nem fordult tekintet: Petri György költészete”, *Kortárs* 18, 12. sz. (1974): 1695–1971; kötetben: RADNÓTI Sándor, *Mi az, hogy beszélgetés?* (Budapest: Magvető–JAK, 1989) 129–147.

A 1992-es beszélgetés tárgya voltaképpen a történelmi idő. Petri első szegedi találkozájától a harmadikig mindössze 10–12 évnyi telt el, ami jelen idő-érzékelésünk szerint kevésnek tűnik, de látjuk, egy kataklizmákkal terhelt, hosszú és bonyolult korszakot ível át. Ne feledjük, a rendszerváltás negyedik évében, szenvedélyes küzdelmek és várakozások idejében vagyunk (ismét), amikor nem kívánt fejleményként kirajzolódnak már a szkepszis jelei. Ez a körülmény indokolhatja, hogy a beszélgetés alatt mindketten nagy hangsúlyt fektetnek a közös ellenzéki múlt és a politikai jelen boncolgatására. Motiválhatja ezt a talán túlhangsúlyozott forszírozást az is, hogy a szegedi estet megelőző hétvégén jelent meg egy Petri-interjú a *Népszabadság*-ban, a korabeli, még mindig a legnagyobb példányszámú napilapban. Petri fajsúlyos felvételeket tesz többek között a média túlhatalmáról, az idegengyűlölet várható erősödéséről, a harmadik út és a szociális piacgazdaság fogalmi zavarairól, a kormányzópartok horthysta retorikájáról, arról, hogy nincs szükség karizmatikus vezetőkre.¹⁴

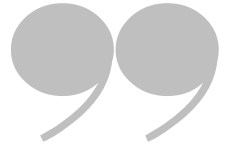
Nem lehet figyelmen kívül hagyni Könczöl és Petri dramaturgiai tehetségét és igyekezetét, ahogy tudatosan, menet közben is szerkesztik, hozzák formába a beszélgetést, ahogy a megfelelő pillanatokban mindig az adott gondolatmenethez túppontosan illő vers hangzik el a költő autentikus és megható előadásában. A beszélgetés dinamikája így végig biztosítja, sőt stimulálja az élénk figyelmet, fenntartja Petri kedélyét, Könczöl éber kérdezőkedvét, megcsillantja elméjük élet és iróniájukat, maradandó élményt szerezve nekünk, az alkalmilag konstituálódott közösségnek, hiszen a huszadik század egyik legnagyobb magyar költőjének és mellette egy kivételes gondolkodónak vendégei lehettünk.

¹⁴ „A rendszerváltás feltétlenül végbement. Az, hogy ilyen nyögvenyelősen használjuk ezt a kifejezést, szívesebben mondjuk azt, úgynevezett rendszerváltás, sőt Antall József szerint, már nem is váltás, hanem változás, mindenképpen valami bizonytalanságot jelez. Magyarországon az emberek, az egyszerű állampolgártól a politikai aktorokig, akármelyik oldalon álltak, voltaképp egy nagy illúzióban éltek.”

KARDOSS András, „Illúziók fogságában: Részletek egy Petri Györggyel készült beszélgetésből”, *Népszabadság* 50, 51. szám (1992): 11.

A teljes interjú: KARDOSS András, „Azt remélem nem én, ők kergetnek illúziókat: Beszélgetés Petri Györggyel”, *Kritika* 21, 3. sz. (1992): 7–10.

Az ilyen fontos beszélgetések

PETRI GYÖRGY ÉS KÖNCZÖL CSABA BESZÉLGETÉSE
A SZEGEDI MÓRA KOLLÉGIUMBAN, 1992. MÁRCIUS 3-ÁN

ERDÉLYI ÁGNES: Mindannyiunk nevében szeretettel köszöntöm a Móra Kollégiumban Petri Györgyöt. Amikor 1989-ben és '90-ben megjelentek – 1974 után legalisan először – válogatott és új versei néhány kötetben, akkor néhányan azt írták, hogy Petri György visszatért a költészetbe. Azt hiszem, az itt jelenlevők sokasága mutatja, hogy itt nem visszatérésről van szó, hiszen ez alatt a tizenöt év alatt is nagyon eleven és erős volt a kapcsolat Petri György költészetével.

Szeretettel köszöntöm Könczöl Csabát, akinek 1979-re datált, Petri György költészetéről szóló tanulmányára – mely 1986-ban, a *Tükörszoba* című kötetben jelent meg –, mintegy vonatkoztatási pontként, a Petri költészetét elemzők máig hivatkoznak. Nem árulunk el titkot, hogy Petri György és Könczöl Csaba egymásnak közeli emberei, jó barátok, és reméljük, hogy egymás közti beszélgetésük oldottsága, izzása rávetül majd az egész estre és ránk, közönségre is.

KÖNCZÖL CSABA: Köszönöm szépen. Azzal kezdeném, hogy mivel ennyi ember előtt régen voltam, annyira lámpalázam lett, hogy Könczöl Csabával szeretnék cserélni legszívesebben. Aki itt ül valahol, mint ahogy előbb bemutatják nekem. Nem tudom, Gyurkának mennyire van lámpaláza, de ezt azzal próbálom oldani, amit filmnyelven úgy mondanánk, hogy „mache”. Ezt abból a megfontolásból gondoltam ki, hogy Petri Györgyöt, valamikor 1980 táján, egy fellobbanásom alkalmával arra próbáltam rávenni, hogy igyon kevesebbet. Némi töprengés után azzal válaszolt, hogy egy alanyi költőtől a személyisége olyannyira elválaszthatatlan, és egy pont után abba olyan mélyen beleépülnek még rossz szokásai is, hogy ő saját személyiségének egy részétől válna ezáltal meg. Éppen ezért én az oldottság elősegítése érdekében mindekelőtt egy kis kellékkel fogok szolgálni.

(Itt Könczöl két kis üveg konzum cseresznyepálinkát helyez eléjük az asztalra.)

Most pedig fordítsuk a dolgot továbbra sem túl komolyra. Azt hiszem, akik itt vannak, azoknak túlságosan nem kell bemutatni – legalábbis versei révén – Petri Györgyöt. Életrajzáról pusztán annyit mondanék, hogy 49 éves, tehát fiatalnak nem mondható. Manapság ugyanakkor vannak, akik még a 60 éveket is fiatalnak mondják, de ő magát nem tartja annak. Sőt, az előbb mondta, hogy kétszeres nagypapa.

PETRI GYÖRGY: Háromszoros.

K. Cs.: Háromszoros, bocsánat. Folytatnám egy másik oldalról: nevezetesen, hogy ezek a feltűnések, eltűnések a költészetből, ezek a bevonulások, kivonulások a politikából felemásan alakultak az ő életében. Az 1960-as évek végén Vas István a *Költők egymás közt* című antológiában egyfelől – némi ironikus felhanggal – mint magyarországi Eliotot, a korai Eliotot követő fiatal költőként mutatta be, másfelől mind Vas, mind a kortársak az egyik legnagyobb tehetséget ismerték föl benne. Első kötete a *Magyarázatok M. számára* akkoriiban igazi költői szenzációnak számított, akárcsak az 1974-ben még megjelenhetett kötete, a *Körülírt zuhanás*, amely körül már számos értelmezési vita alakult ki. Ezt követően Petri György 15 évig Magyarországon úgy létezett, úgy élt, úgy írt verset, mintha nem létezett volna. Mindenki tudta, hogy van, mindenki tudta, hogy nyilván kell tartani, még a Magyar Tudományos Akadémia hatkötetes magyar irodalomtörténetének az 1945 utáni időszakról szóló fejezetében is szükségesnek tartották, hogy külön foglalkozzanak költészetével, mint ahogy Konrád György regényeivel, szamizdat kiadások alapján. Viszont megtiltották, hogy közöljék a művek forrásait, ahol ők ezeket publikálták. Petri 1974-től kezdődően – Magyarországon belül legalábbis – csak szamizdatban, föld alatt publikálhatta verseit. Ennyit a biográfiáról, amely az 1980-as évek legvégén váratlanul, ahogy sok minden más ebben az országban, fordulatot vesz. Egymást követően, egymás után kétszer jelentek meg válogatott, először még némileg politikai szempontból is cenzúrázott versei, később már csak a maga által esztétikailag cenzúrázott, gyűjteményes kötete, amit gondolom, többen ismernek. Utóbbi szerintem költői életművének eddigi összegzése.

Az eddigiekre való tekintettel megkapta az ezekkel járó hivatalos elismerést is, 1990-ben a József Attila-díjat, tehát a körülötte lévő tabuk erre a pillá-

natra már föloldódtak. Ebben a Petri Györgyről szóló bevezetőben azt szeretném még mondani, hogy mindig volt egy furcsa anakronizmus az ő költészete, a jelen idejű magyar költészet és a jelen idejű világlíra sztenderdizált magatartási normáihoz képest. Rendszeresen lehetett hallani és olvasni arról, hogy az alanyi, egyes szám első személyű költészet egy múlt századi lelemény, egy múlt századi költői vívmány, amelyek a maga korában létjogosult lehetett, a 20. századra azonban a személyiség autonómiája, integritása, egysége felbomlott. Ez tükröződött a költői formákban is: a költői én megsokszorozódott vagy különböző maszkokat öltött magára, jelmezek mögé rejtőzött. Lehet ez olyan jelmez, mint Füst Milán költött maszkja, lehet olyan, mint Pessoa négy-, illetve ötszemélyes maszkja. Petri György egy egészen elképesztően anakronisztikus dolgot művel ebben az összefüggésben, elképesztőt és anakronisztikusat. Egy biográfiailag azonosítható, szinte naplószerűen pontos alanyi költészetet művel, tulajdonképpen költészete kezdeti pillanatától. Annyit elárulhatok, hogy ezt az önéletrajzi egységet ő maga újabban olyannyira nyomatékosítja, hogy e pillanatban, ha vázlatos formában is, egy 500 oldalnyi prózai kommentárja van saját eddigi költői életművéhez, vagyis explicitté teszi azt az alanyiságot, amit eddig implicit módon, kimondatlanul sugalltak a versei.

De ha már egy ilyen machéval kezdtük, akkor a machét fordítsuk költői érényre annyiban, hogy azt a verset, amelyben azt mondja, hogy komoly dolgokról ital nélkül nem lehet beszélni, olvassa föl ő maga.

P. GY.: Elnézést, hogy nem állok fel olvasás közben, de jobban tudok hangot képezni ülve. És mivel ilyen irányú képességem nem túl nagy, és nincs behangosítva a terem, megpróbálok mindent. I shall do my best.

Az ilyen fontos beszélgetések

Az ilyen fontos beszélgetések / alkalmából mindig / vagy behoztál egy üveg pálinkát, / vagy nem hoztál be egy üveg pálinkát, / de a célzat mindkét esetben ugyanaz volt. / Ez alkalommal, azt hiszem, nem hoztál be. / (Amitől kissé el is ment a kedvem, / mert a választások előtti szesztilalmat / idézte az eszembe, / a szombat déli tizenkét órától / imaházzá lényegült vendéglők / elsorvadó forgalmát, / a nagymálnát tartalmazó korsókat.) / Különben lehet, hogy mégis hoztál be pálinkát, / csak azt nem tudom, miért emlékszem mégis inkább úgy, / hogy nem hoztál be. / Nem tudom pontosan / rekonstruálni. Bementünk / a nagy szobába. A kerek asztalon volt / – mint mindig – egy váza virág. Ezt áttettük / a zongora tetejére, / mert ha az ember leül egy váza virág / két oldalára egy kerek asztal mellé: / folyton hajladozni kell, mintha számháborúznánk. / Mármost ezután szoktad mondani, hogy / „Vegyél ki poharakat”, vagy csak / mutatsz a pohárszékre, s mész a spejzba, / majd egy zöld orvosságos üveggel térsz vissza. / De hogy mondtad-e (vagy mutattad-e), és / kimentél-e – ez az, amire nem tudok visszaemlékezni / öt év távlatából. És ez most már teljességgel eldönthe-

tetlen. / Mert te jobban szeretted az ilyesmit (s ne köntör- / falazzunk – itt nem egyszerűen ilyesméről volt szó, kezdjük / tehát újra:) mert te biztosan jobban szeretted volna ezt / tiszta fejjel megbeszélni. Viszont tudtad, / hogy én szesz nélkül nem tudok huzamosabban figyelni, illetve / kizárólag arra, hogy valamit kellene innom. / És mivel elég fontos lett volna, hogy én oda tudjak figyelni / Nem tudom! – Nyugodtan behozhattad volna különben / – két deci két embernek... / Bár jó erős pálinka volt, meg kell hagyni.

K. Cs.: Az anakronizmus Petri György költészetében nemcsak költészeti anakronizmus, hanem az adott szöveggörnyezetben belül – gondoljunk arra, hogy ez a költészet a hetvenes és a nyolcvanas években bontakozott ki –, politikai anakronizmus is. Rövidre zárva, erre talán azt lehetne mondani, hogy egy olyan politizáló alanyiságot szegezett szembe a fennálló, az akkor fennálló társadalmi renddel és társadalmi körülményekkel és viszonyokkal, amelyek kihívást jelentettek nemcsak a politika számára és szemében, hanem kihívást jelentettek tulajdonképpen azoknak az egyet nem értő művészársaknak és a kollégáknak a szemében is, akik bújócskázó utakat, kerülőutakat, vagy pedig az apolitizálás útjait választották ugyanebben az időben. Gondoljunk ennek az időszaknak olyan nagyon nagy költőire, mint a többé kevésbé kortárs Tandori Dezső, aki szubjektív véleményem szerint a költészetével – hangsúlyozom, hogy csak a költészetével – nemzedékének egyik legnagyobb alakja, ugyanakkor tökéletesen ellentétesen Petri György politikai figurájával. Ezt a magatartást Petri György ráadásul minden illúzió nélkül űzte.

Radnóti Sándor, kortárs kritikus emiatt nevezte már első kötete után megjelent tanulmányában – ami az itt szétosztogatott bibliográfiában is szerepel –, hogy költészetének meghatározó jellemvonása a „heroikus melankólia”. Azt szeretném megkérdezni, ha végiggondoltad ilyen fogalmi formában, Gyuri, hogy tulajdonképpen ez honnan keltezhető, mert ezt én magam sem tudom, akkor még nem ismertük egymást. A '60-as években ez a Radnóti által heroikus melankóliának nevezett lemondó és illúziótlan, csakazértis politikai magatartás eléggé szokatlan volt abban a világban, évtizedeken keresztül.

(Itt 2–3 perc szünet következik, míg a beszélgetők melletti ajtón – a hátrébb lévőkön már nem férték be –, az érdeklődők nagy számban bejöttek és leültek a padlóra Petriék asztala mellett.)

P. GY.: Nos, Radnóti professzor minősítése a heroikus melankolikusságról. Hm.

Az hiszem, hogy Radnóti Sándor valamit nagyon jól ragadott meg: a heroizmus, a hősiesség és a melankólia, magyarul mélabú, búskomorság, ezek nehezen összehozható fogalmak. Nagyon nehéz volt nekünk is, azt hiszem, egész generációmnak a '60-as években, rendezni a saját életét. Egyfelől volt egy tökéletesen eltagadott heroikus múlt. Ez '56 volt, a forradalom. Én '56-

ban 13 évesen ott voltam az október 23-i tüntetésen. Ott voltam október 25-én, amikor belelőttek a tömegbe, ezt szerencsésen megúsztam. Én akkor pánikszerűen menekültem a Kossuth hídon át Budára, úgyhogy nem tudok a mostani vitákhoz hozzászólni, hogy kik lőttek és kik nem lőttek. Most ezt az egészet el kellett felejteni. De Nagy Imréék kivégzésével nyomatékossítva, mégiscsak ez volt az én 1848-am. Ez számomra borzasztóan fontos volt. Ugyanakkor ennek a versnek a keletkezési ideje már 1968 utáni, amikor teljesen beletörődve abba, hogy itt soha nem lesz más, nevezetesen a szovjetek által meghatározott életkeretben fogunk élni, tehát valamilyen fajta modernizált szocializmust kell csinálnunk.

Azt hiszem, a jelenlévők talán a világon sem voltak, 1966-ban született meg Magyarországon az úgynevezett új gazdasági mechanizmus koncepciója, ami közgazdasági tartalmában egy nagyon komoly modernizációs programot jelentett. Én akkor voltam elsőéves egyetemi hallgató, egy tudományelméleti diákkör titkára, automatikusan KISZ vezetőségi tag. KISZ-élet ugyanakkor már nem volt a budapesti egyetemen, ahol naponta kaptam egy táviratot, hogy valamilyen budapesti értekezleten vegyek részt, és erre én soha nem mentem el. Szerintem senki nem ment el, ez egy ilyen fantomlevelezés volt. Volt valahol egy budapesti KISZ Bizottság, amelyik levelezett, ezzel az aktivitással igazolta a létezését. Történetesen bennem erős érdeklődés volt többek között a közgazdaságtan iránt, és volt egy kitűnő politikai gazdaságtan oktatóm. Én egy nagyon fontos lehetőségnek tartottam azt, ami akkor beindul Magyarországon.

Arra emlékszem, hogy '68 januárjában Csehszlovákiában Dubček meghirdette a maga abszolút felülről vezérelt programját, amit én szigorúan közgazdasági tartalmát tekintve, kevésbé radikálisnak éreztem, mint az akkor döntően Nyers Rezső által félmjelzett magyar programot. Ugyanakkor a csehszlovák sajtóban egy sokkal erősebben szovjetellenes retorika indult meg, támadó indulattal feszegették – tulajdonképpen történelmi sérelemként – a csehszlovák külügyminiszter '48-ban történt, vélhetően szovjetek általi megölésének ügyét. '68 februárja táján szinte biztos voltam abban, hogy Csehszlovákiában is szovjet invázió fog bekövetkezni, annak ellenére, hogy nem forradalom volt, hanem Dubček, a Csehszlovák Kommunista Párt vezetője által kezdeményezett, teljesen békés körülmények közötti reformfolyamat. 1968. augusztus 21-én váratlan truváj volt a Szovjetunió részéről, hogy ebbe a disznóságba bevonta a varsói szerződés tagállamait, nyilvánvalóan nem katonai stratégiai szükségességből, hanem hogy politikailag fölkeverje a szart. Azóta bizonyított, hogy a magyar és lengyel alakulatok teljesen alárendelt szerepet játszottak, határszélen állomásoztatták őket, a stratégiaileg fontos pontokat a szovjet hadsereg foglalta el. Tehát abban a pillanatban Fodor Géza barátom, a zeneesztéta és filozófus azt mondta, hogy '68. augusztus 21-ével új időszámítás kezdődött el az életünkben. Nevezetesen ez azt jelenti,

hogy a posztsztálinista szocializmus képtelen az önkorrekcióra, tehát a legszelídebb, leginkább felülről irányított, leginkább államilag kontrollált változtatást sem képes elviselni. Fél tőle, nem képes önkritikára, nem képes átadni a pozícióit.

K. Cs.: Gyuri, hadd tegyek itt közbe. Éppen arra vonatkozna a kérdésem, hogy a legközelebbi barátaid – itt akár névvel is nevezhetők, pl. a filozófus Bence György, aki akkor még csak filozófusként volt ismert, a nagyon szűk körben ismert Kis János, említhetjük Radnóti Sándort, és bővíthetnénk és tagíthatnánk a kört idősebbekkel, fiatalabbakkal, magamat is beleértve – akik ezt a heroikus melankóliát, legalábbis ennek a melankólia részét egyáltalán nem éltük meg olyan mélyen, és úgy, ahogy te. Sőt, mi több, igen sokan értetlenül álltak szembe a te javíthatatlan rosszkedveddel, mert hogy a Radnóti azt is kifejti, hogy Petri György alkatilag arra született, hogy rosszul érezze magát a világban, hogy milyen rosszul, majd egy verssel szeretném mindjárt illusztrálni. Tehát te a legközelebbi barátaidtól is különböztél ebben az időben.

PGY: Valóban különböztem, de azt hiszem, nem alkatilag különböztem. Két verset olvasnék fel, az egyik, mondjuk ezt a melankóliát vagy heroikus melankóliát jelzi valamiképpen. A másik pedig azt, hogy ennek korántsem alkati, hanem nagyon is racionális okai voltak.

Ez egy közvetlenül '68. augusztus 21-e után íródott vers.

Kizsarolt nevetséges életünket

*Kizsarolt / nevetséges életünket / a székelyekkel szomszédos életünket / a De profundist
tócsányi mélyből / barátság visszajára fordulását / a pimaszul kész szöveget az áru-
láshoz / a senki földjét hitetlenség és értelem közt / az estéket teli palack és üres palack
közt / ha mindezt megrövidíteni nincs mód / ha önkezünk ily menekvésre gyáva / ha
a gázszagtól felfordul a gyomrunk / ha a tetszelgő vágy egy antik kádra / ha az elote-
len remény / ravasz kecsgetetés / ismerős test közelsége emléke / tán a mezítlén kíván-
csiség / mely az ész makacs / sóvárgása a tény után / megújra korrumpálja a kétség-
beesést / ha az esendő idetartozás / alváshoz ébredéshez szívveréshez / ha a hét köznap
türelme ismét / enyhíti a tragikus eltökélést / mely ha felnővekedhet nem érti többé /
a közemberi érzést / mely harag és kimagyarázás összegeződése / meglódulás és meg-
torpanás elegye / ha el nem jöhet a pillanat / felizzása / melyben elhamvad a holnap
jövőhét / ha szemhatárnyi világunk felett / nem vet fehér lángot a tűzitélet // akkor a
harc / akkor a tapodtat se / akkor a hátrálás lépésenként / de soha az önámító vissza-
csúszás / soha az elmosódás / a hallgatás és / a hallgatólagos tudomásulvétel között /
tehetlenség és belenyugvás között / akkor a csendünk / el nem fordult tekintet / akkor
jelenlétünk // és döntsék el / mit tehetnek velünk*

Nem vagyok benne biztos, de elég hamar következett be Jan Palach önkéntes tűzhalála – tehát ebben a tragikus hangulatú versben ez a tűzitélet motívum

valószínűleg erre utal. Azért itt arról van szó, hogy az önámító visszacsúszást kerüljük el.

Itt akkor felolvasnám a kritikusomnak és barátomnak, Radnóti Sándornak írt széljegyzetet. Ez már az *Örökhétfő* című szamizdat kötetemben jelent meg.

K. Cs.: Ennek a versnek a konkrét körülményeire – előzőleg egymás közt ezt tisztáztuk –, én emlékszem pontosabban. Nem tudom, hogy Donáth Ferenc neve, ismerős-e itt a jelenlévők között. Donáth Ferenc lakásán Ludassy Mária, Petri György, Radnóti Sándor és én mulatoztunk egy alkalommal hajnalig. Donáth Ferenc édesdeden aludt már, amikor Radnóti Sándor és Petri György igen éles vitába bocsátkozott egymással, mert az volt a vita kérdése, igen, filozofikus és magasröptű volt a kérdés, hogy azok között a rohadt viszonyok között, amikor nem lehet tenni semmit a politikával, mit kell tenni a politikával. Radnóti Sándor azt mondta, nincs más, mint menekvés a kultúrába, ahogy azt jó páran tettük, tesszük – transzcendálni kell a politikát. Petri György roppant dühösen, ingerülten kifakadt, és közölte akkor Radnótival azt, amit aztán valószínűleg első dühében, amikor hazaértünk, megírt a versében, és amire másnap nem is emlékezett. Szerencsére én emlékeztem. Úgy-hogy, most szeretném, ha fölolvasnád.

P. GY.: De előtte annyi kommentárt talán, hogy akkor még fennállt a Jaltai-konstrukció, az Odera–Ural határvonal Európa határait jelentette. A represszió, az erőszak, a „toleranz”, a túrés kifejezésekkel Marcuse a kapitalizmust represszív toleranciának nevezte –, tehát erőszakos toleranciának, ami engem erősen dühített, mert úgy gondoltam, van egy jól megvonható határvonal a polgári demokráciák erőszakossága és a kelet-európai rendszerek erőszakossága között. „A trafikokban rágógumibot” az egy életrajzi emlék. Valóban olyan kis gumibotokat lehetett kapni gyerekek számára, amikben golyó alakú rágógumik voltak, és azt a gyerekek övére fel lehetett rakni, mint egy egyéniesített gumibotot.

„Tituláljuk kommunának a kreclit’ – ’66-ban volt egy komoly vita az *Új Írásban*, Heller Ágnes is hozzászólt. (K. Cs.: Heller és Vajda.) Felmerült, hogy a kommuna a nyugat-európai diákmozgalmak és a nyugat-európai kulturális és szexuális forradalom mintájára Magyarországon is követhető lenne. Engem reálpolitikai okokból nagyon ingerelt ez az egész vita, tudniillik úgy gondoltam, hogy a lakáskérdés olyan mértékben nincs megoldva, hogy a kommuna nem lehetőség Magyarországon.

K. Cs.: Tegyük hozzá, hogy akkor a Rudas László utcában volt is egy kommuna, amit megtapasztaltunk.

P. GY.: Igen, én is laktam benne.

Magyarországon csak néhány budapesti kommuna volt, nem is tudom, de azt hiszem, talán éppen Szegeden is volt ilyen kísérlet ’68 táján, Miskolcon

mindenképpen. Ez volt a híres Koll-Ház, Kollektív Ház, építészek hozták létre. Csakhogy ez Nyugaton egy lakástülkínálatból adódó szabad lehetőség volt arra, hogy emberek társulásokat hozzanak létre. Itthon az abszolút lakáshiányból adódó kényszert ideologizálták meg, és aztán ezek a kommunák elég szerencsétlen módon fel is bomlottak. A „személytelen kult-Úrunk” pedig a megboldogult Aczél György. Annyit fűznék még hozzá, hogy azt hiszem, magukból a versekből és talán a kommentárjaimból is kitűnik, hogy itt egyáltalán nem alkati pesszimizmusról vagy melankolikus természetéről van szó, hanem a világot tartottam olyannak – most se tartom sokkal különbnek –, hogy indokoltan tartottam azt a rosszkedvet. Emögött nagyon is részletezett és kifejehető politikai és közgazdasági megfontolások voltak.

Széljegyzet egy vitához

Radnóti Sándornak

Ha a seggünkbe nem csizmával rúgtak, / azt tiszteltük volt liberalizmusnak; / ha virágnyelven küldtek el a francba: / a Repression átment Toleranz-ba. / Túl az Ode-rán, innen az Uralon / szerveződik a rémönuralom, / a trafikokban rágógumibot / – prefogyasztói világállapot. / S mert mindez csak kritikailag tetszik, / tituláljuk kommunának a kreclit? / S ezentúl kritikailag kúrunk, / míg túri személytelen kult-Úrunk? / Te a politikai szférát transzcendáltad / – én még mindig csak tartom itt a számat. / S mert minden megy szét, és gyűlölni fáradt / vagyok, csupán álmatagon utállak. / Nebich. Vollandete Sündhaftigkeit! / A jövő – bízom – mindkettőnket ejt, / orrontja majd, hogy alle beide stinken, / s egyformán: összefügg mindennel minden / – s egymást alázza: aljas düheink, / nemes huzavonáink – mint a fing: / gyötrelmesek és nevetségesek – – – / szerelmek bántanak minket s szelek, / ezért szelentem e széljegyzetet, / verssoraim a görcsölő belek.

K. Cs.: Emlékeztek, hogy az ezelőtti felolvasott vers ezzel a megrázó két sorral fejeződött be: „Akkor döntsék el, / mit tehetnek velünk.” Ehhez képest mihelyt szervezett formákban kezdett kialakulni a demokratikus értelmiségi ellenzék, majd a szamizdat, akkor ama öt férfiú egyike voltál, aki a *Beszélt* saját nevével, lakcímével kezdte el jegyezni. Nincs-e, nem volt-e 1981-ben az előzőkben elmondottak szerint, illetve az akkori költészetedben, nem volt-e érzékelhető a racionálisan konstatált életérzés, sőt, a közgazdaságilag is igazolható életérzés és a csakazértis cselekvés között valamiféle ellenállás? Jogosultnak tartottad-e a heroikus melankólia fenntartását – a melankólia oldaláról – azokkal a leggyakorlatiasabb, mindennapi huzavonákkal, amikkel egy szamizdat folyóirat megindulása, a rendőrségi tortúrák együtt jártak?

P. GY.: Furcsának tűnhet beindítani egy szamizdat folyóiratot 1980–81-ben, főleg '81-ben, a Jaruzelski-puccs után, a Szolidaritás átmeneti veresége után. Én tulajdonképpen egyáltalán nem számítottam arra, hogy a rendszer az én

életemben megdőlhét. Viszont nem is az ókeresztény mártírok reménytelen heroizmusa vezetett, mert biztos voltam benne, hogy a rendszer előbb-utóbb megdől, sőt abban is biztos voltam, hogy a kislépések stratégiájával nagyon sokban hozzájárulhatunk ahhoz, hogy a rendszer hozzászokjon, hogy bizonyos dolgokat az állampolgároktól el kell túrnie. Tehát a polgári engedetlenség, a civil társadalom szférája létrejöhet. Ezért volt hihetetlenül fontos számomra, hogy a lapot megcsináljuk, hogy a nevünket és a telefonszámunkat odairjuk, és ezzel abszolút azonosíthatóvá tegyük magunkat, hogy ne merülhessen fel, hogy a rendőrségnek kelljen kutakodni, hogy kik vagyunk. Persze annyi eszünk volt, hogy a nyomdagépet, a papírt és azt, hogy a festék hol van, azt igyekeztünk konspirálni hol több, hol kevesebb sikerrel. De ez a gesztus borzasztóan fontos volt. Úgy gondoltam, a következő történhet: akkor nekem több-kevesebb fogalmam volt már arról, hogy Magyarország, a Kádár-rendszer már akkoriban is erős gazdasági függésekben volt a nyugattól, ezért bármit nem csinálhat meg velünk. Sőt, az aláírási akciók idején sem, '77-ben, '79-ben, amikor a csehszlovák Charta-mozgalommal szolidarizáltunk.

K. Cs.: Egy mondatot, csak annyit szúrnék közbe, hogy nem tudom eldönteni soha, hogy mikor kellene egy-egy széljegyzetben hozzáfűzni, hogy mikor, mire utal Gyuri, vagy mikor, mire utalok én, életrajzi okok miatt. Mindenkinek világos, mi az a '77-es és '79-es Charta?

P. GY.: Ez két aláírási akció volt, először csak harmincketten, egy szűk filozófus és irodalmár kör, '79-ben már háromszáz ember írta alá.

K. Cs.: 380

P. GY.: 380 értelmiségi írta alá a szolidaritási nyilatkozatot. Jellemző volt az akkori hangulatunkra, hogy az akkori élettársammal az 1977-es Charta aláírása után kötöttem polgári házasságot, mert az élettársam azzal érvelt, hogy csak így lesz módja arra, hogy meglátogasson engem a börtönben, ha lecsuknak. Utána lezajlott a '79-es nagyobb szabású tiltakozás, nem történt semmi, úgy gondoltam, és úgy gondolta Kis János, Haraszti, Kőszeg, meg akikkel megalapítottuk a Beszélőt, hogy most egy újabb szakítópróbának kell kitenni a rendszert. Akkor már egészen biztos voltam abban, hogy politikai pert már nem mernek csinálni. Abban is biztos voltam, hogy a vegzatúra folytatódni fog, tehát személyi követés, házkutatás, esetleg egy kis verés, ilyesmit beleértve. De ez egy elég hűvösen átgondolt politikai stratégia volt.

K. Cs.: Gyuri, az előbb kimondtál egy szót, amiről azonnal eszembe jutott, hogy most félbe foglak szakítani. Nem kell olyannak elképzelni, ahogy némelyek a televíziótól kezdve az író-olvasó találkozóig szépen előadják, hogy ezek roppant szörnyű, ellenálló hangulatú idők voltak, ugyanis nagyon vicces módon a „heroikus melankólia” előző évtizedbeli költője éppen abban

az időben tűnt fel a leghumorosabb költők egyikeként. Ez legalább annyira hozzátartozik a '70-es évek végi, '80-as évek eleji időknél szelleméhez és hangulatához abban a közösségben, ahol éltünk, mint a komor, heroikus vagy akár miféle lecsukásokkal fenyegetettségérzés. Szeretném, ha fölolvastál ebből két verset. Az egyik az előbb megemlített *A személyi követő éji dala*, a másik a lengyel események, pontosabban a Jaruzelski-féle puccs alkalmából írott, *Andrzej és Wanda*.

P. GY.: *A személyi követő éji dala* ahhoz az epizódhhoz kötődik, amikor valóban, körülbelül hat napon át engem és a feleségemet együtt és külön négy-öttagú brigádok követtek, ezek időnként osztródtak, és pl. villamosmegállóban szerelmespárrá alakultak át. Csokolóztak, majd, amikor eljátszottuk, hogy a villamos két különböző peronján szállunk fel, akkor hirtelen szétváltak, és hát lehetett látni a „voki tokit” náluk. Ez elég szórakoztató volt – megpróbáltam magam beleélni egy ilyen ember helyzetébe.

A személyi követő éji dala

Zuhog az eső, / te rohadék. / Te meg alszol / a jó meleg szobában, / vagy megpinázod a madarat. / Én reggel hatig rohadok / a csöndesedő esőben. / Ki kell várnom a váltást, / ki kell várnom / amíg kikászálódasz a vackodból, / anyu mellől. Hogy leadhassam / a drótot: merre reppentél. / Szállsz, szárnyalsz. / A kezembe ne kerüljél. / Mert röptödben megkopasztalak. / Én nem felejtem el azt a rohadt esőt, / amikor dupla súlyára dagadt / az esőkabátom, / a cipőm talpa. / Te meg / a meleg / szobában cicáztál. / Eljön még az idő, / amikor Dunát rekesztek veled.

P. GY.: A másikat, amit kértél, az *Andrzej és Wandát* kifejezetten a *Solidarność* felkérésére írtam, bár nem egészen ezt kérték tőlem, hanem egy indulót, amit ők lengyelre fordítottak volna, de én indulót nem tudok írni.

Andrzej és Wanda

Egy vécékefe és egy láncosbomba / elment a Pártközpontba. / Bemutakoztak: / „A bátor Andrzej, a szorgos Wanda”. / Rájuk mordul a géppisztolyos ór: / „Merre? Honnan? Miről? / Hol a passzport, az ukáz?” / Szól bátor Andrzej, a láncosbomba: / „Szépen kérlek, ne pofázz! / Nekem robbanékony a természetem, / máris bizsereg az ütőszegem.” / Szóla a szorgos Wanda: / „Vitéz úr, te fess alak, / megcirógassalak?”
Több szarházi telefon berreg, / forrósodnak a drótok, / megy fölfele Andrzej, a bátor, / megy fölfele Wanda, a szorgos.

„Kik vagytok? Mit akartok?” / Kérdi az Első Titoknok, / bíborlik a céklafeje. / „Én volnék a nép.” – így Andrzej. / S Wanda szerényen: „Én a neje.” / „És? Mit akartok?” / „És? Mit akartok?” – így a Titoknok: / „Vagyok tárgyalni kész.” S felel Wanda: „Dolgoztam vakulásig, és mostan látom, szar az egész.” / Előlép Andrzej: / „Sok beszéd nem kell, / harcoltam hatalomért, / gürcöltem nyugalomért, / de éj-s-nap zúg a tévé / mint rosszul lehúzott vécé, / s úsznak a csészelében / a kommentátorok. / Félek, hogy fölrobbanok.”

A Főtitoknok erre a hangra / kirohant a márványgangra, / haragjában kis híján beizélt, / benyakalt egy kis Courvoisier-t, / s energikusan visszatért: / „Folyton laknátok, jóllaknátok, / takarodjatok el, ti átkok, / kik ellenségeink malmára / hajtjátok a nehézvizet. / Omolnak a szirtok, s ti szartok, / örökké csak élni akartok! / Hogy kik az ellenségeink? / Akik nem mi vagytok! / Ti, mind!”

K. Cs.: Petri György azt mondja, hogy a Solidarność felkérésére indulót kellett volna írnia, de ő képtelen indulót írni. Hát én találtam a kor hangulatához ragyogóan illeszkedő két kiváló indulót. Az egyik a *Petőfi tér melody*. Ez történeti színhelyre utal: a budapesti Petőfi téren gumibotokkal verték szét rendszeresen az egyetemista tüntetéseket.

P. GY.: Egy olyan tüntetésről szól, amikor már annyira reménytelenül sok volt a rendőr, hogy nagyon kevés fiatal gyűlt össze, mert senki sem akarta magát agyonveretni.

Petőfi tér melody

Megyünk az Agyrém-térre, / Megyünk az Agyrém-térre, / Megyünk az Agyrém-térre / Tün- / Tet- / Ni!

Megyünk az Agyrém-térre, / Megyünk az Agyrém-térre, / Megyünk az Agyrém-térre / Az Agyrém-téren / Nincs / Sem- / Mi

No, akkor menjünk haza, / No, akkor menjünk haza, / No akkor menjünk haza / Föl- / Ten- / Ni!

Az üres fazekakat, / Az üres fazekakat, / Az üres fazekakat, / Az üres fazekakat / A / Gáz- / Ra!

Tegyük föl a levegőt, / Tegyük föl a levegőt, / Tegyük föl a levegőt / Meg- / Fő- / Ni!

K. Cs.: A másik vers a *Song*, a kötetben két lappal hátrébb.

P. Gy.: Ebben a Comecon-szigetek a KGST-t jelenti.

Song

Ez a hazám, / ez a hazám, / ez a hazám: Vadkelet, / a fényben úszó / szépséges / Comecon-szigetek.

A levegő / van! / És olyan... / És van! / És olyan is! / Még.

Nálunk a levegőt / harapni lehet! / Nálunk a levegőt / lehet harapni! Ezt a / fölséges leget!

Varázsos Vadkelet, / megszokni nem lehet, / titeket, / csillagfényes / Comecon-szigetek.

K. Cs.: Ezzel a kis verssel azt akartam csak illusztrálni, hogy Petri igenis tudott lelkesedni ezekért a viszonyokért. A másik oldalról viszont mindig megvolt benne a reflektálás finom, distanciáló, elmélkedő távolságtartásának a képessége is. Mindkét vers az első szamizdat kötetből való, melyet Demszky Gábor jelentetett meg. Címadó versében nagyon szépen illusztrálja is, hogyan látta, amikor nem belülről írta át ezeket a lelkesítő helyzeteket. És most megint csak téged szeretnének fárasztani.

P. Gy.: A címadó versről annyit elmondanék, hogy az első szamizdat füzetem úgy keletkezett, hogy '78-ban szerződést kötöttem az akkor még hivatalos Szépirodalmi Könyvkiadóval. Azt mondták, hogy jó-jó, megjelenhet a kötet, de mondjuk, 35 verset ki kell hagyni belőle. Többek között a címadó verset, ami most el fog hangzani. De mondták, hogy különben nyugodtan lehet a címadó vers a kötet címe.

Örökhétfő

Miután a hétfő / – a szervezők legnagyobb / csodálkozására, sőt, minden / várakozása ellenére – / sikerrel lezajlott: / az apróságok, / akik nem emlékezhetek / már a kedd, szerda és a csütörtök / fokozódó nehézségeire, / sőt a pénteki / színpompás katasztrófa / is csak annyi nyomot hagyott bennük, hogy / „durrogta a staneclik”: / bírálni kezdték / a szabadszombatot, / a virágvasárnapot / (a felnőttek azt sem tudták, / milyen nap van, / együttthaladtak korukkal, / és – korukhoz képest – egyenletesen / kinyúltak). / Csak az óvoda meg a bölcsőde / toporzékolt: / hogy miért dobszerda, hogy miért / szerelemcsütörtök, hogy a / kiskedd átcsap nagypéntekbe, / hogy az ezüst – illetve aranyvasárnap / között ésszerű határt / csak a hamvoazószerda dinamikus / perspektívájából lehet vonni, és ami / az úgynevezett „húshagyó” / keddet illeti – korántsem hagytak húst, illetve / korántsem hús volt / az, amit hagytak.

A megnevezésüket undorral figyelték / az egész komédiát, / mondván, hogy minden mondvacsinált, / amíg ezekről az izékről / beszélnek, s nem mondják ki világosan, hogy / hosszabb a péntek, / mint a szombat.

A felnőttek ezek után / sem tudták, / milyen nap van, de jelentették / a szervezőknek, hogy / állítólag / folyton nap van. / A szervezők a nagy időzavarban / úgy értették: tegnap van, / ezért évfordulókkal / kezdtek kísérletezni, ilyeneket / mondtak: „Ma volt 150 éve tegnap.” / Majd áttértek a kerek / számokról az ellipszis számokra / (Holnap lesz 132 éve tegnap stb.) / de az óvodások, / a bölcsödések, / a megnemszületettek / és (sajnos immár) / a felnemnőttek is / obszcn mozdulatokat / tettek időnyalókaikkal, / homokóráikkal; / telefingták / a korszagalkotó léggömböket, / teleszarták a Telstarokat, / phalliújságokat ragasztottak, / francparensüket és / zölddizsnókat hurcoltak / az ezeréves Pillanatnyilag téren / rendezett Momentánnál, és / egyre ezt ordították: / Ma mi van? Ma mi van? / Az Örökhétfő bevezetése óta / az Örökkévalóság (azelőtt Pillanatnyilag) / téren ezeréves / gyeptéglák zöldellnek / élőképek körül. / Harangvirágok, tölcserikék / harsognak: hétfő! hétfő! / Csak a sírkertészek / motyognak maguknak: / hétfő, kedd, szerda, / csütörtök, péntek, / szombat, és rozsdás kannáik letéve / a napsütötte temetőn: / vasárnap.

K. Cs.: Folytatnám azzal, hogy Petri György költészetében a nyelv megsza-
porodott ebben az időben két motívummal, a korábbiakhoz képest. Az egyik
a humor, a másik pedig az obszcnitások, trágárságok, sőt csúnyaságok. Bi-
zony számos kritikusa ugyancsak nem tudott mit kezdeni ezekkel. Egyálta-
lán nem valamiféle prúd állami cenzúrára kell csak gondolni, hanem azt hi-
szem, az egyik legkitűnőbb jelenkori magyar irodalomkritikus, aki ráadásul
Petrinek is tántoríthatatlan híve, ebben ízlésficamokat, valamiféle megcsu-
szamlást látott. Ilyeneket az előbbieken is hallhattunk, majd mindjárt még
fogok rá példát kérni, hogy olvass fel, Gyuri.

Az Erdélyi Ági által említett cikkben én éppen Radnóti Sándorral vitat-
kozva egyáltalán nem ezt láttam, hanem egy egészen másfajta, ha úgy tetszik,
romantikus groteszk magatartást, egy groteszk életérzés kialakulását érez-
tem, ami 1974-től – hangsúlyozom, most csak a költészetéről beszélek – tulaj-
donképpen a legutolsó időig jellemzi Petrit. Ennek a groteszk életérzésnek
elválaszthatatlan tulajdonsága a szép és a csúnya, a legmagasztosabb és a
legalantasabb együtt való látása. Talán furcsa kérdés egy „áldozathoz”, ha
megkérdem, hogy te magad éreztél-e olyasmit, hogy a *Körülírt zuhanás* és
a *Magyarázatok M. számára* kötetek egységes hangvételéhez képest egy bizo-
nyos hangulati, érületi, érzelmi, nyelvi megbicsaklás történt nálad, vagy
már akkor is logikusan benne rejtett valahol a lehetőség ebbe a groteszkbe
átfordulásnak, amiben meg is maradtál még tíz éven keresztül. Akár a sze-
relmi költészetben, amiből majd mindjárt szeretnék veled felolvasatni, akár
az élet egyéb szféráiban. És még valami, a cenzurális szempontok belejátszo-
tak-e, amikor a köteted java részét elhagyni javasolták?

P. GY.: Természetesen, a cenzurális tiltásba belejátszott, hogy a posztsztáli-
nista szocializmus egy rendkívül prúd rendszer volt. Ez a prúderia nem egy-
szerűen szexuális prúderiát jelentett, és nem a Kádár-rendszer nyilvánvalóan

tudatos nyárspolgári konzervatív közízlését tükrözte, hanem maga a politika volt obszcén. Olyan alaphazugságok voltak abban a rendszerben, ahol a forradalmat ellenforradalomnak kellett nevezni, ahol a törvényes miniszterelnök meggyilkolásáról nem lehetett beszélni, hogy ott a prűdéria erkölcsi alapkategóriává vált. Én ezeknél a szóhasználati durvaságoknál, amiket annak neveztek, soha nem gondoltam azt, hogy én vicces vagyok, vagy pornográf verseket írnék. Szóval, ha a szart szarnak nevezem, és nem kakinak, akkor egyszerűen egy egyenes beszédmódot használok, annak nevezem a dolgokat, amik. Soha még csak különösebben humorisztikus szándékok sem vezettek. Ha ennek egyáltalán van valamilyen nem politikai oka, akkor az, hogy én meglehetősen prűd családi környezetben nőttem fel, öt nő nevelt fel, és kissé idegesített, hogy semmit nem lehet a nevéen nevezni.

K. Cs.: Hadd kérdezzem meg, hogy az *Apokrif* című vers melyik kategóriába tartozott?

P. GY.: Az *Apokrif* című vers valószínűleg a legvadabb, de valószínűleg meglepő lesz az a kommentár, amit a vers magyarázatául vagy mentségül fel fogok hozni, meg a szituáció is meglepő lesz, ahol először ez a magyarázatom elhangzott.

K. Cs.: Bocsánat, még egy kérdés. Érzésed szerint ez ma abszolút „comme il faut” vers?

P. GY.: Nem, ez most sem az.

Apokrif

Zakatol a szentcsalád / Isten tömi Máriát, / József nem tud elaludni, / keres valami piát. / Nem lel, felkel. Pizsamára / húz fel inget és gatyát, / lemegy a Háromkirályba, / hogy egy fröccsöt legalább--- / ---"Megint Isten?" / ---"Az hát, megint." / Sóhaj, nagyot húz és legyint: /---"Különben, / múltkor kivertem a huppot. / Ha az orrom előtt dugtok! / ---de így megmondtam a Marinak, / legalább tartsd a pofád, / úgyis szól, mint a földrengés / mindig az a rohadt ágy, közben - de komolyan! - ne halljak / több ha-ha-ha-halleluját!"

Ez ellen a Szépirodalmi egyik lektornőjének volt kifogása, aki azt mondta, hogy a református érzékenységét sérti ez a vers. Furcsa módon melleleg a VI. kerületi pártbizottság vezetőségi tagja volt. Azon kívül a reformátusok előtt ismeretlen a Mária-kultusz. Erre felhívtam a figyelmét. Harmadrészt arra, hogy a középkornak egy bizonyos műfaja volt a szakrális témáknak az ilyen vulgáris vagy obszcén kifordítása. Negyedrészt, tulajdonképpen nagyon tragikus szituációról szól ez a vers. Egy megcsalt férj, akinek az Isten a riválisa. Mit csináljon?

KÉRDEZŐ: Ha megengeditek, lenne ehhez egy kérdésem.

K. Cs.: Alig várjuk.

KÉRDEZŐ: Annak idején, amikor katona voltam, kaptam egy összegyűjtött Petri-verseket egy barátomtól. Az előzményeket muszáj elmondanom, nagyon rövid leszek. A versek innen-onnan, főleg a párizsi Irodalmi Újságból voltak kivágva, vagy csak úgy lettek legépelve kézzel. Én most már azt se tudom, hogy ezek Petri György versei voltak-e egyáltalán. És ha igen, akkor miért maradtak ki mindenhonnan, ugyanis én soha nem találkoztam velük.

P. GY.: Ezt én borzasztóan sajnálom – terveztem egy félig próza, félig regény jellegű, félig versbetétekből álló nagyobb prózát. Ennyi készült el, és azóta sem adtam fel a tervem, hogy befejezzem. Ez egy szinte romantikus műfaj, egyfajta versbetétes prózai monológ. Véletlenül jutott ki Párizsba, pontosabban véletlenül jelent meg, szóval valakivel kiküldtem elolvasásra, és én nem is tudtam, hogy ezek megjelentek. Aztán később tapasztaltam, hogy ezek elkezdtek terjedni. Ez egy be nem fejezett mű, az összegyűjtött versekbe csak olyan verset vettem fel, amit én magam késznek érzek. Ebből lehet, hogy még egy könyv lesz, lehet, hogy nem.

K. Cs.: Érdekes mozzanat, hogy ahogy közeledett a '80-as évek vége, az előbb idézett groteszk hangok helyett ismét – én úgy érzem –, fölerősödött egyfajta politikai, társadalmi letargia, melankólia, lemondás és rosszkedv Petri György költészetében. Nagyon szép versek születtek erről. Azt hiszem, hogy olyan versek, mint '79-ben a *Bibó temetése* egy korábbi időszakban, de ebbe a sorozatba illik a *Nagy Imréről* című vers, ami egy külön fejezetet érdemelne. A nyolcvanas évek végén ezek száma, és az egyes szám első személyű, ha úgy tetszik, kifejezetten alanyi versek száma – az én számomra legalábbis – megszorodott. Amikor az egész ország az átalakulás, a rendszerváltás lázában égett, akkor Petri Györgyön egy nagyon erős melankolikus hangulat vett erőt. Megint kénytelen vagyok személyes emlékekkel előhozakodni, illetve nem vagyok kénytelen, hanem ez jut legklasszikusabban eszembe. 1988 volt, azt hiszem, amikor a Szabad Kezdeményezések Hálózata – ez az SZDSZ-nek, a Szabad Demokraták Szövetségének előzménye volt –, a Hági sörözőben tartott egy nagygyűlést. Gyurkával, beleunva a pártalakítás, párt nem alakítás körüli véget nem érő disputába, kivonultunk a restibe, és a Gyurka merengve azt mondta, hogy elege van már ebből, hagyni akarja az egész politikát. És egyáltalán, az egész SZDSZ, illetve a Szabad Kezdeményezések Hálózata... És akkor elmondta a véleményét, hogy mi van vele. Maradtunk a restiben.

P. GY.: Igen.

K. Cs.: Erre majd visszatérünk a szünet után, most inkább előhozom, hogy egy érdekes változásra lettem figyelmes az elmúlt hónapokban, és ennek egy

ékes csattanójaként, mintha a mai estére született volna, a szombati Népszabadságban egy háromnegyed kolumnás politikai interjú jelent meg Petri Györggyel. Mintha az történne, hogy a politikai letargiájából, apátiájából, melankóliájából mindig kiszakítja őt a viszonyok rosszabbodása. Petri György egy évtized, másfél évtized után akkor jelentkezik az ország legnagyobb példányszámú napilapjában egy igencsak politikus hangú interjúval, – én nem is emlékszem 15 éve nála nyílt politikai megnyilatkozásra –, amikor az SZDSZ Országos Tanácsának elnöke nem többet és nem kevesebbet jelent ki, mint hogy ha ma lennének a választások, akkor nem lépne be a saját pártjába. Nem szavazna a saját pártjára.

Ezzel kapcsolatban szeretném megkérdezni, hogyan van, hogy széllal szemben mindig jó?

P. GY.: Nem. Ezzel kapcsolatban azt tudom mondani, amit a nemrégiben lemondott Gálszécsey András, aki nem félreérthető élel kijelentette, hogy neki van hivatástudata, de nincs küldetéstudata. Hát küldetéstudatom nekem sincs, viszont az írói hivatásetikámhoz tartozónak tartom, hogy olyan pillanatokban, amikor azt érzem, na most már álljon meg a menet, akkor viszont nem költői, hanem publicisztikus eszközökkel megnyilatkozzam. Tehát fenntartom magamnak azt az egyetlent, igazi, látható hozadékát a rendszerváltásnak, vagy miniszterelnök urunk korrekciójával rendszerváltozásnak, hogy én dönthetem el, mikor lépek fel nem politikusként, és mikor hallgatok. Míg korábban a Kádár-korszakban vagy kötelező volt egy írónak, úgymond közéletinek lenni, ami szinonimája volt annak, hogy helyeselni a rendszernek, vagy morális kényszerhelyzetbe került: hogyha nem akart a saját lelkiismeretével szembekerülni, akkor meg fel kellett lépnie. Ez most egy nagyon szándékos gesztus volt, hogy nem verset írtam, hanem ráadásul a koalíciós pártok által éppen nem favorizált napilapban publicisztikusan fejeztem ki a politikai ellenvéleményemet. Amiből nem óhajtok gyakorlatot csinálni. Tehát sikerült szétválasztanom, politizálok akkor, amikor alkalmilag kedvem van hozzá, és ez elválnak, elválhat most már a költészettől.

K. Cs.: 1988 és 1992 között nem nyilvánítottál nyílt politikai véleményt sem a rendszerrel, sem saját pártoddal kapcsolatban, most megtörtént. Akkor az egy tudatos visszavonulás volt a részedről?

P. GY.: Ez egy nagyon tudatos, egzisztenciális döntés, illetve egy morális döntés volt. Ezt akkor gondoltam végig, amikor nagyjából a választások idején világosan döntenem kellett, mert olyan típusú volt a publicitásom, hogy akarok-e hivatásos politikus lenni, vagy sem. Tehát ott nem volt lacafaca, akár saját pártomban, az SZDSZ-en belül is el kellett döntenem, hogy akarok-e politikus lenni, hogy akarok-e kerületi vagy valamilyen országos szintű funkcionárius lenni. Választani kellett, hogy akarok-e képviselő lenni, részt

akarok-e venni a parlamenti munkában, vagy az apparátusban, vagy az önkormányzatban dolgozni.

K. Cs.: Attól féltél, hogy bevásztanak valamibe?

P. GY.: Borzasztóan félttem. Amikor az SZDSZ megalakult, akkor az borzasztó megkönnyebbüléssel töltött el, hogy a legkisebb szavazatszámmal én nem kerültem be az ügyvivő testületbe, mert egy pódiumvitában azon az állásponton voltam, hogy az SZDSZ-nek azonnal párttá kell alakulnia. Én általában a Kádár-rendszerrel szembeni éles gesztusoknak a híve voltam, ezzel, ebben a vitában engem leszavaztak. Én kifejezetten a pártosodás mellett voltam, mert tudtam, hogy az SZDSZ egy párt, és nagyon fontosnak tartottam, hogy a kádárizmus ilyen eufemisztikus rendszerével szemben világosan nevezzük magunkat annak, amik vagyunk. Ez valószínűleg szerepet játszott abban, hogy nem kerültem be az ügyvivő testületbe, ami kifejezett megkönnyebbüléssel töltött el. Tudtam, hogy mint a *Beszélő* szerkesztője, nem kerülhetem el a közszereplést, de az nagyon kellemes volt, hogy kiélvezhettem bizonyos népszerűséget, ugyanakkor funkcióm nem lett. Merthogy teljesen alkalmatlan vagyok egy funkció betöltésére, nem érdekel, untat, szenvedek egy hatóság bizottsági ülésen, illet néhánnyat végigültem különböző Duna-körös bizottságokban, itt meg ott, meg amott. Tagja vagyok a Fővárosi Magisztrátusnak, ami nem is tudom, hogy micsoda, valószínűleg a Demszkyt övező dicskoszorú, de nem nagyon megyek el az ülésekre, nem tudok hozzászólni, Budapest közúthálózatát hogyan kellene fejleszteni. Nem hiszem magamról, mint a bolsevikok, hogy ők mindenhez értenek. Tehát ilyen értelemben az a politizálás, hogy elmondom a véleményemet, ha már egy kicsit elegem van abból, amit a hatalmon lévők csinálnak.

K. Cs.: Gyuri, egy mondatot idézek az interjúból: „Azt hittük, hirtelen minden nagyon jó lesz.” Többes szám első személyt használsz úgy, hogy a múlt évben megjelent Petri György-kötet azt mutatja, hogy az 1960-as évek óta te voltál az, aki egy pillanatig nem hitted ezt, és soha nem használtál egyes szám első személynél mást. Első alkalom tőled egy párt nevében való többes szám első személyű megnyilatkozás.

P. GY.: Ez nem egy párt nevében való többes szám első személy. Valóban volt az utolsó nagy reprezentatív tüntetéseken egy olyan hangulat, ami egy pillanatig el is tartott. Egy olyan általános eufória volt, akármilyen idegesek voltak Antallék a választás első fordulójában, akármilyen csalódottak voltak a SZDSZ-esek a választás második fordulójában, abban azért volt egy, nem is azt mondom, hogy konszenzus, de hogy ez tényleg egy eufória afölött, hogy valami elmúlt. És ez nagyon fontos. Én nem vagyok doktrinálisan pesszimista, ez egyszerűen egy akkori hangulatomnak az összegzése. Azt gondolom, hogy akkor még nem tudtuk elképzelni azokat a politikai és gazdasági

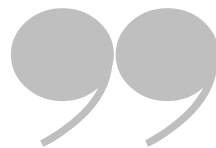
feszültségeket, amik közben kibontakoztak, meg nem ismertük a demokrácia csapdáit... Azt most is változatlanul állítom, hogy ez, úgy ahogy van – az összes, megítélésem szerint nem kívánatos következménnyel – megérte, tehát hogy jobb lett. Ez nem az SZDSZ élménye volt, ez minden politizáló állampolgár élménye volt, eltekintve az elmúlt rendszer nyilvánvaló veszteseit, vagy a demokrácia doktriner kritikusait, akik kifejezetten bolsevik tekintélyuralmi állásponton vannak. Semmiképpen nem egy párt nevében való többes számról van szó.

K. Cs.: Én most in medias res azt gondolom, hogy bizonyos idő elteltével célszerű pszichológiailag és egyéb okokból egy tízperces szünetet tartani.

Szünet után Petri felolvasta a Matolay Magdi halálára, a Nagy Imréről és a Bibó temetése című verseket, majd ezután kötetlen beszélgetés következett, melyet már nem tartalmaz a hangfelvétel.

A beszélgetést tartalmazó hangfelvételt lejegyezte, a szöveget szerkesztette, gondozta: ERDÉLYI ÁGNES

Petri György tervezett Petőfi-regényének lehetséges kontextusai*

Petri György egyik legfontosabb politikai versében (*Egy fényképre, amelyen kezdet ráznak. 1948. június 12.*), meglehetősen váratlanul, hiszen a vers XX. századi történelmi eseményre utal, hangzanak fel a következő sorok: „tanúm és bírám legyen Petőfi Sándor, / hogy a szabadság szent szavát ajkamra / parancsolólag többé nem veszem” – s e sorok látványosan mutatják fel Petri Petőfihez való viszonyának kettősségét. Hiszen míg a megemléített költő-előd mint kétségbevonhatatlan tekintély idéztetik meg, akinek bizonyos fensőbbiséget, úgy látszik, a kései utód is elismeri, addig a szöveg távolságtartást is mutat; mintha a költő tartózkodnék elődje szabadság-ideájának és szabadság-propagandájának elfogadásától, s ezáltal mintha a szabadság szentségének szóba hozása is ironikus fénybe kerülne: hiszen a megelőző sorokban a „nem szabad” kitétel elutasítása fogalmazódik meg – vagyis, paradox módon, éppen a *tiltás* letiltása vonzza maga után a szabadság parancsának is visszavonását, bizonyára egy másképpen, radikálisan individuálisan értelmezhető szabadság-fogalom jegyében.

S valóban: Petrinek Petőfihez való viszonya ellentmondásos volt: emlékezések szerint a hatvanas-hetvenes években tanulmányt készült írni arról, hogy milyen rossz költő Petőfi, gyűjtögette hozzá a bizonyító idézeteket¹, s mikor, interjúiban, költészetéről, költészetének politikai vonatkozásairól beszél, Petőfit csak mint politikai tényezőt említi, sőt van olyan számvetése is, melyben a jelentős magyar politikai költők felsorolásakor Petőfinek a neve sem bukkan fel²; ama verse pedig, amely címével is megidézi Petőfit (*Sándorhoz*), Petőfi költészetéről semminemű véleményét nem nyilvánít, csak mintegy

* A Szegedi Tudományegyetem BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék és az SZTE BTK Magyar Irodalmi Tanszék 2023. november 23-án PETRI 80 címmel tudományos konferenciát rendezett Petri György születésének 80. évfordulója alkalmából a Grand Café, a Szépirók Társasága, a Műút és az SZTE HÖK támogatásával (Szervezők: Bencsik Orsolya és Szabó Gábor). Margócsy István, Pataky Adrienn, Marko Čudić, Tóth Ákos lapszámunkban szereplő írásai a szerzők konferencián elhangzott előadásának bővített, átdolgozott változatai.

¹ Várady Szabolcs szíves szóbeli közlése

² „*Nem robbanás, csak összeomlás*”. Beszélgetés Petri Györggyel (kérdező: H. Paetzke). *Magyar Füzetek* 18. (1987): 145. -- https://opac.dia.hu/record/-/record/display/manifestation/Petri_Gyorgy-Proza_drama_vers_naplok_es_egyebek-02420/43ffdbc3-cd2f-44ca-aff7-0d71c65973b0/solr/0/24/4/7/authorOrder/ASC

elégikusan utal a nagyszabású költői vállalkozás elkerülhetetlen kudarcára („Sors, nyiss nekem tért. / Majd nyit. / Szóval téged olvasgatlak / ez őszben, melynek nem is volt nyara”). Persze e versnek már megvan az az érdekessége, mondhatnám, újdonsága, hogy benne Petri – megjelent írásai alapján – először hivatkozik Petőfinek *verseire*; a megelőzőkben, úgy látszik, Petőfinek kizárólag szerepvállalása és figurája (esetleg: költői imágója) keltette fel érdeklődését – ami persze magától értetődik: Petri, aki a maga költészetét a képviselői költészet modelljével *szemben* építette ki (elsősorban persze az aktuális József Attila–Illyés Gyula-modellt illetően), szembe kellett nézzen e hagyomány első nagy képviselőjével, Petőfivel is. Ugyanakkor azt kell látnunk, hogy élete végén többször foglalkozott Petőfi verseivel, elismerte személyiségének erejét és költői nagyságát („De tessenek már végre olvasni is a verseit. Meg fognak lepődni: nagy költő volt”)³, s abban a beszélgetés-sorozatban, amelyben a magyar politikai költészet hagyományait tekinti át, kitüntetett helyet ad neki, poétikai fogásait méltatja, s több versét, pl. a *Nemzeti dalt*, kiváló alkotásnak minősíti⁴ – nagy kár, hogy véleményét Petőfi *egész* költészetéről részletesebben nem tárta a nyilvánosság elé.

Épp ezért meglepő annak tudomásul vétele, hogy a lírikus Petri Petőfiről regényt tervezett – ráadásul úgy, hogy – amennyire megállapítható – hosszú időn keresztül, s még utolsó éveiben is foglalkoztatta a regény kidolgozásának gondolata. Ahogy kései feljegyzéseiben olvashatjuk: „Engem mindenestre foglalkoztatott egy időben egy ilyen regény gondolata: Petőfi Oroszországban, aztán szökés Nyugat-Európába, összebarátkozás Marxszal! s a kiengedés után retour Magyarországra. Ennek a fantasztikus filozófiai kalandregénynek a lehetősége ma is foglalkoztat”⁵. A regény terve minden bizonnyal a hetvenes években fogamzott meg: akkor adott be Petri, ösztöndíj-pályázatra valamely – konkrétan nem rekonstruálható – regénytervet, amely, meglehet, a pályázat sikertelensége okán, nem realizálódott; ám a kései visszaemlékezés *régi* időre tolja vissza a terv megszületését, s ezért alighanem megengedhető a feltevés, hogy a pályázott mű a Petőfi-regény lett volna. A kései vázlatokból is nagyon kevés derül ki. Ami a tervből rekonstruálható: Petőfi megmenekül, tífuszba esik, kihull haja-szakállja, Oroszországon keresztül valahogy (Amerikán keresztül?) Európába kerül (más változat: a Balkánon keresztül bujdosva jut Nyugat-Európába), Marx-szal megismer-

³ PETRI György, „A költő és az egyszerűség. Petőfi sorstervező művészet”, *Népszabadság*, 1995. március 4. 54. sz. *Könyvszemle* című melléklet, 3.

⁴ PETRI György, A szabadság hagyománya: A magyar politikai költészet klasszikusai. Petri Györggyel beszélget KISBALI László és MINK András (Budapest: Beszélő, 2001), 61–79.

⁵ A regény tervének törmelékei a *Feljegyzések egy nagy spirálfüzetbe* című, 1999-re datált közleményben olvashatóak – a továbbiakban minden idézetet e helyről közlök: PETRI György, „Feljegyzések egy nagy spirálfüzetbe”, *Holmi* 14, 11. sz (2002): 1375–1393.

kedik, „karakterváltáson” megy át, majd aggastyánként hazatér, felismerhetetlenül, a millenniumi ünnepségek idejében, nem ír semmit – utolsó eseményként öregemberként egy nagyítóval játszik, s kiéget valamit. E terv vázlatához néhány (nagyon kevés) ötlet csatlakozik, a kortárs történelem elég önkényesen és hiányosan összeválogatott eseményeit illetően; ami feltűnő, hogy ezek az ötletek mind a világtörténelmi *környezetet* járják (járják) körül, s Petőfi cselekedeteit, szándékait, elképzeléseit illetően semmit nem tartalmaznak – hacsak a végső kiábrándult jelenetet nem tekintjük Petőfi figuráját illető szimbolikus víziónak.

E kétségbeejtően sovány vázlat kapcsán persze felmerülhet nagyon sok (elismerem: félig-meddig jogtalan) kérdés egy megvalósítható Petőfi-regény utópiáját illetően: a kalandos megmenekülés *után* vajon mit akar, mit csinál a főhős? ír-e új verseket, s ha nem, akkor miért nem? miből él? kikkel találkozik: a magyar emigrációval? az európai forradalmárokkal? az európai költőkkel? a verseit megzenésítő Nietzschével? mit gondol otthon maradt feleségéről, annak sorsáról, új házasságáról? hogyan vélekedik a magyar szabadságharc végéről, a remények elvesztéséről? ha Marx-szal barátkozik, miről beszélgetnek: a szocializmus utópiájáról vagy a nacionalizmus-internacionalizmus dilemmáiról? csatlakozik-e a kibontakozó munkásmozgalomhoz vagy nem? miért jött haza? mikor hazatér, érdekli-e a magyar irodalom akkori helyzete s a magyar szellemi élet és a politika (a szociáldemokrácia)? ha ő felismerhetetlen is, ő felismeri-e régi ismerőseit, s mit gondol róluk? stb. stb. S a legnagyobb kérdés: mit jelenthetett Petri számára a „filozofikus kalandregény” kategóriája? Vajon a Voltaire-féle XVIII. századi kalandregényeket (*Candide*, *Vadember*; esetleg a hetvenes években nálunk is megjelent filozofikus lengyel pikareszkregény: Jan Potocki: *Kaland a Sierra Morenában*) vélte volna követendőnek, vagy a szintén XVIII. századi filozofikus, de persze kalandos nevelődés-regények nagy példáit (Fielding: *Tom Jones*, Goethe: *Wilhelm Meister*) tekintette volna mérvadónak? S vajon a szereplők cselekedetei vagy beszélgetései képezték volna a filozofikusságnak alapjait? S vajon milyen modalitásban fogalmazódott volna meg a példázat-regény: patetikusan, didaktikusan vagy ironikusan?

Egy ilyen regény, ha megszületik, alighanem feltűnést keltett volna a Petőfi-irodalomban: míg Petőfi csodálatos, mesei túlélésének, feltámadásának, transzcendens jelenlétének nem kevés példájával találkozhattunk az elmúlt százötven év egészen különböző irodalmi műveiben, addig Petőfi életben maradásának és további működésének „realista” víziója nem született meg (hacsak nem számítjuk ide Jókai Mórnak nagyon érdekes regényét, a *Politikai divatokat*, amely Petőfi sorsának kétféle variációját is megpendíti: egyrészt leírja a hősi halál lehetőségét is, másrészt pedig visszahozza az 1860-as évek világába a Petőfi-alterego züllött, alkoholista csavargó változatát is); s csupán

egy érdekes művészi kísérletről tudok, amely mintegy megelőzné Petri elképzeléseit. Cs. Szabó László a harmincas években írt egy nagyon szép elbeszélést arról, hogy Petőfi, 1847-ben, tervezett házasságának kudarca után külföldre utazik, Párizsba megy, találkozik Béranger-val, Proudhonnal; az ottani februári forradalomban harcol, majd letartóztatják – '52-ben kiengedik, hazajön, s mindenütt csak saját legendájával találkozik... Arannyal is találkozik, ő sem ismeri fel, de ő is hisz az addigra mitikussá növesztett legendás történetben. Petőfi itt sem leplezi le magát, majd eltűnik, s csak legendáit hagyja meg Magyarországnak⁶. S csupán távoli párhuzamként említhető meg Ady Endre érdekes, bár nem részletezett látomása: „Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, bizonyosan Párizsba kerül, konspirál III. Napóleon ellen, gyönyörű dolgokat ír, s talán a Commune alatt éri a halál”⁷. Petri, a vázlatokból kiolvashatóan, több történeti, külső, mondhatnám: külsődleges részletet is alaposan kidolgozandónak szánt – meglepő módon azonban arra nem utalt tervezetében, hogyan is alakítaná Petőfi figuráját, s mit is érthetett (vajon pszichológiailag? ideológiailag? világnézetileg?) a kiemelt „karakterváltás” kategóriája alatt – meglehet, ezen a téren megtartotta volna a konvencionálisan hagyományozódott Petőfi-imágó körvonalait.

Ami a legérdekesebb: ha Petri a hetvenes években megírta volna Petőfi-regényét, a regény tökéletesen besimult volna annak a kornak jelentős művészeti áramlatába, amely – akár Petőfi kapcsán, akár éppen Petőfi hiányának felmutatásával – a forradalom *utáni* állapotok körülírásával, ábrázolásával foglalkozott, amely a forradalom lehetőségét csak mint elmúlt idők utópiáját tudta elképzelni, s a forradalmak után következő, szinte természetesnek tekintett zsarnokság és kilátástalanság rögzítését próbálta meg. A hetvenes évek elején, az éppen aktuális évforduló kapcsán Petőfi neve és jelentősége ismét erőteljesen forgalomba került, igen sok vers foglalkozott alakjával (csak a jelentősebb költőket említve: Utassy József, Veress Miklós, Spiró György, Szilágyi Domokos; itt említhető Bereményi Géza és Cseh Tamás nagyon népszerű dala is Petőfi haláláról), az epikai alkotások közül pedig egy impozáns sorozat idézhető fel, amelyeknek mindegyike a forradalom *leverésének* következményeivel kívánt szembenézni (bizonyára nem függetlenül attól, hogy a szabadságharc utáni elnyomás allegorikusan ráérthető volt az 1956 utáni rendszer működésére is). A teljesség igénye nélkül idézném fel e regényeket: Dobai Péter: *Csontmolnárrok* (1974), *Vadon*⁸ (1982), Nagy András: *Toron, 1867*

⁶ Cs. SZABÓ László, „Egy gondolat bánt engemet...”, *Nyugat* 29, 11. sz. (1936): 327–340. – Új kiadása: Cs. SZABÓ László, „Egy gondolat bánt engemet”, in Cs. SZABÓ László, *Apai örökség: Összegyűjtött novellák*, 1. kötet: 1928–1944 (Budapest: Mundus Kiadó, 2004), 111–126.

⁷ ADY Endre, „Piros és fekete” (1910), in ADY Endre, *Publicisztikai írásai*. Szerk.: VEZÉR Erzsébet (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987), 719–723.

⁸ A *Vadon* című regény érdekessége, hogy bár az 1850-es évekről szól, a mottója Petőfi-idézet!

(1978), Lányi András: *Hölgyek titkára* (1984 – megj. 1990), s mellettük feltétlenül megemlítendő az a két nagy sikert aratott regény is, amelyek, ha nem kapcsolódtak is közvetlenül tematikusan a '48–49-es eseményekhez, de korszakábrázolásuk kapcsán feltétlenül beleilleszkedtek az uralkodó tendenciába; Spiró György: *Kerengő* (174), valamivel később: *Az Ikszek* (1981) – amelyek Petri György szűkebb társaságában is komoly recepciót nyertek; s melléjük megemlíteném a hetvenes években megjelent nagysikerű, s komoly magyar recepcióval rendelkező szovjet regényt is (Bulat Okudzsava: *Szegény Avroszimov*), amely hasonlóképpen a dekabrista felkelésnek utóéletét tárgyazta; s hozzájuk sorolnám a korban elkészült, nagyon kiábrándult, sokszor ironikus magyar történelmi filmeket is: Lányi András: *Segesvár* (1974); *Ál-Petőfi* (1984)⁹, Bódy Gábor: *Amerikai anizs* (1975), Lugossy László: *Szirmok, virágok, koszorúk* (1984), Elek Judit: *Mária-nap* (1984). A Petőfiről folyó értelmiségi-művészi diskurzus, amely több mint száz éven keresztül a forradalmár Petőfi alakját tematizálta, ebben a korszakban radikálisan átalakult: vagy a Petőfi-modell hiányát járta körül az aktuális történelmi körülmények között, vagy egyenesen a hagyományos Petőfi-modell lehetetlenségét sugallta. Petri, minden valószínűség szerint e diskurzus ismeretében tervezte volt meg regényét (akkor is, ha egyes emlékezések szerint prózai műveket nemigen olvasott el¹⁰) – e diskurzus hatására távolította el Petőfit a magyar környezettől és történelmi helyzettől, hogy egy későbbi korszaknak (a millenniumi nagyhatalmi ábrándok korszakának) felidézésével iktassa ki a magyar történelem világából Petőfinek akár reális, akár ideális alakját.

E regénynek legérdekesebb mozzanata épp ez a kiiktatás lett volna: annak bemutatása, hogy a Petőfi-féle tartás – Petri víziója szerint – nem volt elképzelhető a Petőfi halála utáni világban. Bizonyára volt ebben a szemléletben egy jó adag maradék marxista történelem- és irodalomszemlélet is: hisz a korszak hivatalos és neomarxista irodalomtörténete egyaránt úgy tüntette fel, hogy Petőfi halála után szakadék támadt a magyar irodalom fejlődésében (Lukács György és Fehér Ferenc véleménye szerint „a »szent« magyar irodalom a segesvári csatatéren elesett, és teljes nagyságában csak a fiatal Ady publicisztikájában és első érett kötetében támadt fel”¹¹) – nyilván emiatt kap egyedül Marx említést a tervezetben Petőfi európai tájékozódását illetően. A túlélő Petőfi ily kontextusban nyilván nem nyerhetett heroikus ábrázolást (holott Petri, nyilatkozataiban, elismeréssel beszél arról, hogy Petőfi, mint

⁹ Az *Ál-Petőfi* film érdekessége, hogy benne a kissé megöregedett márciusi ifjakat, Petőfi barátait, az irodalmi élet ismert figuráit, többek között Petri György barátai alakították (Vajda Mihály, Radnóti Sándor, Spiró György, Tamás Gáspár Miklós és mások).

¹⁰ Spiró György szíves szóbeli közlése

¹¹ FEHÉR Ferenc, „Irodalomtörténeti belügy vagy a nemzeti önnevelés kérdése: Közbeszólás egy közbeszóláshoz?”, *Kritika* 6, 11. sz. (1968): 53. (Fehér itt Lukács György véleményét interpretálja.)

nagyszabású személyiség a maga sorsát és halálát is meg tudta tervezni és szervezni: „Sajátos sors-érzék munkált benne, kérlelhetetlenül megkonstruálta a végzetét”), hanem a kiábrándult kontemplatív szemlélőnek szerepe juthatott csak neki: oly szerep, amely a kilátástalan magyarországi és a beláthatatlan európai mozgások megtapasztalása után csak *nézésével* tudja képviselni megvesztegethetetlen erkölcsi tartását. A regény tervezett befejezése alighanem megidézné – ismét a hetvenes évek kontextusának értelmében – Petri első kötetének erkölcsi, mintegy programként (és persze példaként) megfogalmazott útmutatásait: egyrészt az elvi hűség állandóságát és relativizmusát illetően („Amiben hittem, / többé nem hiszek. / De hogy hittem volt, / arra naponta emlékeztetem magam” – *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*), másrészt pedig az erkölcsi tartás megingatatlanságának igényét illetően („akkor a csendünk / el nem fordult tekintet / akkor jelenlétünk / és döntsék el /mit tehetnek velünk” – *Kizsarolt, nevetséges életünket*). Úgy vélem, e regény Petőfije, ha csak a kilencvenes évek vége felé fogalmazódott volna is meg véglegesen, ezt a jóval korábban kimondott állásfoglalást képviselte volna, nyilvánvalóan erősen átironizálva a hajdani szólam erősen heroikus retorikáját. Hiszen az öreg Petőfi „el nem fordult tekintete” a tervezet alapján már nem kifelé, a világ felé fordult volna, hanem csak játszik a nézésével („öregember egy nagyítóval játszik, kiéget valamit”), s nézésével, játékaival csak csekély jelentőségű tüzet tud kicsihozni: íme, a forradalom lángjából nemhogy tűzijáték sem maradt, hanem csak játék a tűzzel.

Petri rendkívül töredékes vázlaiból természetesen nem lehet következtetni arra, milyen is lett volna az elkészült regény (azok az odavetett feljegyzések, amelyek a kidolgozás aprólékosabb munkálatait célozták volna, inkább csak segédanyagként értelmezhetők), s persze az is nagy kérdés, hogy az eredendően lírikus alkatú Petri egyáltalán meg tudott volna, s ha igen hogyan, birkózni az epikus ábrázolás egészen más típusú követelményeivel. De elképzelésének szélsőséges merészsége és újszerűsége mindenképpen megérdemli, hogy a tervezett vállalkozást komolyan vegyük, s csak sajnálkozhatunk azon, hogy egy nagy elképzelésből ily kevés kézzelfogható anyag maradt reánk.

„gyökeres módosításokra szorúlnak”

PETRI GYÖRGY MUNKAMÓDSZERE KÉZ- ÉS GÉPIRATAI ALAPJÁN
(NÉHÁNY VERS ELSŐ KÖZLÉSÉVEL)¹

Bár Petri György írói hagyatékának számottevő hányada még életében magánszemélyekhez, gyűjtőkhöz került, napjainkban a kéziratai többségét mégis közgyűjtemények – a Kertész Imre Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum – őrzik, az utóbbi Petri-gyűjteménye a közelmúltban jelentős mértékben gyarapodott.

2007-ben egy magángyűjtő (akinek annak idején maga Petri adhatta oda/ el a kéziratai egy részét) kollekciónak számos új szöveggel gazdagodott az összkiadás negyedik, záró kötete. Ennek „összeállításakor derült ki, hogy a költői hagyaték jóval terjedelmesebb, mint addig gondoltuk. A Kiss Ferenc antikvárius tulajdonába került Petri-anyagból 90 oldallal szaporodott a hátrahagyott, javarészt kiadatlan versek, verstörödékek kötetrésze.”² A *Szerkesztői utószó* szerint „a kötet összeállításakor nyílt lehetőség átnézni Petri kéziratos hagyatékának azt a terjedelmileg is tekintélyes részét, amely Kiss Ferenc antikvárius tulajdonában van [...]. Természetesen a kéziratból közölt szövegek nem mindegyike származik innen, de legtöbbjük (mindenekelőtt a nagy számú vers, verstörödékek) igen.”³ Ugyanakkor a „kötet – tudatos megfontolásból – nem tartalmazza Petrinek a vállalt életmű előtt született publicisztikáját, valamint azokat a verseit (zsengéit) sem, amelyek a kéziratos hagyatékban fennmaradtak ugyan, de a megtagadott költői kamaszévekből származnak.”⁴

A versanyag a következő, 2018 végi kiadásban átrendeződött (a hátrahagyott versek időrend szerinti törzsanyagba illesztésével), és tovább bővült. Elsősorban Nagy Mária (Maya), Petri harmadik felesége hagyatékából kerültek az immár egyetlen szerkesztő (Réz Pál 2016-ban, Lakatos András hosszas betegség után 2019-ben hunyt el), Várady Szabolcs látóterébe korábban ismer-

¹ Köszönettel tartozom a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársainak az együttműködésükért, továbbá Petri György jogörökösökének, Petri Annának és Petri Lukács Ádámnak, hogy engedélyezték a kiadatlan versek megjelenítését.

² PETRI György *Összes versei*, s. a. r. VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető, 2018), 740.

³ PETRI György *munkái* 4. *Próza, dráma, vers – Naplók és egyébek*, szerk. RÉZ Pál, LAKATOS András, VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető, 2007), 843–844.

⁴ *Uo.*, 846–847.

retlen kéziratok, Maya fia, Szalai Péter jóvoltából. Ezekből huszonhárom felvett a legutóbbi kötetbe. A barátoktól, Nagy Bálinttól és Fodor Gézától is került elő és be anyag. Továbbá a Kertész Imre Intézet által őrzött kéziratgyűjtésből is választott a sajtó alá rendező harmincöt verset vagy verstördéket, szövegváltozatot közlésre. Ez a korpusz, azaz „[h]árom nagy papírdoboznyi [Petri-]kézirat, fénykép, levél, feljegyzés”⁵ 2013-ban a XX. Század Intézetéhez, illetve a Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítványhoz került (ennek része lett a 2017-ben alapított Kertész Imre Intézet).⁶ A Kiss Ferenc birtokában lévő kéziratokból tizenhét újabb vers került be a 2018-as kötetbe. És szót kell ejteni még egy forrásról: „Petri 1994 óta viszonylag rendszeresen használt számítógépet,⁷ s néhány írása csak ebben a formában maradt fenn.”⁸

A Pap Mária, Petri élettársa által őrzött Petri-hagyaték 2017-ben a PIM kéziratállományába került, ott kapott helyett a Szalai Péter által örökölt kéziratcsoport is. És 2020-ban a PIM gyűjteményezett egy újabb, jóval nagyobb Petri-kéziratgyűjtést, amely korábban vélhetően Kiss Ferenc magángyűjteményének részét képezte. Maya még Petri előtt, Fodor Géza 2008-ban, Nagy Bálint 2022-ben, Kiss Ferenc és Pap Mária 2023-ban hunyt el.

2018-ban közreadtam néhány Petri-verset Kiss Ferenc gyűjteményéből,⁹ amelyek nem szerepelnek a közléssel nagyjából egy időben publikált Mag-

⁵ OSZTOVITS Ágnes, „Petri György, a megkerülhetetlen. Miért volt elviselhetetlen a Kádár-rendszer? Interjú Schmidt Máriával”, *Heti Válasz*, 2013. január 31.

⁶ Kiadás az intézetben nem készült; emléktáblát avattak Petrinek, ünnepelték évfordulóját. Weboldalukon alhőnap (életrajzi kronológia, művek, díjak, bibliográfia, galéria, illetve hang- és filmtár) foglalkozik vele. 2018-ban megjelent Petri Lukács Ádám képeskönyve (*Petri 75 Közelítés*) a Kertész Imre Intézet és a Közalapítvány kiadásában, 2023-ban pedig a *Petri György különbözősége* című kötetet publikálták a PIM-mel együtt. Utóbbinak a jegyzetein némi képp megmutatkozik az Intézetbeli hagyaték, az előbbiben ebből nincs közlés (a szerző szubjektív esszéi, emlékezései olvashatók benne). A *Petri György különbözősége* törzsanyaga, sem a hanganyag, sem annak lejegyzett változata nem itt található meg, a Tasi Józseffel zajlott 1993–94-es beszélgetéseket a PIM őrzi, azok készülésekor Tasi a PIM munkatársa volt.

⁷ Erre versben is reflektált: „Ügyszólván nincs már semmi: / a fordítás, a számítógép labirintusában / történő eligazodási kísérlet / (ami végül eredményesnek bizonyul, / bár a magától értetődés érzése / soha nem fog el; inkább: / bolyongás az »invalid path«-okon, / magyarán járhatatlan / vagy csak kitaposatlan? ösvényeken).” (*Opciók*).

⁸ A gép memóriája rögzített dátumot is, ami valamelyest segített a keltezésben, de biztos garanciával nem szolgálhatott, mert az időpont csupán annyit jelez, hogy mikor nyúltak utoljára a szöveghez.”, lásd PETRI György *munkái 4. Próza, dráma, vers*, 848. Az elektronikus kéziratok tehát újabb kihívások elé állítják a filológust. A filológia ezen ága az elmúlt években fejlődött annyit, hogy – különösen, ha a számítógép memóriája is elérhető – képes legyen visszakövetni az elektronikusan létrejött fájlok alakulását, rétegeit is, nem csak az utolsó hozzáférést regisztrálni, persze, ennek rutinszerű szakértése itthon még várat magára, de a közgyűjtemények a digitális fájlok tárolására fel vannak készülve.

⁹ Szonetteket (*Narkisszosz, Szonett, [Űzött és hajsolt vagyok.]*), illetve egy Hölderlin-fordítás (töredéket) (*Hälfte des Lebens / Az élet felén*), lásd PATAKY Adrienn, „Szonettek egy posztnyugatos lírából. Petri György hagyatéka”, *Irodalomtörténet* 99, 4. sz. (2018): 381–402.

vető-kötetben, illetve ugyanezen korpuszból számos további vers sem, nemcsak elvi okokból,¹⁰ hanem azért, mert a gyűjtemény jelentős része valószínűleg évekig lappangott. Ugyanis amikor 2018 őszén megkerestem Várady Szabolcsot a közlendő szonettek kérdésével, azt válaszolta, hogy nem ismerte mindegyiket. Később kiderült, hogy több másik versről sem volt tudomása, pontosabban – idézem őt, aki ezután gyorsan átfutotta a Kiss-anyagot –: „Több mindent találtam, amit vagy nem vettünk észre annak idején, vagy KF azóta szerzett hozzá új dolgokat is, nem tudom, mindenesetre kiírtam egy adag címet, és most várom KF jóváhagyását, hogy ezeket elküldhetik nekem. És itthon alaposabban meg tudom nézni, mi kell belőle a kötetbe, aminek azonban a jövő hét vége felé már nyomdába kell kerülnie. És holnap még el is utazom két napra.”¹¹ Így alakult a 2018-as kiadás sorsa: nyilvánvalóan a néhány nap, a szűk határidő nem volt elég arra, hogy a sajtó alá rendező az egész anyagot átnézze és mérlegeljen. Mindenesetre a hatalmas Kiss-gyűjteményből Várady Szabolcs tehát csak néhány verset emelt be a legutóbbi verseskötetbe.

Később Várady Szabolcs közreadott újabb négy korai verset Perl¹² (Petri) Györgytől,¹³ illetve Bíró-Balogh Tamás is közölt egy 1964-es Petri-verset.¹⁴ Egy újabb, ezekkel és több tucatnyi további verssel kiegészíthető „Petri-őszes” várat még magára. Ez akár olyan kiadvány is lehetne, amely közli az egyes versekről tudható információkat, a lelőhelyeket és a változatokat,¹⁵ ha nem is a kritikai kiadás igényével.¹⁶ Minden eddigi Petri-kötet népszerűsítő

¹⁰ „[...] egyrészt minden bizonnyal kerülnek még elő lappangó kéziratok, másrészt az általunk ismert szövegekből sem vettünk fel mindent. Néhány verset azért hagytunk ki, mert személyes érzékenységet vagy ízlést sértenek, másokról pedig feltételeztük, hogy kidolgozatlan, nyers formájukban Petri sem szeretné őket kinyomtatva látni. Ez utóbbi szempont azonban kétségkívül ingatag. A szigorú következetesség kizárna mindent, amit a költő maga megtagadott, vagyis mindent, amit az első kötete előtt írt, sőt a későbbiek közül is mindazt, amit nem publikált, vagy nem vett fel kötetbe [...]”, lásd PETRI György *Összes versei*, s. a. r. VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető, 2018), 737.

¹¹ *Várady Szabolcs Pataky Adrienn-nek*, 2018. október 5. (e-mail)

¹² Petri Perl György Gellért néven született, az apja (Perl Attila 1909–1944) vezetéknevét kapva.

¹³ PERL [Petri] György, *Súlytalan élet, Hódság 1943, Ovidius halála, Hideg ősz*, a versekhez fűzött közreadói jegyzetet lásd: VÁRADY Szabolcs, „Perl György versei mellé”, *Alföld* 71, 1. sz. (2020), 44–48.

¹⁴ *Petri György*: Alkonyat (Bíró-Balogh Tamás kommentárjával), Jelenkor Online, 2023. 12. 22. <https://www.jelenkor.net/hirek/3084/petri-gyorgy-alkonyat>

¹⁵ Léteznek hasonló, hibrid kiadványok, ilyen az a 2016-os gyűjtemény, amely végjegyzetekben közli az egyes versekről a tudnivalókat. Nemes Nagy esetében azonban, még a számos, szintén hagyatékból maradt, posztumusz kiadott verssel együtt is jóval szűkebb korpuszról beszélhetünk, lásd NEMES NAGY Ágnes, *Összegyűjtött versek – Közel 100 kiadatlan verssel*, s. a. r. FERENCZ Győző ([Budapest]: Jelenkor, 2016)

¹⁶ „[A kritikai kiadást] a közeli jövőben nem tartom elképzelhetőnek, már csak azért sem, mert nagyon alapos és hosszadalmas kutatómunkát igényel. [...] Nem irigylem azt a kutatót, aki egyszer majd kritikailag feldolgozza a teljes hagyatékot.”, lásd MELHARDT Gergő, „Az ember

kiadás: az olvasói célt szolgálják, nem pedig a kutatóit, de a fenti többlettudás az olvasó számára is hasznos lehetne,¹⁷ ahogy biztosan érdeklődésre tartana számot egy olyan kötet is, amely az eddig nem ismert fóliókról mutatna be új verseket, változatokat, illetve a kéziratlapokból is közölné faximiléket – ez utóbbi talán megvalósul a közeljövőben.

A PIM új Petri-anyaga közel ezer kéz- és gépiratot foglal magában,¹⁸ számos publikálatlan verssel, vannak közöttük korai, „József Attilá-s” darabok¹⁹ és kései üzenetők: „magánversek Marinak”, de minden időszakból akad anyag. Gyakran felmerül, közreadjuk-e egy költő zsengeit, vázlatait, a „magánvers” címszóval ellátott, valóban intim (és sokszor erotikus, trágár stb.) kézíratait, töredékeit, feljegyzéseit – ugyanakkor mindig árulkodó maga a tény, ha ezeket a szerző gondosan elrakta, adott esetben javította, datálta, ellenjegyezte, mappákba rendezte és megőrizte, még ha később aztán el is adta vagy elajándékozta. Ha tehát nem semmisítette meg őket, vélhetően volt velük további szándéka. A Petri-kötetekben ráadásul az említett verstípusok mindegyikéből jelent már meg darab, így az azokhoz hasonlóakkal kapcsolatban a „túl intim” vagy a „nem kiadásra szánt” érv önmagában nem elegendő.

Egy 1986-os, hagyatékbeli önéletrajzában Petri így vallott magáról: „13 éves korom óta írok verset és 16 éves korom óta publikálok; első autentikusnak érzett munkáimat 24 éves koromban írtam.” Tehát (ekkor éppen) 1967-től számítja a „vállalható” verseit, a kéziratban azonban a 24-es második számjegye javítva van (nem egyértelmű, hogy 23, esetleg 26 állt-e korábban itt). Petri többször hangsúlyozza, hogy 1963 és 1966 között nem írt, és hogy Várady Szabolcs adott neki új impulzust saját verseivel: „az egész újrakezdés első terméke az *Összeomlás* című versem volt. Ezt néhány héttel azután írtam a Rondella sörözőben, hogy Szabolcs megmutatta a verseit. [...] az *Összeomlás* után nagyjából folyamatosan íródott meg a *Magyarázatok M. számára* kötet.”²⁰ Ennek (t. i. hogy nem írt) ellentmond néhány, autográf datálással ellátott versének kézírata, akár az itt közölt *Sirályé*.

nem tud nem meghatódni. Interjú Várady Szabolccsal” 2018. december 6. = <https://litera.hu/magazin/interju/varady-szabolcs-az-ember-nem-tud-nem-meghatodni.html>

¹⁷ Bár „[...] tiszte és feladata más, mint a filológiai apparátussal ellátott, irodalomtörténeti szövegközléseké.”, PETRI György *munkái 4. Próza, dráma, vers*, 848.

¹⁸ Minden kézirat, amelyre jelen szövegben utalok, illetve amelyet idézek, itt található: PIM Kézirattár; Központi Gynsz.: 3486, Tári Gynsz.: 2020/40.

¹⁹ Például az 1962. október 31-re datált, *Búcsú* című vers kéziratban maradt ránk, József Attila hatását őrzi az alábbi sor: „fülsikító üres sín / AZ ARCOD.”. A „Te voltál nekem mindig az igazság” kezdetű, *József Attila* vagy *József Attila emlékezete* című, végül egyik verzióban sem publikált versnek három kézíratos és egy gépiratos változatát találtam meg a hagyatékbán (datálva csak a II-es számú lett: 1960. augusztus 7-re).

²⁰ *Petri György különbözőse* (Budapest: KKETT Alapítvány, 2023), 106.

Fellelhető a PIM-ben őrzött anyagban számos olyan vers, amely megjelent folyóiratban, kötetben már évtizedekkel ezelőtt – ennek ellenére tanulságos látni ezeket a Petri- kéziratokat is, különösen, ha nem tisztázatok, hanem bejegyzésekkel teli változatok, az alakulást megmutató, a munkamódszerbe betekintést kínáló darabok. A híresebb versek közül ott vannak a *Metaforák helyzetünkre*, *A 301-es parcelláról*, a *Sárbódlerek*, a *Pillanatfelvétel*, a *Göröngy*, a *Megint megyünk* vagy az *Élhettem volna...* versek kéziratai. A *Metaforák helyzetünkre* 1970. január 27-i datálással, egy jegyzetfüzet kitépott lapjain maradt fenn kéziratban, autográf javításokkal – ami megmutatja, hogy az ekkortájt keletkezett versek nem kizárólag azt az egyébként gyakori módszert követték, hogy a szerző a gépiratos verziót javította tollal. Szintén kéziratosa a *Sárbódlerek* szonetthármasa is. Izgalmas a *Helyett* című vers kézirata is,²¹ amely öt papírcetlin maradt fenn fekete tintával, javítások, áthúzások nélkül – gyakorlatilag csak sortördelési jelzések szerepelnek benne, és csekély javítástól eltekintve ugyanebben a formában jelent meg a vers 1992-ben a Holmiban. A *Sár* című szonett – kézirata tanúsága szerint – először a *Helyett* címet kapta volna, és egy 1992. május-júliusi IWM-hírlevél (Institut für die Wissenschaften vom Menschen) sárga papírlapján szerepel, ez 1993 januárjában jelent meg a Holmiban. A *Hommage à Wittgenstein* kézirata „Az Akadémiai Kiadó 1991. évi kiadványai” c. összeállításon íródott, s érdekessége, hogy a címet a szerző áthúzta, s új címként ezt írta fölé: *Tettenérés*, ez szintén a Holmiban jelent meg, 1992 januárjában. Található a gyűjteményben olyan cím nélküli, nem publikált vers is, amelynek a kézirata nem autográf, az alján eltérő tintával szerepel az alábbi kiegészítés: „Diktálta, 1996. ápr. 30.”.

E tanulmány címe („gyökeres módosításokra szorulnak”) egy gép- és kéziratosa harmadik oldaláról származik, az utolsó lap hátoldala megismétli a vers első sorát, és immár címet is tartalmaz: *A kérdés természete*. Sosem jelent meg ebben a formában, azonban több önálló vers bomlott ki belőle, pontosabban több vershez kapcsolódik, akár konkrét sorok megismétlésével (például a „minden utalást kizár magából” sor által a *Séta egy ház körül* című vershez, a „hunyorog a fényben” által a *Történethez*, a „»Szeretsz vagy nem szeretsz / és minden egyéb marad változatlanul«” sor által az ezzel azonos címen hat éve megjelent vershez), mindebből következtethetünk arra, hogy a fenti versek megírása idején vagy utánuk keletkezhetett.²² A fólíók azonban egy a *Körülírt*

²¹ Az ötödik lap hátoldalán Balla Zsófia kolozsvári címe szerepel, aki 1993-tól él Budapesten.

²² A *Történet és a Séta egy ház körül* a *Magyarázatok M. számára* című kötet darabjai, a *Szeretsz vagy nem szeretsz és minden marad egyéb marad változatlanul* című vers a 2018-as kötetben szerepel, a *Kötetben először megjelenő versek, töredékek* részben, datálás nélkül, 1968-as és 1971-es versek között.

zuhanás kötetcímmel ellátott mappában kerültek be a múzeumba, tehát alapvetően a második kötet anyagának környezetében.²³ A három fólió összetartozik, ez a rajtuk található autográf javításokból, a számozásukból (1–3) és az összetűzésükből is következtethető. A kézirat alapján az alábbi megállapításokat tehetjük a szövegről és annak alakulásáról: 1. többször átíró, újragondoló attitűd érvényesül; 2. a szerző legalább három fázisban írta, javította (a gépiratot minimum kétféle kézírasi fázisban korrigálta); 3. autográf aláírással látta el (kék tinta) a második vagy harmadik fázisban; 4. technikája erősen sűrítő, redukáló; 5. számozást tartalmaz (a lapokon zöld tintával, arab számokkal: 1–3, ezen kívül az első lapon egy római egyes is szerepel); 6. datálás viszont nincsen (ami nem általános jellemző Petrinél, sokszor kerül utólag is dátum a szöveg mellé). Valószínűleg ez a keletkezés sorrendje: gépirat, zöld tinta, kék tinta – ami például abból következtethető, hogy az utolsó versszakban két szó át van húzva zölddel, és az egész versszak késsel, tehát először valószínűleg dolgozott a szerző e versszakkal (zölddel), a következő fázisban azonban (késsel) inkább törölte az egészet. *A szerelmi költészet nehézségeiről* vagy *A filozófusnő megudvarlása* című versek beszédmódját, hangoltóságát idéző, valószínűleg szintén 1969–1970 körül keletkezett darab végül az alábbi formát nyerte el:

A kérdés természete

Megfoghatatlan. Oly megfoghatatlan!
De *mi* voltaképp, ami megfoghatatlan?
A sokértelmű séták labirintusa? Melyben
oly avatottan bolyong a szerelem
komornyik-filológiája?
Az ars memoriae alkalmazva fonálul
holt ügyeink magasztos tudománya.
A pillanat?
Amely *boldog*,
mert minden utalást kizár magából? Legalábbis
mikor elménk egy képzetes zugában
ablakként megvilágosul váratlan
jelenlét és a holtnak hitt hunyorog a fényben.

Számunkra mégis mind e látható
egy rávonatkozó kérdésre úgy utal,

²³ A mappán olvashatók továbbá az alábbiak (de nem Petri kézírásával): „Gépet, de kézzel javított / és aláírt versek (néhány kézzel írt szöveg a hátlapokon) / Meg nem jelentek is / 27 oldal / + a Lélektan óra (talán változat) összefűzve egy *Hítvita* c. szöveggel”. Összesen ötvennyolc oldalról van szó, de ebből néhányon – amelyek újságoldalak (pl. a Beszélő lapjai) – nem szerepel Petri kéz- vagy gépirása, több mint kétharmadán azonban igen.

(– Melyből létezése táplálkozik?

Ki tudja?)

mint fák gyökereikre. S lám, mégis: hiába.

A töprengő nem foghat mint a régész

vésőt és ásót tisztító kefét.

„Szintek” és „rétegek” neki (csak) metaforák.

S a metafora nem más, kétség, szorongás alakváltozása.

„Szeretsz vagy nem szeretsz,

és minden egyéb marad változatlanul”

mondtam neked, amikor beláttuk:

kedv és idő hiányában, hogy fel kell

a mérleget borítanunk, noha (de éppen

ezért kellett felborítanunk),

az egyensúlyt még soha el nem érte.

Ezt feleltem a kérdésedre,

hogyan mi lesz velünk, ha majd nem

szeretjük egymást. „Persze” – tettem hozzá –

„ez program, nem pedig megállapítás.”

Úgy értettem, hogy csak

a magam nevében beszélhetek,

mert az efféle beszéd igazsága

a szándék alaposságán fordul meg

inkább, mint azon, ahogy a dolgok állnak.

Egyébként este volt, mikor mindez elhangzott,

hangunkon és a lámpafényen át hó hullott egyre.

De mindez nem érdekes, nem jellemző az esetre.

Egészen másféle dolgok is megesnek egy havas estén,

mint ama bizonyos estén is bizonyára.

Számunkra különben sincs a problémáknak háttere,

csupán a *mások* problémáinak.

De ha gyökeres módosításokra szorulnak

a gyökereket érintő elmélkedések,

ha (képletesen szólva) úgy látszanék,

hogy a tettek tettekbe gyökereznek,

s más értelemben gyökérrel beszélni

annyi mint várakozással emelgetni

(mondjuk) a fogas alatt veszteglő cipőket

hátha az egyik gyökeret eresztett.

Belátni, hogy világunk (úgyszólván)

mélyiségnélküli. Ez lesz az első feladatunk.

Mögénézni bárminek (ha ezen
egyáltalában értünk valamit),
annyi mint leakasztani egy képet
abban a hitben, hogy mögötte még szebb
világ csodája tárul ki, amelynek
a kép csupán előígérete.

A hagyatékban²⁴ számos további, legalább három fázisban írt verset találunk, ez főleg a hatvanas-hetvenes évek jellemző gyakorlata lehetett tehát. Például olyat (áthúzott címe: *Nincs halál*), amelynek gépiratát világosabb kék tintával javította és datálta a szerző (1961. ápr. 14. – dec. 26.), majd sötétebb kékkel véglegesítette a szöveget, egyes részeit kihúzta, másokat kiemelt (ezen sorok mellé jegyezte: „ez kell”), végül a vers fölé odaírta a „Kijavított” szót (gyakori eljárása). Egy másik vers (*Felszánt poeta ceruzánkról*) először gépiratban került a papírra (vannak benne gépi javítások is), majd kék és piros tintával korrigálta azt Petri, címet utólag, kékkel adott (itt kevésbé egyértelmű, melyik tinta a korábbi), nem datálta.

Az említett mappában szerepel a *Töprengéseimből* című vers két korábbi változata (egy datálatlan és egy 71. 1. 12.-re datált gépirat), és további, 1972 körüli, kiadatlan versek, *A hagyma szól* című vers változata (korábbi címével: *Egy hagyma monológja*, gépirat kéziratos javításokkal), a *Mit szeretek* című vers (gépirat, kéziratos javításokkal, 1971. 2. 21. dátummal), a lap hátulján ezzel a három sorral: „semmi nem idegen / tőlem, ami emberi, állati / vagy egyéb.”, az *Új szerelem* gépirata (71. 1. 11. datálással), a *Mint levetett* című vers (ekkor még csak hatsoros gépirat), a *Marionett* (gépirat), a *Szükségmegoldás* (gépirat kéziratos javításokkal), a *Viturbius Acer fennmaradt versének* korábbi változata *A holnap* címmel (gépirat, kéziratos javításokkal), a *Hála* (gépirat kéziratos javításokkal) és a *Xenia* (gépirat).

Érdeemes az 1974-es *Körülírt zuhanás* borítójáról idézni a szerző jegyzetét, mely szerint az első kötethez képest „[m]ost sikerült elemibb és ezért esztétikai megformálásra alkalmasabb közlendőig eljutnom. Másrészt csökkentek diktatorikus igényeim a versek értelmezését illetően. Igyekeztem nem kommentálni és lábjegyzetelni.” – vallja.²⁵ Sokat elárul Petri munkamódszeréről a *Magyarázatok P. M. számára* című, posztumusz szöveg is, továbbá interjúi, esszéi – ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról, hogy az emlékezés gyakran utólagos konstrukció. Egy interjú tanúsága szerint úgy kezdte írni az első kötetét, Dante *Vita nuovájának* olvasása közben, „hogy egy egységes mű lesz, versek filozófiai kommentárokkal, egy vers, egy kommentár, és így tovább.

²⁴ Minden kézirat, amelyre utalok, itt található: PIM Kézirattár; Központi Gynsz.: 3486, Tári Gynsz.: 2020/40.

²⁵ PETRI György, „A költő írja új kötetéről”, in PETRI György, *Körülírt zuhanás* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974), Fülszöveg

Később aztán kiderült, hogy annyiban valóban lírikus alkat vagyok, hogy nem tudok nagy kompozícióban gondolkodni [...]” – fogalmaz Petri.²⁶ Ha nem is ilyen mértékben, legalábbis a hosszúversek tekintetében sokáig jellemzi Petrit a nagy formákban gondolkodás, például a *Lélektan-óra* és a *Hitvita* című versek is ilyenek. A már említett mappában megtalálható ezeknek a tizenegy lapos, oldalszámozott gépirata. Az összefűzött dokumentum tisztázatnak tűnik, javítás alig szerepel benne, ha mégis, akkor a nyomtatásban megjelent változathoz képest történnek javítások, sőt, a dokumentumhoz nem is kettő, hanem három versközlés köthető. Az első vers a kézirategyüttesben a *Lélektan-óra*, ez a cím szerepel is fölötte, ez az első kötetben megjelent nyomtatásban, az alábbi zárósorokkal: „De végül, némi rheumaticus közérzet, / ízületekben terjengő hidegség árán, / megszabadultunk e kétes társaságtól.”, jelen kéziratban azonban megszakítás nélkül folytatódik a harmadik oldal két versszakkal, továbbá még két oldalt (4–5. oldal) tartalmaz, ezek egyértelműen összetartoznak. Ebben a versváltozatban tehát egy öt oldalas *Lélektan-óra* című versről van szó, amelyhez képest a kötetbeli közlés csonka. Megtaláltam az életműkiadásban az utolsó két oldalt, ezt a 2007-es és a 2018-as kötet is a [*De zsákutcás; nem termékeny*] címmel közli, azzal a megjegyzéssel, hogy [*Címe, eleje hiányzik*]: nagy változtatások nincsenek, sőt, valójában szinte ugyanúgy közlik nyomtatásban ezt a verset, ahogy e gépiraton szerepel, két fontos eltéréssel: egyrészt külön, önálló versként kezelik, másrészt a kéziratos javítások nem érvényesülnek a közlésben (a gépiratban az *intellektus* szót Petri tollal áthúzta, fölé ezt írta: *ész*, az utolsó két sort pedig kihúzta) – bár elképzelhető, hogy másik gép/kézirat alapján készült anno a közlés. Nagyobb baj, hogy két versszak (tizennégy sor) közlése elmarad, amelyek e két, külön címen megjelent vers között állnak a gépirat harmadik oldalán. A következő hat oldalon folytatólagos (gépi) számozással szereplő *Hitvita* című versnek a hetedik-nyolcadik oldalán található egy törölt jelzés tollal: a „Lustig in die Welt hinein” kezdetű, nyolcsoros rész elhagyása a közölt verzióban azonban nem érvényesült.

Nagyjából az esetek felében kéziratokról van szó, és körülbelül szintén a felük gépirat, ezeknek jó részét a szerző utóbb kézzel korrigálta (ahol nem, azok jobbára tisztázatok), továbbá az anyagban található néhány nyomtatott szöveg és fénymásolat is, alkalmanként azoknak a kézírással való kiegészítése. A szerző írt tollal és filccel (kék, zöld, rózsaszín, barna, piros vagy épp fekete tintával), ceruzával, írógéppel, az utolsó években számítógépbe is. Saját írásmódjára olykor reflektált, például amikor Tasi kérdezte őt az *Az vagy nekem* című versről: „A verset még mechanikus gépen írtam, az Iskola utcai bérelt lakásban. És látod, ez is egy, ha úgy tetszik, posztmodern beütés, hogy

²⁶ PETRI György, „Szállóigévé lenni, az a legjobb dolog”, lásd PETRI György *munkái* 3. Összegyűjtött interjúk, szerk. RÉZ Pál, LAKATOS András, VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető, 2005), 224.

beépítem az írás körülményeire vonatkozó reflexiót a műbe, ez esetben egy technikai értelemben vett nehézségre utalva.”²⁷ – lásd a vers harmadik sorát: „új gép: alig lelem az ü-betút);”. A papírminőség is változó, van néhány rozszabb állapotú, morzsolódó lap, de jobb minőségűek is, gyakorlatilag mindenféle: sárgás, átlátszóbb, vékony papír, vastagabb füzetlap, jegyzetlap, kockásfüzet, meghívó stb., elmondható tehát – nyilván egy egyébként papírhiányos időszakban –, hogy Petri szinte mindenre írt, ami kéznél volt. Olykor a papír és/vagy az íróeszköz rossz minősége, a szöveg halványsága, elmosódottsága fejtörést okozhat az olvasónak.

Hagyatéka alapján Petri címadási módszere változatos, gyakran rögtön ott áll a vers fölött az annak szánt cím, de találhatunk példát címváltoztatásra is, mint például az említett *Egy hagyma monológja* esetében, és gyakori, hogy a költő a gépiratos versnek utólag adott címet, ami az autográf rájegyzéseiből látható, mint például az *Anyway: Ninive* vagy a *Holtjáték* esetében, de az is előfordul, hogy kifejezetten hangsúlyozza, hogy a versnek „(Még nincs címe)” – ez látható például az *Ez esetben* című vers kéziratán, ahol az előbbi jelzés mellé, harmadik fázisban, másik tintával íródik a végleges cím.

A nap vége (kisregény) címmel ellátott, öt gép- és kéziratos lapra írt vers (kezdősora: „Azok a szép napok az ifjúsági mozgalomban.”) később egy négyoldalas, *Részlet* címmel ellátott versben manifesztálódik, ez utóbbi gépiratából is több mint ötven sort törölt még a szerző, és további részeket átírt Berlin, 1986. 03. 23. datálással. Itt is, ahogy másutt, többször alkalmazza az ismert korrektúrajeleket (például elválasztó vagy összekötő jelek) túl a nyilat, az átnyilazást, a betoldást, az áthúzott szó fölé írt javítást.

Főleg az első kötet előtti, dallamos-rímes versek kézírataiban előfordulnak hangjegyek, és a hosszú-rövid szótagok jelölései gyakorlati mankóként – a korai munkamódszerről elmondható tehát, hogy a verstanra, a ritmikára nagy hangsúlyt fektető költő segédanyagként jegyzetelt a versekhez. Az életrajzból is tudható, hogy Petri számára a zene fontos volt, és több esetben zenéssel élt együtt: „legközelebbi barátom, Fodor Géza zeneesztéta és operakutató, az első feleségem [Mosonyi Aliz] zongoraművészként indult, Kepes Sára zeneszerző volt, és a mostani feleségem, Mari is konzervatóriumot végzett.” – vallja.²⁸ Énekelni nem szeretett (mégis „meglepő zenei képességet fedezett fel bennem Kepes Sára. [...] valószínűleg abszolút hallásom van” – jelzi), de a klasszikus zene közel áll hozzá: „kamaszkoromban meglehetősen intenzív adagot kaptam mind operamuzsikából, mind instrumentális zenéből. Tizenöt éves koromtól húszéves koromig viszonylag rendszeresen jártam koncertre, meg operába is, ez aztán valahogy elmúlt. Mostanra tulajdonképpen egy mániám maradt, Schubert. [...] arisztokratizmusból a populáris

²⁷ Petri György *különbözése*, 344.

²⁸ Petri György *különbözése*, 116.

zenét mélységesen lenéztem. Rám ezek egyáltalán nem hatottak, se a Beatles, se a Rolling Stones. [...] Betegesen igazságtalan voltam, még azt is kétségbe vontam, hogy tudnak énekelni.”²⁹ Ide kapcsolható a *Bach: D-moll praeludium és fuga* címmel, Aliznak ajánlással ellátott, kiadatlan gépirat, amely előbb (egy közös táncról szóló) folyószöveget, majd egy tizenhat soros verset tartalmaz 1961. szeptember 23. – 1962. szeptember 23-i datálással, érdekessége, hogy a lap jobb felső sarkában, kézírással ez áll: „Ez Sáráé! / Petri György / 1965. júli22.”³⁰ Valószínűleg az életmű utolsó szakaszából származik a *Zenei atlétika (Szepesi György stílusában)* című ötsoros és az alábbi, cím nélküli kétsorosok: „Én csak azt dallom, hogy: Ach! / Írta: Johann Sebastian Bach.” (*[Én csak]*), „Nem akarok én meghalni; / csupán dallni.” (*[Nem akarok]*), „Beethoven süket volt. / Én csak hülye.” (*[Beethoven]*).

Persze nemcsak új versek, de ismert versek kézíratai, korábbi változatai is megtalálhatók a gyűjteményben, így megismerhető azok alakulásának története. A „Kepes Sára emlékére” ajánlással ellátott *Három dalnak* (amely az 1971-es első kötetben jelent meg) például az egyik előzménye *Az első szavak* című vers, amely a dalokba lett aztán beépítve: „Mint teljes csendbe / ajtónyitás / végtelenje; / és szüntelen / mint a gondolat, mely téged / gondol: / A vasrózsákból süvített a gáz.” – olvasható az egyik kéziratban, de ennek öt változata is megtalálható a hagyatékban, kettő dátum nélkül, három pedig egy-egy eltérő tisztázat 1967. január 10-i datálással, aláírással. A Sára-versek (pl. *Sári, ne vigyorogj rajtam, K. S., Találkozás, Sáráról talán utoljára*)³¹ inspirálója, az 1965. november 25-én öngyilkosságot elkövetett zeneszerző volt, aki közös történetük idején éppúgy egy megromlott házasságból menekült, mint Petri.³² A legjobb barát, Pap Mária, Petri évtizedekkel későbbi szerelme Sá-

²⁹ *Uo.*, 116–117.

³⁰ Utóbb mintha valóban visszavetíthető volna rá a szöveg, főleg az ehhez hasonló sorok miatt: „szunnyad benned a szomorúság”.

³¹ Ezekről lásd: PINCZESI Botond, „Az elmaradt áldozat. Hozzászólás Petri György Sára-verseihez”, *Szépirodalmi Figyelő* 21, 4. sz. (2022): 35–49.

³² Petrinek évtizedeken át büntudata volt amiatt, hogy nem akadályozta meg az öngyilkosságot, amit a huszonhárom éves Sára előre bejelentett neki: ha elmegy, megteszi. Talán nem a tönkrement kapcsolatuk lehetett az egyetlen ok, Sára már korábban is kísérte meg öngyilkosságot. 1965-ben hároméves volt a fejlődési rendellenességekkel született fia, akit nagyon szeretett, de férjével végül intézetbe adták. Házassága Draskóczy Lászlóval megromlott (aki saját bevallása szerint lelkileg, egyes feltételezések szerint fizikailag is bántalmazta őt), a zeneszerzést egy ideig abbahagyta, nehézségei akadtak amiatt is, hogy meghalt a mestere, Viski János, s nehezen tudott pénzt keresni. Felmenői részéről is terhelt családba érkezett: tehetséges édesanyja anyagi okokból nem tudta befejezni a zongora szakot, zenész édesapját 1944-ben munkaszolgálatra vitték, 1946-ban az ott ért traumáktól nyilván nem függetlenül elmeosztályra került (valószínűleg skizofrénia miatt), 1948. október 17-én onnan megszökött, és eltűnt. Pap Máriának 1965 kora őszén Sára azt mesélte, nemrégiben befejeződött a kapcsolatuk Petrivel. Egyébként Sára gyermeket is várt Petri Györgytől, de elvetélt. Petri valamikor 1965 ősze tájékán valóban visszament a huszonegy éves feleségéhez, Alizhoz, és kislányához, Annához, de a kapcsolatuk Sárával nem szűnhetett meg teljesen. Sára két nappal

rától hallotta először Petri nevét.³³ Petri rövid ideig együtt élt Sárával a Nagyfuvaros utca 27-ben, 1965 nyarán egy baráti párral együtt nyaraltak is.³⁴ A *Sirály* című vers Sára halála előtt három hónappal született, talán az egyetlen vers, amelyet Petri Sára életében írt hozzá; eddig ismeretlen volt:

Sirály

– kis japánvers Sárának –

Híres életemből marad-e annyi,
mint mit az égen
látok ezüstfehéren
elsuhanni?

1965. augusztus

Olyan is előfordul, hogy a datálás nélkül megjelent vers(töredék)ekhez évszám rendelhető: a [*Kultúránk kezd egy kissé helénisztikus lenni*] címet kapott vers gépirata mellett például a 77. 11. 26. jelzés szerepel. A kötetben 1971. 8. 21. dátummal publikált *Elválás a kedvestől* korábbi, kéziratos javításokkal teli, háromoldalas és egy másik kétoldalas gépiraton is az 1968-as jelzés olvasható ceruzával, és egy másik lapon, amelyen a vers második fele szerepel csupán, immár az „1971 nyarán” felirat olvasható, kék tollal. A *Petőfi tér melody* korábbi változata, *A várva-várt esemény* kéziratos lapján az alábbi datálás szerepel: „Varso, 75. juni 23.”. Kiderül, hogy az *Örökhétfő* (1981) *Cím nélkül* című versének eredetileg volt még egy versszaka („Visszatekint a rheumás sóbálvány, / nyaka csikorog, Szodomára Lót. / No, ez se kér már több ennivalót.”), datálása: „800919 dömsöd petri”. Az összegyűjtött verseket tartalmazó kötetben Dömsödpetri [sic], 80. november 3. datálással és *Tél van* címmel megjelent versnek van több, hosszabb változata is, mind a négy gépiratban (kettő datálatlan, kettő november 4-i), kisebb-nagyobb eltéréssel szerepel a nem publikált nyitány: „RÉMkézit RÉMcsokolom RÉMcsak RÉMazt RÉMakarom / RÉMmondani RÉMhogy RÉMkurva RÉMhideg / fogRÉM köszönteRÉMni RÉMránk”.

A kézírásból ítélve igen korán elkezdett írni Petri egy *Hefaisztosz* címmel ellátott drámát. A kései *Hamlet monológja* (2000) távoli előzménye, párja a sosem publikált *Nérológia*, datálása szerint (1957. X. 14.) alig tizennégy

azelőtt lett öngyilkos, hogy bemutatták a Zeneakadémián a szintén zeneszerző férje *Félelem dalai* című dalciklusát, amelyet Petri verseiből írt. Lásd NÉMETH VÁNYI Klári, „Sára megérint”, *Szombat*, 2018. 07. 26. = <https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/sara-megerint>

³³ „Nem sokkal Sára halála után ismertem meg személyesen Petrit. Jó barátok lettünk, azonos volt a baráti körünk, de Sáráról intenzíven csak 89-ben, összekerekülésünk után kezdtünk beszélgetni. Igyekszem, hogy azt mondjam el a kapcsolatokról, amit tőle tudok” – Pap Mária, lásd *Uo.*

³⁴ Koffán Zsófiával és Fodor Ákossal Érden, lásd *Uo.*

évesen írta a szerző (Perl György néven írta alá), és egy [*Nagy császár volt tán a Néró*] kezdősorú, pajzán hatsorosa is fennmaradt az utolsó évtizedből. Az *Ami mégis* címen megjelent vers gépiratában pedig ez a kézzel írt cím áll a szöveg fölött: *Csakis ő*, mellette az alábbi jegyzet olvasható: „ez a cím, vagy a másik? / A. Cassus emlékének)“.

Izgalmas Petri rajzait és firkáit is látni a kéziratokon, gyakran készít arcot (önarcképet is), és többször gyakorolja aláírását, monogramját. Előbb Perl, majd Petri György név került a versek alá, de nem következetesen, egy ideig változtatja a kettőt. Már tizenöt-hat évesen publikált az iskolai lapban Perl Györgyként, tizenhét évesen az *Élet és Irodalomban* immár Petriként jelent meg. A *Tájkép* című, kiadatlan vers alatt ez olvasható: „1958. XII. 7. / Korrigálva 1959. X. 11. / Perl György“, a *Bor*, 1944 című hatsoros alatt is Perl György neve áll. Olykor a vers állapotát is jelzi, továbbá elkülöníti az első feljegyzés és a javítás dátumait. Az 1960 januárjára datált *Áradás* című versgépirat fölött Petri György neve áll, és még az alábbi hozzáfűzés, ceruzával: „– betegem“. Az *Öt kődarab* fölött szintén a Petri vezetéknev áll, datálása 1962 decembere (és „javítás: 64. jul.“). Az 1959-re datált *Ember* című verskézirat alatt szintén a Petri név szerepel. Az 1960. november 7-re datált *Februári béke* fölött szintén, ahogy az *Idegen* című, 1959 augusztusára datált vers fölött is. A *Hódság* 1943 című, 1959. júliusi vers gépirata fölött a gépelt Petri György név áll, kézírással mellette viszont ez: „Barátomnak / Fodor Géának / szeretettel / Perl György / Bp, 1969. VI. 27“.³⁵ A kései, főként Marinak szóló üzengető versek alatt pedig a tréfás „Gyépé“ aláírás szerepel (nyilván a P. Gy. monogram megfordításából következő többletjelentéssel). A datálás jellemző, főleg a fiataalkori verseknél, az aláírás is elsősorban ezeknél fontos, illetve a későbbi gépiratos tisztázatoknál, amelyek elképzelhető, hogy eleve eladásra vagy ajándékozásra készültek, a szerzői dedikáció pedig értéknövelő tényező.

Az itt bemutatott kéz- és gépiratos anyag a különösen nagy mennyisége, többszerűsége miatt alkalmasnak mutatkozik a munkamódszert érintő kijelentések tételére, amelyek közül konklúzióként csak annak a megisméltésére térek ki, hogy míg egyes versek szövegén alig, másokén számos ponton változtatott a szerző, a korrekció, különösen az első két évtizedben, gyakran jelentős, és előfordul, hogy egy versnek két, három, akár négy variánsa készült. Mind az új versek, mind a változatok, mind az ismert versek fogalmazványai újdonságokkal szolgálnak, a PIM-ben őrzött kéz- és gépirathalmaz tehát árnyalja a Petri-értésünket, és nemcsak a Petri-versek számát, de recepciójukat is gyarapíthatja, bepillantást kínálva az alkotói praxisba.

³⁵ Várady Szabolcs az alábbi versekkel együtt ezt Perl (Petri) György névvel közölte: *Súlytalan élet, Ovidius halála, Hideg ősz*.

2024
05
04

Por, sár és Sára

PETRI GYÖRGY KÖLTÉSZETÉNEK EGY MEGHATÁROZÓ SZEMANTIKAI, HANGZÁSMETAFORIKAI ÉS TEMATIKUS MOTÍVUMSORÁRÓL

Petri költészetében a *por* és a *sár* motívuma végig meghatározó; utóbbi, mint azt címadó szerepe is jelzi, mintegy „kicsúcsosodik” a *Sár* című 1993-as kötetében.¹ E kötetet a szakirodalom egyfajta fordulópontként értékeli Petri életművében, mondhatni, a posztmodern felé fordulás csomópontjaként tartja számon a költői életpálya folyamatában.² A híres Sára-versek jelentősége mellett pedig aligha szükséges érvelni: mint ismert, a Petri fiatalkorában történt tragikus esemény, szerelmének, Kepes Sárának öngyilkossága tematikus motívumként végigkíséri költészetét, ezáltal a biográfiai történetet *poétikai eseményé*, sajátos, egyedi költői „jelle” alakítva.³

A három motívum szoros tematikai és szemantikai összefüggést mutat a Petri-lírában, mely kapcsolat nem utolsósorban e szó-motívumok kulturális-kultúrtörténeti, s főként bibliai jelentésvonatkozási mezőin alapszik. Mindhárom motívum alapvetően az elmúlás, a halál, s kis részben az ehhez kapcsolódó szerelem és termékenység vs. terméketlenség témáját képviseli a kultúr- és irodalomtörténeti hagyományban. És Petri költészetében is.

A por empirikus tapasztalataink nyomán általában az elhanyagoltság, a „lepusztultság”, átvitt értelemben a terméketlenség, a kiúttalanság képzeletit idézi fel bennünk. A por a földnek az az állapota, amely nem képes termőtalajjá válni, ugyanakkor mintegy „beborítja” az embert, gátolja a lélegzétvételben, a cselekvésben, a (tisztán)látásban. Mégis a földnek egyfajta megnyilvánulási formája, s már csak ezért is kötődik a halál és a temetés jelentésköreihöz. Bibliai vonatkozásait nem kell különösebben hangsúlyoznunk: a „porból vettél s porrá leszesz” az emberi életnek a földhöz kötődő ívét emeli ki, különös erősséggel a halállal való kapcsolatra. (Mint ismert,

¹ PETRI György, *Sár*, Pécs (Pécs: Jelenkor Kiadó, 1993)

² Vö. például: KULCSÁR SZABÓ Ernő és KATONA Gergely, „Kísérlet a klasszikus-modern líra egy szereptípusának újraértésére: Petri György: A delphoi jós hamiscsödöt jelent”, in KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Az új kritika dilemmái: Az irodalomértés helyzete az ezredvégen* (Budapest: Balassi Kiadó, 1994), 135–163.

³ A szerző interjúiban is nyilatkozott e tragikus eseményről, amely életét, gondolkodását, s költészetét erőteljesen meghatározta: „Te Ádám, ez egy rémtörténet, életem legnagyobb baromsága. Erre nincs mentség,” vö. „Apák és fiúk”, Kérdező: PETRI Lukács Ádám, in *Összegyűjtött interjúk*, Petri György összegyűjtött munkái III., Szerk. RÉZ Pál, LAKATOS András és VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető Kiadó, 2005), 172–184.

egyik legrégebbi nyelvemlékünk, a *Halotti beszéd* is ezt a kapcsolódást hangsúlyozza első mondatában: „isa, pur és hamu vogymuc”.) A por egyben az ember engedetlenségének és büntetésének jelképe, így a bűnhődés szemantikáját is magával vonja, továbbá a legyőzöttség és a teljes elzárkózás, izoláció szimbóluma is a Bibliában (pl. Zsolt 72,9; Ézs 49,23; Mik 7,17, vagy Mt 10, 14).

A *sár* hétköznapi szemantikáját tekintve kapcsolatot tart a *porral*: volta-képpen 'nedves por'-t jelent. Hasonlóan negatív képzetek kapcsolódnak hozzá, mint a *porhoz*: a sötétség, a pusztulás, a tisztátalanság, a kiúttalanság, s ebből következően a reménytelenség képzetei. *Sár* szavunk egyike a legrégebbi lexémáinknak, *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (a továbbiakban: TESz) 1055-re datálja első előfordulását, s a későbbiekben olyan jelentéseit azonosítja, mint 'sáros folyóvíz', 'mocsár, vizenyős terület', 'víztől hígga vált föld', 'agyag', 'széklet', 'salak'.⁴ Jelzi továbbá *sárga* szavunkkal való etimológiai rokonságát is.⁵ Mind a *sár*, mind pedig a *sárga* lexéma sűrűn előfordul Petri költeményeiben.⁶ S hangzaskapcsolati szempontból innen csak egy „lépés” a *Sára* szó, amely számos Petri-vers alaptémáját képezi, gyakorta a címben is megjelölve ezt a témát (pl. *Három dal. Kepes Sára emlékére*; K.S.; *Sári, ne vigyoroj rajtam; Sáráról, talán utoljára*).

A *sár* az irodalomban, különösen a romantikában igencsak gyakran előforduló motívum: szerepel Madáchnál a föld jellemzőjeként („Sárteke”), Vörösmartynál az ember ismérveként: „Ez örült sár, ez istenarcu lény!” (*Emberrek*), s mások mellett hangsúlyosan jelenik meg Leopardinál, egy Vörösmarty színvonalú és vele majdnem kortárs olasz költőnél, az *A se stesso* ('Önmagához') című versében: „È fango il mondo!”, vagyis: „A világ sár!” De jelentős szerepet tölt be a XX. századi magyar irodalomban is, különösen a próza-irodalomban. Elegendő itt Kosztolányi *Aranysárkány*⁷ vagy Móricz *Sárárany* című regényére, s ezek kapcsán az *arany* és a *sár/sárga* közötti nyelvi és kultúrszimbolikai kapcsolatra utalni.

A *Sára* név, mint jeleztük, empirikus-biográfiai adottság Petrinél. Ugyanakkor a Petri-líra ennek kultúrtörténeti és bibliai allúzióival is él. A *Sára* név jelentése: 'hercegnő, uralkodónő'. Bizonyos értelemben elmondható ez Petri egész költészetére nézve: líratörténeti pályáját végigkísérte a Sárával történt tragikus esemény, mondhatnánk, valamilyen módon „uralja” a költészetét. De, ismétlem, Petri verseiben Sára immár költői, poétikai *jelként*, azaz *hang-*

⁴ *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II.* (TESz), Szerk. BENKŐ Lóránd (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976), 487–488.

⁵ TESz II. 489–490.

⁶ A *sárga* szó kapcsán gondolhatunk a bibliai *Jelenések könyvének* sárga vagy fakó lovára is.

⁷ Ezzel kapcsolatban lásd: SZILÁGYI Zsófia, „Aranysárkány: arany+sár? Egy regénycím nyomában”, *Literatura* 22, 2. sz (1996): 201–215.

alaki-szómotiforai motívumként szerepel, lotmani és iseri értelemben.⁸ Másfelől a Sára név bibliai allúziói is beléptethetők az értelmezés keretébe: Sára Ábrahám felesége volt, aki sokáig nem tudott gyermeket szülni. Majd a kései gyermekáldás egy nép létrehívását és megalapozását tette lehetővé. Petri „Sára-verseiben” (s több is van, mint az előbb említettek, amelyek a címükben hordják Sára nevét) éppen a lehetőség megvonása, végzetes beszüntetése artikulálódik: mondhatnánk, a bibliai Sára életének első fázisa lesz itt a végpont. S ez alighanem az egész Petri-líra ironikus-groteszk hangvételét is meghatározza (ebben a hangvételben nincs lényegi változás, még ha a legelső kötet inkább romantikus-szentimentális reminiscenciákkal él is a versbeszédben, az utolsó, *Amíg lehet* kötet pedig minden szentimentalizmus nélkül a versnyelvben idézi meg a XIX. századi költőket, főként Vörösmartyt, Petőfit és Arany Jánost – ez utóbbit különös hangsúllyal.)

Nos, arról van szó, hogy a *por*, a *sár* és a *Sára* témája és motívuma összekapcsolódni látszik Petri költészetében, s nem pusztán tematikus, hanem szemantikai (kiúttalanság, elmúlás, halál), s ezzel együtt, ami poétikai szempontból fontos számunkra, *hangzásbeli* – hangzástmetaforikai – úton. A költészetben a hangzástmetaforizáció jelenségét aligha szükséges bizonygatnunk: Jakobson alapozta meg ennek az elméletét a híres *Nyelvészet és poétika* című 1958-as amerikai előadásában.⁹ S a hangkapcsolatok jelentésképző erejét meggyőző erővel bizonyította Edgar Allan Poe *A holló* című versének mélyreható elemzésével.¹⁰ Ugyanakkor ez a fajta olvasásmód Petri költészetét illetően a szakirodalomban igen kevésbé tapasztalható.

A *por* szó-motívuma a kezdetektől nagy gyakorisággal képviselteti magát Petri költeményeiben, s sokszor a hangzástmetaforika útján, anagrammatikus vagy paronomasztikus formában. E motívum és hangzástmetafora már Petri első kötetében, az 1971-es *Magyarázatok M. számára*-ban is jelen van. Itt a kezdetekben rendszerint még a szerelmi tematikával kapcsolódik össze, de a megkettőződés, s ezáltal az autoreflexió témáját is exponálja. Ilyen a *Három rövid vers* közbülső, *Portükör* című darabja: „az ablakon a por lágyítva tükörcod / az ablakon a por elmázolt csillogása / tükörcod ráncain megülve fényfogó por”. S nem véletlen, hogy a híres *A szerelmi költészet nehézségeiről* című

⁸ Vö. Jurij LOTMAN, *Szöveg, modell, típus* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1971) Wolfgang ISER, „Fikcióképző aktusok”, in Wolfgang ISER, *A fiktív és az imaginárius: Az irodalmi antropológia ösvényein*, Ford. Molnár Gábor Tamás (Budapest: Osiris Kiadó, 2001) A jakobsoni paronomázia versnyelvi működésének feltárására kiváló példa Osztrólczy Sarolta József Attila-könyve: OSZTRÓLCZY Sarolta, „Veszem a szót...”: A „keletkező szó” poétikája József Attila költészetében (Budapest: Ráció Kiadó, 2014)

⁹ Roman JAKOBSON, „Nyelvészet és poétika”, in Roman JAKOBSON, *Hang-Jel-Vers*, Szerk. FÓNAGY Iván, SZÉPE György (Budapest: Gondolat Kiadó, 1969), 211–257.

¹⁰ Roman JAKOBSON „A nyelv működésben”, in Roman JAKOBSON, *A költészet grammatikája* (Budapest: Gondolat Kiadó, 1982), 142–161.

vers is a *por* motívumával zárul: „A szerelmesek is / áthasonulnak. Egyanya-
guvá / lesznek e fénybeszótt / porral. A világ fénybeszótt porával.” A *Csak
egy személy* „bel cantós” költemény¹¹ „pora” már Pilinszkyt idézi: „Végérvé-
nyes, bár esetleges, / mint rozsdás, görbe szeg / a meleg porban.” Illetve a
vers befejezésében: „Ha lehetnék Neked / míg az árnyék ahhoz a fokhoz ér /
és elporlad a szeg, // csak egy személy.” A *por* mint „porhanyó talaj” jelenik
meg a *Lélektan-óra* című versben („lentebbre, porhanyó talajig hatol el a sejt-
telem”).

Az első kötet *A felismerés fokozatai* ciklusában különös gyakorisággal for-
dul elő a *por*, immár világosan egzisztenciál-ontológiai értelemben: „Vastag
por alatt, / a meleg / padlástérben hallgat / egy szétszerelt világ.” Illetve: „Ün-
nepi költők helyett / most majd a szél mond verseket, // kerge port mond és
vibráló hőt / a betontér felett.” (*Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*).
Vagy: „Csak soká, nagyon soká, / tologva üledt le / a nyirkos, sűrű *por*.”
(*Összeomlás*); „Szomjazom vakulok / A jövő / porsivatagából ide / szabaduló
szél / betömi szemem [...]” (*Hölderlin-parafraízis*); „Alant már egy *poroló* egy
vászontetejű kocsí / Talán ág nyúlik ki Fonák menekülés a menekülőnek”
(*Történet és elmélkedés*); „Elménk csirázik, / mint ehetetlen burgonyák egy
pince / nehéz *porában*.” (*A felismerés fokozatai*).

A második, az 1974-es *Körülírt zuhanás* kötetben szintén erőteljesen jelen
van a *por* szó-motívuma. Ilyen a kétsoros *Hírösszefoglaló* („Mint lépcsőzugban
a pormacska: / gyűlik puhán a korszak mocska.”), vagy a *Tócsák* („porrá-göm-
bök”) és az öngyilkosság témáját megszólaltató *Szükségmegoldás* („porszívó-
szerű kísértet”). A *por* veresszáró mozzanatként szerepel a *Hála* és a *Szerelmek*
című darabokban: előbbiben önálló veresszakot képezve („s egy kilöködött /
fotelrugón / reszketett a finom *por*.”), utóbbiban a vers befejező két sorában:
„Poros húrokról nem vélt zengés, / holdfénybe fagyasztott lézengés.”

A harmadik, *Örökhétfő* kötetben a *por*-metafora kevésbé gyakori, ám nem
tűnik el: szerepel a *Megtermékenyítés* című vers elején („fűrészpör és vér”) és
a *Magyarázom anyámnak*-ban: „[...] hagytam némi nyomot / a világban, mon-
dom, / mint a nippel a kredencen, / ha felemelsz, alattam sincs *por*.”

A *por* a továbbiakban is jelentős szerepet játszik Petri költészetében,
s egyre gyakrabban fordul elő részleges vagy teljes anagramma formájában,
illetve fonódik össze a *sár* és *Sára* témájával. Előbbire jó példa az 1985-ös *Azt
hiszik* kötetből az *In memoriam Hajnóczy Péter* című vers, amely ismét csak a
por motívumával zárul („- különöst onnan nézve: a te porszemekkel...”),

¹¹ „A versnek nincs címzettje. Tulajdonképpen egy poétikai kísérlet arra, hogy megírjak egy olyan igazán bel canto szerelmes verset, aminek a megírhatatlanságáról a *Szerelmi költészet nehézségeiről*ben panaszkodom.” PETRI György, „[Magyarázatok P. M. számára]”, in *Petri György munkái*, IV. Próza, dráma, vers, naplók és egyebek, Szerk. RÉZ Pál, LAKATOS András és VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető Kiadó, 2007), 670. A versről megvilágító elemzést írt S. BÉRES Bernadett, „Versformától a veressubjektumig”, in S. BÉRES Bernadett, *Körtánc. A rondó verstípus a kortárs magyar költészetben* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2015), 66–80.

mely motívumot a versnyelv anagrammatikus-paronomáziás módon már előkészített: először a „roppant fazon” szófordulatban, majd, s éppen az utolsó versszakban a *pólyált*, *Próbál*, *po*gácsát szavakban. Ez az anagrammatikus „játék” folytatódik a rákövetkező, *Radnóti Sándornak* című szövegben: „Ropogtatván, mint vaddisznó a makkot”, Miért *pont* én ne?”, „próbálom felidézni”, „egy pohárral”.

Még számos példát citálhatnánk (például a *Munkanaplót*: „időmet elporlasztani”), de a *por* a maga „kulminációját” kétségkívül a *Graf August von Platen-Hallermündéhez* című szonettben éri el, ahol a szöveg minden versszakában szerepel a szóalak, s a zárlatban határozottan metapoétikus jelentésre tesz szert, a szerzői kurzíválás által is megerősítve: „itt *poroszkál* a rím.”

Graf August von Platen-Hallermündéhez

(fordítása közben)

Te gróf voltál, buzi, német s talán tüdőbeteg,
porosz tájban mocorgó fura állat,
arany tölgyleveles gallér, törzstiszti váll-lap
képzeltető read, s ontod szonettjeidet.

Egy garnizon mélyén találtál rejteket,
pórázon sétálttad gőgöd, és a német állapotokat
csontig hatóan utáltad.
És véltél ismerni minden gyötrelmeket.

Veled vacakolok, ez a grófi weltschmerzli
porózus, törekeny, százötven éves sercli
– vásznak, öregfiú, tőled a fogaim,

jó Ágoston gróf, Platen-Hallermünde,
ki megferedtél mindenféle bűnbe,
kész az omázs, itt *poroszkál* a rím.

A *Valahol megvan* (1986–1989) kötetben szintén képviselteti magát a motívum (például: „[...] és a hamut is / együtt *porszívozzuk* a lakatlan lakásban”), egyre gyakrabban kapcsolódva össze a *sár* és *Sára*, s egyszersmind a versírás témájával. Jó példa erre az *I am here. You are there.* című vers: „Sajgás és meredés”, „Csak egy kitüntetett / *pont* maradt”, „S ezen a *ponton* szörnyű nyitottá / válik, *Sarah*, my dear, a vers, amit éppen / irandó vagyok rólunk”, „mint szokta *pórral* a *pórnő*”. Nyilvánvalónak tűnik, hogy ez is egy „Sáravers”, amely a szétszakítottságot, egyben a „viszonyok” általi összetartozást, a végzetes elválást és a „lost forever” témáját explikálja: „aztán villamosoz-

tunk a kórházszerű / budai éjszakában, aztán fogtunk / neked egy taxit. Kérdezted: velem jössz? / Én válaszoltam: Minek? Te mosolyogva bólintottál. // I am here. You are there. / Néztem a távolodó / helyzetlámpák után. / Az első leckét tudom. / Most jön a lost forever. / De ehhez / már kevesebb idő elég.”

Az 1989-es *Mi jön még?* kötet ismét számos példáját hozza a por motívumának és anagrammáinak, avagy hangzástmetaforikai megjelenéseinek. A *Szezonvég* nemcsak a szöveg közepén („hamvad vagy porlad”), hanem újra zárlatként „hangoztatja fel” a motívumot: „a poros muskátlik, piros padok.” A következő, *A filozófusnő megudvarlása* költemény újfent „játszik” e hangsorral: „labdapattogása”, „szapora szárnyverésük”, „vagy a szem / mint mozduatlan pók pont-teste, áll / ernyőváz lábakon, / pohárra, térdre, / porszemre nehezede?” s még: „hol födetlen pórusokra”, „prizma szorozza”.¹²

A *Valami ismeretlen* (1990) kötetben¹³ sokáig – 22 versen keresztül – nem találkozunk a szóalakkal/motívummal, utána azonban ismét erőteljesen képviselteti magát a *Nem baj, elvtárs, szabadok vagyunk* versben („a rugóig vásó szénkefék finom /, maradéktalan szétporlását”, „nedves fűrészpör keveredik”), az *Egy szerződés hátoldalára* címűben („porszemek robaja itt is!”) és a *Valamit valamiért*ben, amely a sár motívumával indít: „a roppanó, felpöfögő jeges sár”, illetve: „sz...ságot illeti: a maf- és pornográfia”). Legszebb és leg-eklatánsabb példájával azonban a *Sáráról, talán utoljára* című versben szembesülhetünk, annak is a – amint már szinte megszoktuk – a befejezésében: „Marad a csönd, a csönd, az üres figyelem. / Tepsi? Széttapadó por? Önfegyelem?”

A *Sár* (1993) kötetben explicit szóalakként sokáig nem szerepel a por: anagrammaként azonban megjelenik, például az *Az vagy nekem „tipródó”* szavában. Ám tündökletes diadalt arat a kötetzáró és –címadó versben, a *Sárban*, ahol a *por* és a *sár* motívuma szorosán összekapcsolódik, mintegy egymás szinonimái lesznek, miközben a lírai beszélő közös jelölőjévé is válnak: „Terepem – állagom: sár, esőre várva por.”

Csak a teljesség kedvéért térek még ki az utolsó, az 1999-es *Amíg lehet* kötetre, amely – érthető módon, hiszen „halálközeli” verseskönyvről van szó –, ugyancsak sűrűn szólaltatja meg a *por* szóalakat, annak anagrammatikus formáit és szinonimáit. Csak néhány példa: „Fetrengek kukacként a *porban* itt lenn.” (*Szeretném tudni*); „Maya sorsára hagyta haló *porát*” (*Sírvers*); „*toporunk-tipegünk* a tébolyult hóviharban” (*Amíg lehet*); „Én most eltávozom, / el az élők sorából. / Hogy *por*ként-e vagy sugárzás formájában [...], „Hallott

¹² A kötet darabjai a *por* további anagrammáit is felkínálják, ezekből csak három példát emelünk ki: „a pokrócot” (*Kapcsolatunk kezd meghitté válni*); „Óvakodjunk / szoritkozni túl kopár / metaforákra” (*Reggelizőtálca*); „Sétáltatni nem létező kutyát / (a póráz líffeg, hátra-hátra / »hátha...« nézni” (*A styx-i rév felé menendő*).

¹³ A Petri-versesköteteket 1991-ig a *Petri György versei* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991) kiadvány szerint tárgyalom.

már maga a Poisson eloszlásról?” (*Proton*). A tetemes a *corpusunk* (Tandori Dezsőnek) utolsó versszaka szintén előhívja a *por* metaforáját: „Jut eszembe, én minden este / a Kővendéggel vacsorázom. / Már egyikünk sem a régi:/ ő mállik-porlik [...]” A *Kizökök* időben a *por* ismét a vershez, a lírához, ugyanakkor az élethez is kapcsolódik, nem mellesleg a szerző által kurzivált formában szedve: „[...] Csupán jelzem, / hogy már itt elakadtam, hogy a szavaid elég nehéz / porszemek ahhoz, hogy engem is, aki: megüljenek. / Verseid – most – csakis mint úgynevezett »életanyag« / érdekelnek. Párlatként életünk rég letűnt anyagának. / (Utólagos engedelmekkel, megebédeltem. Fekete kagylót / provánszi mártással – ha érdekel. Most folytatódunk.)” A *por* kettős anagrammájával találkozhatunk az *Októberi capriccio* című versben, ahol persze az anagrammának viszonylag explicit politikai utalása is van: „Kádár Apró Dögei. / Apró változások.” A verszárlat azonban a *por* szinonimáján (*homok*) keresztül a szintén a porhoz kapcsolódó időszemléletet, az emberi élet végeességének, lezártágának gondolatát idézi meg: „Nem fordítom meg többé a homokórát.”

S valóban, az *Amíg lehet* további verseiben a *por* és a *sár* mint szóalakok nem nagyon köszönnek vissza, de szinonimáik annál inkább: ilyen a – hangalakjában a *sárral* és a *Sára* szóval is összefüggésbe hozható *salak* („táp- vagy fűtőanyag / vagy jobb híján épület- / alapozáshoz használható salak.” / *A végén!*); a „pocsoly és lucok” (*Megjött a tél!*); „lucok mocsok” (*Halálomba belebotlok!*); „hamutalak” (*Best before end!*); „keveredni a röggel”, „lucokban” (*Már reggel van!*). Ez utóbbi, kötetzáró versben mind a *por*, mind a *sár* motívuma megjelenik – előbbi ismét anagrammatikus formában: „pókerface”, „pókerfasz”, „toplák toposz”; utóbbi a maga szóformájában: „sártekén”.

Nyilván hasonló alapossággal végig lehetne nézni a *sár* motívumának előfordulásait Petri szövegeiben. Azonban a *sár* mint szó-motívum kevesebb-szer szerepel a költeményekben, mint a *por*. Mindazonáltal néhány példát említhetünk. A második, *Körülírt zuhanás* kötetben a *Kedvelem...* című vers a *sár* motívumával zárul, s egyben előhívja a *sár* és a *bélsár* közötti történeti nyelvi kapcsolatot, amelyre Petri egyébként számos versében rájátszik: „S mindegy, min mentünk át. Sok / sár távozik, mielőtt olaj fakad, vagy forrás.” A *sár* a sárga színnel lép kapcsolatba a nagyon szép, Kosztolányi Őszi reggelijét idéző *Reggeli kávézás* című versben: „Sokasodik a piros meg a sárga, / fogyatkozik a zöld, pereg a sárba.” (*Valahol megvan* kötet). S talán itt beléptethető az értelmezésbe a *sáv* szó is: gondolhatunk a *Visszapillantó tükörré* („az ellenirányú *sáv* telített”), vagy még inkább a mára kultikus szöveggé lett *Hogy elérjek a napsütötte sávig*, ahol a pince egyfajta pokolként ábrázolódik, a „sáv” pedig amolyan „senkiföldje” a pokolbeli lét és a „mennyország” között. S utalhatunk még a *Sár* kötetből az „Eszméék és tánclemezék” című, Vas István halála apropóján írt szövegre is: „ez a köves, sáros, süppedékes, göröngyös út”.

Vizsgálódásomban nem tértem ki a korai, a kihagyott, a hátrahagyott és az utolsó versekre,¹⁴ de úgy gondolom, a *por* és a *sár* motívumának gyakorisága és jelentősége, valamint összefüggése a *Sára*-tematikával így is elégséges alátámasztást nyert.

FÜGGELÉK

Részlet Petri Lukács Ádámnak az apjával 1992. december 23-án készített televíziós interjújából (az interjú befejezése):

„– A *Sára* szerinted patológikus volt?

– Teljes mértékben. Tehát ha a mi kapcsolatunk miatt nem lett volna öngyilkos, akkor előbb-utóbb más ok miatt megteszi.

– *Hogy érted, hogy a ti kapcsolatotok miatt?*

– Hát mert az volt a feltétel, hogy maradjak ott éjszakára, ha elmegyek, akkor öngyilkos lesz, és mondtam, hogy nem maradok ott.

– *De miért, egyszerűen nem volt kedved?*

– Nem, mert akkor állítottam helyre a feleségemmel újfent a kapcsolatomat. Úgy gondoltam, hogy én is szabad vagyok, ő is szabad, nekem szabad elmenni, neki szabad öngyilkosnak lenni. Ha ott maradok, az precedenst teremtettné volna, és azt, hogy *Sára* akarata érvényesülhet az enyémmel szemben.

– *És aztán?*

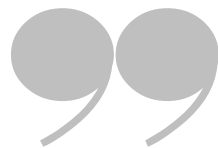
– Három nap múlva telefonált a *Sára* anyja, hogy a *Sára* meghalt, és ott fekszik a konyha padlóján. Teljesen biztos vagyok benne, hogy a *Sára* súlyosan beteg volt, és furcsa módon abban a betegségben szenvedett, hogy attól félt, hogy elmebeteg. Az anyja úgy talált rá a holttestre, hogy a Nyíró pszichiátriája ki volt nyitva a *paranoid skizofrénia* címszónál, és az a rész gyűrtre volt olvasva. Te Ádám, ez egy rémtörténet, életem legnagyobb baromsága. Erre nincs mentség.

Televízió-interjú. Bemutatták az MTV 1-en, 1992. december 23-án.

Magyar Narancs, 1992. december 23.”

(„Apák és fiúk, A kérdező: Petri Lukács Ádám”. In *Összegyűjtött interjúk*, Petri György összegyűjtött munkái III., szerkesztette RÉZ PÁL, LAKATOS ANDRÁS és VÁRADY SZABOLCS, 172–184. Budapest: Magvető Kiadó, 2005.)

¹⁴ Vö. Petri György *Munkái I., Összegyűjtött versek*. Szerk. RÉZ PÁL, LAKATOS ANDRÁS és VÁRADY SZABOLCS. Budapest, Magvető, 2003

Petri György szerb hangjairól, dióhéjban

A huszadik század második felének szerb irodalmában, ha figyelembe vesszük a versfordítások mennyiségét és minőségét, valamint a kísérő szövegekből kibontakozó képet, csak Danilo Kišnek volt igazán koherens, az irodalomtudomány és a modern recepcióesztétika elemeit is magába foglaló magyar líra-konceptiója. A huszonhat különböző magyar költő közül, akinek a verseit fordította, külön kiemelkedik az a néhány költői világ, amelynek elemeit direkt vagy közvetett módon beépítette, áttranszponálta nemcsak saját prózai világába, hanem egész emberi-írói habitusába, erkölcsi tartásába is. Ebből a szempontból a legnagyobb hatást Danilo Kiš – megkockáztathatjuk ezt a feltételezést – egész életművére a jugoszláv író nagy fiatalkori felfedezése, Ady gyakorolta, olyannyira, hogy fiatalkori *Izlet u Pariz* (Párizsi kirándulás) című 1959-ben napvilágot látott útirajzában Kiš Párizst szándékosan Ady optikáján keresztül látatja, szinte mindenhová, majdnem minden egyes párizsi helyszínbe Ady szellemiségét, versmotívumait, verhangulatait, szimbólumrendszereit, spleen-jét képzelve bele.² Ezek az Ady-reminiszenciák és -intertextusok majdnem húsz évvel később visszaköszönnek Danilo Kiš egy fikcionális szövegében is, az *Apatrid* című novellában, amelynek főszereplője egy bizonyos kétnyelvű-kétkultúrájú drámaíró, Egon von Németh, akit természetesen Kiš Ödön von Horváth-ról mintázott, ám a rengeteg Adyra utaló kitételnek köszönhetően a novella egyfajta kiši autopoétikai önvallomásnak is tekinthető. Borislav Pekić kortárs szerb író vallomása szerint 1989-ben, már a halálos betegség tudatában, arra a kérdésre, hogy „Mi fáj?“, Kiš azt válaszolta, hogy „Az élet“, ami már-már szemetszűrő Ady-idézet/parafrázis.³

Petri György szamizdat köteteivel Danilo Kiš szinte a publikációkkal, valamint eme kötetek (zug)terjesztésével egyidejűleg ismerkedik meg, a nyolcvanas évek eleje táján. Jó lenne egyszer a kortársak vallomásaiból megpróbálni kihámozni, hogy vajon ki juttathatta el Kišnek a Petri-verseket. Csak sejthető, hogy ez a vajdasági magyar kultúráközvetítő irodalmárok egyike lehetett, leginkább az akkoriban Kišhez közel álló Bányai Jánosra vagy a festő

² Erről ld.: Marko ČUDIĆ, „Párizs közép-európai szemekkel: Hevesi András és Danilo Kiš fiatalkori Párizs-élményei”, In: FÖLDES Györgyi et al. szerk, *Kelet-Közép-Európa mint kulturális konstrukció* (Budapest: Gondolat Kiadó, 2021), 179–187.

³ Ld. többek között: <https://fenomeni.me/danilo-ili-zivot-kao-bol-tema-pekić/> (utolsó megtekintés ideje: 2024. 03. 30.)

és költő Maurits Ferencre lehetne tippelni.⁴ Danilo Kiš az első pillanattól kezdve lenyűgözte Petri költői világa, a formákkal és a nagy elődök által megszabott keretekkel való merész játszadozás, a hagyomány és a hősi-auto-viktimizációs narratívák trónfosztása, demisztifikálása, az értelmiségi pózok és a bárd-szerep kifigurázása. Nem elhanyagolható itt a generációs és az „égtáji” (Közép-kelet európai) rokonság is, a (belső, Petri esetében), illetve a majdnem igazi (külső, Kiš esetében) disszidens szerepe,⁵ nem utolsósorban pedig a szamizdatok eleve izgalmas volta, illetve a nyolcvanas években Magyarországon egyre erősödő és produktív intellektuális gyümölcsöket hozó „második nyilvánosság” tevékenysége, a közelgő demokratikus változások előszele.

S bár a nagy, elementáris erővel ható fiatalkori felfedezéshez, Adyhoz fogható már nem igazán volt későbbi életében és olvasói tapasztalatában (vagy, mondhatnánk még talán azt is, egészen Kiš szellemében, hogy *életében (és) irodalmában*⁶), pláne nem a magyar irodalomban, megkockáztatható talán mégis, hogy amikor a nyolcvanas évek elején felfedezte magának Petri költészetét, Danilo Kiš magyar irodalom iránti érdeklődése felfrissült. Közrejátszhatott ebben az is, hogy Petri szamizdat köteteinek verseit, formabontó próbálkozásait, a tradícióhoz való viszonyulását, köteteinek hangulatát Kiš, aki otthonosan mozgott a magyar költészeti hagyományban és mint versfordító a nagyon figyelmes olvasók közé tartozott, egészen újnak találta, radikális szakításnak fogta fel az addigi magyar lírával.

Mai szemmel nézve, különösen „belső”, magyar(országi) olvasói szemmel könnyű lenne megmosolyogni Kišnek eme talán túl leegyszerűsítő, elragadtatott tónusát, amellyel Petrit oppozícióba helyezi az egész huszadik századi magyar lírai hagyománnyal, de éppen ezért, az esetleges félreértéseket és félremagyarázásokat elkerülendő, érdemes lenne Kišnek Petritől szóló, 1986-ban írt *mini-esszéjéből* itt egy hosszabb idézetet hozni: „[Petri György] költészetének manapság már semmi köze nincsen ahhoz, amit közép-európai irodalmi hagyománynak nevezhetnénk, azzal az egész kulturális és irodalmi rendszerrel, amelyet a század elejétől egészen a második világháborúig a pesti európeer *Nyugat* folyóirat szorgalmazott. A Kosztolányi- vagy a Juhász Gyula-féle ápolt, kiművelt költői beszédmód Petrinél programszerűen szét van zúzva, el van csúfítva, a tipikusan közép-európai szecessziós fioritúrák egyfajta [Jackson] Pollock-típusú költői informelben estek szét. Ez a költői

⁴ Ezt a feltételezést alátámaszthatná Bányai és Kiš hasonló, modern irodalmi ízlése, valamint az a tény is, hogy a provát barátokozáson túlmutatóan Bányai aktívan, írásokban védelmezte Danilo Kišt a *Boris Davidovics síremléke* című kötetrel kapcsolatos rágalmakkal szemben is.

⁵ Ekkor Danilo Kiš már „saját Bakonyába”, Párizsba költözött...

⁶ Danilo Kiš egyik interjúkötetének épp ez a címe (ld. Danilo KIŠ, *Život, literatura*. Prir. Mirjana MIOČINOVIĆ (Sarajevo: Svjetlost, 1990)) és nehéz elképzelni, hogy az egyébként is idézetekkel, parafrázisokkal előszeretettel játszadozó jugoszláv író itt nem az *Élet és irodalomra* gondolt.

informel pedig ezzel az egész dunamenti, bécsi és pesti hagyománnyal való szakításnak a következménye, egy olyan hagyománnyal, amely a költészetet a szépség emanációjaként fogta fel. *A költészet olyan csúnya, akár a valóság.* És ezt a valóságot nem lehet tehát »megénekelni«, róla csak dadogni, hablatyolni, ugatni és okádni lehet, nincsen abban »magányba való menekvés«, nincsenek benne »szép tájak«, plátói szerelmek, lelkesedések; közelebb áll hozzá a szerencsétlen sorsú József Attila mint a nagymester Kosztolányi és az ő melankólikus Esti Kornélja. A hagyományos költészet, a Petőfi-féle nemzeti fellángolásaival, ma már hazugságként, perspektíva nélküli idealista projekcióként, egy holdkóros optimista félrebészéléseként hat; Petőfit kozák lovak patkói morzsolták szét, Adyt a párizsi rajongás és párizsi (!) szifilisz vitte el, mindkét forradalom (az 1848-as és az 1919-es) csak véres vereségek voltak, amelyek végső soron – tout compte fait – oda vezettek, ahová, vagyis egy örökös magyar status quo-ba; Magyarország csak még jobban a Pannon tenger keleti partjai felé sodródott, Petőfi nacionalista és jakobinus ideáljai a »proletár idealizmusba« torkolltak, Ady Duna menti lelkesedése (*Dunának, Oltnak egy a hangja*) pedig ma már csak gúnyoros mosolyt idézhet elő: a Romániában lakó magyar kisebbség (körülbelül másfél-két millió ember) nem »egy hangot hall« és nem ugyanazoknak a folyóknak a csobogását, hiszen elválasztott az anyaországtól és erőszakos románizációnak van kitéve a »testvéri népek közösségének« keretében. Ady szülőháza a határ túloldalán van és nem lehet a magyar költők és diákok zarándokhelye. Petri költészete azonban nem a tiltakozás költészete; nem akar semmit, nem követel magának vissza semmit, nincsen semmiféle üzenete; csak azt szeretné, és ezt el is éri, hogy a magyar pusztaság pillanatképe legyen.”⁷

Erre a hosszú idézetre itt azért is volt szükség, mert, ha egyáltalán lehet érdembeli szerbiai Petri-recepcióról beszélni, akkor ez az esszé a szerb Petri-recepció csúcspontja. Illetve ez a szöveg, és még összesen három másik írás (az egyik Bányai János tollából – erről a szövegről itt még lesz szó, a másik Sava Babić utószava az 1994-ben napvilágott látott *Večni ponedeljak* című kötethez, valamint jómagam Danilo Kiš-kötetemből a Petri-fejezet)⁸ jelent csak meg szerb nyelven, amely behatóbban foglalkozik Petri György költészetével. Amikor a kutató ilyen csekély számú anyaggal találja magát szemben, akkor indirekt módon, a fordítói poétika vagy poétikák, különböző megoldások

⁷ Danilo KIŠ, „Varijacije na srednjoevropske teme (11. varijacija)”, in Đerđ PETRI, *Večni ponedeljak. Izabrane pesme. S mađarskog preveo Danilo Kiš. Pogovor Sava BABIĆ.* (Novi Sad: Matica Srpska; Beograd: Cicero; Zemun: Pismo, 1994), 77–78. Az idézetek magyar fordításai az enyémekek (M. Č.).

⁸ Marko ČUDIĆ, „Poslednja faza Kišovog tumačenja mađarske lirike: Susret s poezijom Đerđa Petrija”, in Marko ČUDIĆ, *Danilo Kiš i moderna mađarska poezija* (Beograd: Plato, 2007), 260–271.

vagy eleve a fordítói-kiadói választások elemzésével, esetleg összehasonlításával nyomozhatja ki, írhatja körül, sejtetheti meg a recepció okait, kontúrjait, fejlődését.

Ami a fordítói poétikát, vagyis magához a versfordításhoz mint szakmához és művészethez való hozzáállást illeti, Danilo Kiš interjúiban több helyen is hangsúlyozza, hogy ő az ún. közép-európai versfordítási elvnek a híve, miszerint verset csak úgy érdemes fordítani, ha az eredeti ritmusát, rímeit megkíséreljük a fordításban is visszaadni: a versfordítást tehát mint mesterségbeli, szakmai kihívást, mint egy újraalkotási folyamatot élte meg,⁹ a *nyugatosokhoz* (Kosztolányihoz, Tóth Árpádhoz, Szabó Lőrincchez) hasonlóan, de figyelembe véve a huszadik század második felében egyre erősödő igényt a filológiai pontosságra is. Ebből a szempontból azt is lehetne mondani, hogy a Heine- és Kosztolányi-féle fordítás-felfogás, miszerint a fordító „gúzsba kötötteen táncol”, Kiš esetében és idejében a műfordító-költő még erősebb gúzsba kötöttségével járt. Nem Kiš volt ugyanis az első, például, aki Ady-verseket fordított szerbhorvát nyelvre. Az egyik első Ady-fordító az Adyt Nagyváradról személyesen ismerő, sőt, a Holnap köréhez tartozó háromnyelvű becskereki modernista költő, lapszerkesztő és irodalmi szervező, Todor Manojlović volt, aki az Ady-verseket talán az akkori német modernista tendenciáknak megfelelően vagy valami más oknál fogva rímtelenül fordította.¹⁰ Talán ezért érezte vagy félszázaddal Manojlović fordításai után Danilo Kiš, hogy az Ady-versek leglényegét, a költői mivoltukat kellene szerbül újraalkotni, modern, ám a múltba is visszanyúló, a múltat is megidéző nyelvi és ritmikai eszközökkel. Talán épp e ritmikai-formai szigornak a (látszólagos) hiánya vagy azok kifigurázása, fejfelé fordítása lehetett többek között az a (formai) elem, amely fordítóként is megkapta Danilo Kišt Petri költészetében.

Márpedig az ilyen költészet esetében némileg paradox módon a rímek, a ritmus megalkotásában nagy tapasztalatra és rutinra szert tett fordítónak még nehezebb dolga van meggyőzni az olvasóit arról, hogy költészettel, költői szöveggel állnak szemben. Első (olvasói) kézből tanúskodhatok arról, hogy ez Kišnek Petri verseinek szerbesítésénél sikerült is: két évtizedes egyetemi oktatói tapasztalatom során – zömmel szerb ajkú, magyarul (még) nem tudó diákoknak tartok modern és kortárs magyar irodalmi szemináriumot, és sokszor kénytelenek vagyunk fordításból (is) dolgozni – a program szerint csak negyedévben érkezünk el Petri György költészetéhez, és szinte kivétel nélkül még a költészetért nem igazán rajongó diákok (általában a nagy többségük, sajnos) a Petri-versekkel való első találkozásuk során a sokk és az

⁹ Danilo KIŠ, *Varia*, Priredila Mirjana MIOČINOVIĆ (Beograd: BIGZ, 1995), 274–284.

¹⁰ Ezekről az okokról bővebben ld. BORI Imre, „A magyar, a szerb és a horvát avantgárd”, in VUJICSICS D. Sztoján szerk., *Szomszédság és közösség: Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok: Tanulmányok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972), 423–488.

„aha”-élmény jeleit szokták mutatni, vagyis, egy frivol utalással élve, a „lehet más a költészet”-élményének szimptomái mutatkoznak meg rajtuk (röhögés, elragadtatás, hangos érzelmkifejezés, stb.). Érzik ugyanakkor azt is, hogy magas színvonalú költészettről van szó, ami viszont szinte kizárólag a fordító, Danilo Kiš érdeme, aki az egyszerű lefordított szavak halmazát képes volt egyfajta költői-fordítói-nyelvközi „transzszubsztancializáción” átvinni úgy, hogy a lényeg megmaradjon, jelentésben, ritmusban, hangulatban egyaránt. Sikerül ez neki akkor is, amikor, az Ady-fordításokkal (majdnem szöges) ellentétben nem annyira ügyel a szótagszámra, a Petrinél gyakran teljesen szét-szórt – ám mégis valamilyen rendszerbe foglalt – alliterációkat, asszonáncokat, rímeket vagy rímecskéket, szójátékokat visszaadja szerbül is, de persze a fordítói kompenzáció elvét követve általában teljesen más helyen, mint az eredetiben (Petri fordítása során talán valóban ez az egyetlen járható út, még akkor is, ha ez által jónéhány helyen máshová helyeződik a versek logikai hangsúlya vagy mélypontja). Jó példaként szolgálhatnának egy ilyen részletesebb filológiai elemzéshez például a *Vizigót vasárnapok*, *A Kukkoló éji dala* vagy a *Sári, ne vigyorogj rajtam* című Petri-versek Kiš tolmácsolásában.¹¹

Az, hogy ma a szélesebb szerb közönség számára Petri György költészete majdnem mindig Danilo Kiš nevével fűződik egybe, azzal az egyszerű filológiai ténnyel is magyarázható, hogy Danilo Kišnek mint nagy prózaírónak a mai napig erős kultusza van az egész ex-jugoszláv térségben. E kultusznak része a hagyatékban maradt vagy a folyóiratokban szétszórt Danilo Kiš-féle versfordítások kötetekbe, költői antológiákba való (posztumusz) szedése is. Az ilyen antológiák egyike épp Danilo Kiš Petri-fordításait foglalja magába és a *Večni ponedeljak (Örökhétfő)* címet viseli, de ez nem jelenti természetesen azt, hogy ne lennének benne versek más kötetekből is (például a *Magyarázatok M. számára* címűből). A kötetet a neves szerb hungarológus, tanszékalapító egyetemi tanár és műfordító, Sava Babić rendezte sajtó alá és látta el utószóval.

Pedig igazából nem Danilo Kiš fordította elsőnek Petri verseit szerbre, azt is mondhatnánk, hogy filológiai szempontból nem ő fedezte fel Petrit a szerb/jugoszláv közönségnek. A folyóiratokból ránk maradt Petri-fordítások kronológiája arról tanúskodik, hogy 1979-ben jelent meg először szerbül Petri-vers, méghozzá egy tágabb kortárs magyar irodalmi válogatás keretében. A konkrét vers a *Sci-fi szerelem*, Vickó Árpád fordításában, a publikáció helye pedig az újvidéki *Polja* folyóirat.¹² A nyolcvanas évek elején pedig egy

¹¹ A *Sári, ne vigyorogj rajtam* című vers fordításának elemzése önmagában is megérdemelne egy külön tanulmányt, kezdve attól, hogy a címszereplő (az öngyilkosságot elkövető szerető, vagy talán a „lírai objektum?”) nevét nem magyarosan (Šari, Šarika), hanem a név bibliai-ószövetségi nevét használva fordította Kiš, ami a *Saro, nemoj mi se podsmevati* címet eredményezte. (Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak”, 8–10).

¹² Đerđ PETRI, „Sci-fi ljubav”, *S mađarskog preveo Arpad VICKO, Polja*, 25, 244/245. sz. (1979): 9.

mára már elfelejtett házaspár, Klara Potocki és Mladen Srđan Volarević „uralták a terepet”, ami a magyar irodalmi művek szerbre való fordítását illeti. Ennek tudatában, illetve kontextusba helyezésében talán nem annyira meglepő, hogy kronológiailag nézve a következő néhány szerb nyelvű Petri-előbukkanás az ő válogatásuk és fordításaik eredménye.¹³ Az ő érdeklődésük (többek között) Petri költészete iránt 1984-ben kulminál, amikor a közép-szerbiai Čačak városában megjelenő neves, maradandó értékű tematikus számairól elhíresült *Gradac* folyóirat¹⁴ kortárs magyar irodalmi tematikus számában – amelyet éppen ők ketten, tehát Klara Potocki és Mladen Srđan Volarević válogattak, fordítottak, mellékszövegekkel láttak el és rendeztek sajtó alá – egy jelentős Petri-versblokk is megjelenik, összesen kilenc verssel.¹⁵ A versek alapos filológiai pontossággal, tiszteségesen és olvasmányosan vannak lefordítva, bár a ritmust és a költészeti többletet a fordítóknak nem mindenhol sikerült újraalkotniuk.

Kronológiailag nézve Kiš tehát csak a harmadik, aki fordítja Petrit, ám a Raša Livada költő szerkesztősége alatt álló *Pismo* folyóiratban 1985-ben jelent Petri-válogatás 52 verset tartalmaz, ami messze a legnagyobb szerb nyelvű Petri-verses blokk.¹⁶ Kiš láthatóan figyelt arra, hogy ne már mások által lefordított Petri-versekkel rukkoljon elő – a jugoszláv olvasóknak addig nem ismert, teljesen új válogatást készít, amelynek a *Večni ponedeljak* (Örök-hétfő) címet adja. Tény az is, hogy mindeddig Kiš az, aki leginkább igyekszik a formai hűségre is. Ez főleg a rövidverseken, például a négysorosokon bizonyítható a leglátványosabban. Vegyük például a *Jövő* című négysorost, amely eredetiben így hangzik:

Beteljesül majd minden, mire vágyom.
Egyszerre leszek férfi és gyerek,
majd bevizelek és elélvezek,
ha megfeszül a kötél csigolyámon.¹⁷

Kiš fordításában a ritmust és az *abba* rímképletet is hűen visszaadja:

Ispuniće mi se snovi najtajniji,
muškarac i dete u isti mah biću,

¹³ Đerđ PETRI, „Jednoj čestitoj dami”, Preveli s mađarskog Klara POTOCKI i Mladen Srđan VOLAREVIĆ, *Polja* 27, 268/269. sz. (1981): 295.

¹⁴ Amelyet már évtizedek óta Branko KUKIĆ író és irodalmár szerkeszt.

¹⁵ Đerđ PETRI, „Fakir; Natakao si me na svoju udicu, gospode; Slika; Marioneta; Uz neke dopisne pesme; Iz pesama svinje; Unutarnji govor; Za ponavljanje; Susret”, *Gradac*. Temat: Iz savremene mađarske književnosti. Ovaj broj priredili i tekstove preveli Klara POTOCKI i Mladen Srđan VOLAREVIĆ. 12. évf., 59. sz. (1984): 72–74.

¹⁶ Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak: izabrane pesme”, S mađarskog preveo Danilo KIŠ, *Pismo*, 2/3. sz. (1985): 5–29.

¹⁷ PETRI György, *Összegyűjtött versek* (Budapest: Magvető, 2003), 200.

umokriću se i svršiću
kad mi se konopac zategne na šiji.¹⁸

Ilyen megoldásokat például hiába keresnénk a Vickó vagy a Potocki-Volarević-féle fordításokban, ám, mentségükre legyen mondva, ezek a fordítók általában nem is az ilyen típusú, szigorú metrikájú verseket választották. A szerb olvasó – illetve ebben az esetben éppen az ezeket a sorokat író olvasó – szubjektív benyomása azonban az, hogy még a ritmikailag ziláltabb hosszúverseknél is Kiš megoldásai játékosabbak, költőibbek. Kiš nem fél például az időnkénti sokkoló szóhasználatról, az argó és az archaizáció keverékétől például, ami a filológiai pontosságra törekvő Vickóra és a Volarević–Potocki fordítópárosra nem igazán jellemző.¹⁹ Ugyanakkor Kiš tesz egy érdekes kivételt is, a saját fordítói poétikájának némileg ellentmondva, amikor *Az államtitkár nyilatkozik* című verset, amely eredetiben nem rímes, a fordításban szigorúan rímes verssé alakítja át, és ehhez a fordítói döntéséhez egy mini-eszszét csatol, amelyben önmaga is átköltésnek és nem szigorú értelemben vett fordításnak tekinti ezt a alkotását, inkább amolyan Jovan Jovanović Zmaj-féle tizenkilencedik századi fordítói-újralkotási folyamatnak, amelynek a végeredményét úgy lehetne definiálni, mint „Petri szerint” semmint „magyarról fordította D. K.”. Ezt a váratlan fordítói döntését (úgy tudom, egész addigi műfordítói opuszában nem találunk még egy ehhez foghatót) azzal indokolja, hogy ez a Petri-vers még a Petri-sztenderdekhez képest is különösen erős satirikus éllel bíró bökvers, márpedig a jó bökverset a jugoszláv lírában – amelynek modernista korszakára egyébként sokkal inkább jellemző a költői kísérletezés, a rím kihagyása, a szabadvers, mint például a nyugatosoknál – nehéz elképzelni találó rímek nélkül. És, ahogy maga Danilo Kiš mondja ebben a rövid indoklásában, „bízom benne, hogy barátom, Petri, megadná a saját szerzői imprimaturát erre a megoldásra.”²⁰ Magát a verscímet is megváltoztatta Kiš, a fordításban a cím *Izjava nadležnog druga u vezi s porastom cena* (ami magyarra visszafordítva körülbelül így hangzana: *Egy illetékes elvtárs nyilatkozik az áremeléssel kapcsolatban*). Bányai János egy jóval később született merész, de erős érvekkel alátámasztott feltételezése szerint még egy, mélyebb oka is lehetett Kišnek ennek a megoldásnak az alkalmazására (erről valamivel lejjebb még szó lesz).

Talán nem túlzás azt állítani, hogy Danilo Kiš halála (1989) után egy új korszak kezdődik a szerb(iai) Petri fordításokban és ennek a sajátos költészetnek a befogadásában. 1990, 1991 és 1992 is egyaránt fontos évek a szerb Petri-

¹⁸ Đerđ PETRI, „Večni ponedeljak”, 66.

¹⁹ Ezt a szubjektív benyomást szerintem egy részletesebb elemzéssel, alapos fordításkritikai apparátussal és példatárral objektív értékítéletté lehetne változtatni, ez viszont egy külön tanulmány tárgya lehetne.

²⁰ In: Đerđ PETRI, *Večni ponedeljak*, 70.

fordítások történetében, hiszen mindhárom évben jelentős Petri-versválogatások látnak napvilágot különböző szerb folyóiratokban, friss fordításokban: konkrétan 1990-ben a pancsovai *Sveske* folyóirat decemberi számában,²¹ illetve 1991-ben a nagy hagyományú újvidéki *Letopis Matice srpske* februári számában²² az akkor még nagyon fiatal, 1967-es születésű magyar, ám szerb nyelven alkotó prózaíró, Horváth Ottó (vagy, szerb szerzőként, nevének szerbes átírásában számon tartva Oto Horvat) válogatásában és fordításában olvashatunk újabb Petri-verseket. A Horváth Ottó/Oto Horvat-féle válogatásnak az egyik fontos filológiai specifikuma az, hogy láthatóan nem bálványozza a fordítói elődöket, különösképpen nem Danilo Kiš, hiszen négy olyan verset is közöl, amely Kiš fordításában azelőtt már megjelent: ebből a szempontból igen érdekes a *Jó volna Mallarmét fordítani* című vers, amelynek a címében a Kiš-féle, kissé felülstilizált szórendet (*Dobro bi bilo prevoditi Mallarme*) Horváth az egyszerűbb, mindennapi, gyakoribb szórenddel váltja fel (*Bilo bi dobro prevoditi MalarMEA*). Ezt a megoldást nagy (fordítói) elődhöz intézett kritikai üzenetként is felfoghatjuk: a versfordítások párhuzamos olvasata során ugyanis kiderül, hogy Horváth Ottó olvasta Danilo Kiš fordításait, és néhol elfogadja, néhol módosítja, néhol pedig teljesen átírja, megváltoztatja az előző fordításokat, ami érdekes posztmodern játékként, az előddel való aktív dialógusként is felfogható, egy új nemzedék fordítói és befogadói hangjának a (harsány) megszólalásaként is értelmezhető.

1992-ben a belgrádi *Književna reč* irodalmi lap egyik számában megjelenik az *Örökhétfő* című vers, ezúttal Vickó Árpád fordításában: ez a fordítás újfent egyfajta Kiš-korrekciónak is tekinthető, ám Horváth Ottóval ellentétben, aki inkább egy másféle nyelvezetet, egy szikárabb poétikát szeretett volna a saját (újra)fordításával bemutatni, Vickó, mint hivatásos fordító, inkább a filológiai pontosságra helyezi a hangsúlyt.²³

Mint azt már említettem, az 1994-es év fontos dátum a szerb Petri-befogadás történetében, hiszen ekkor jelenik meg, Sava Babić gondozásában és utószavával²⁴ kötet alakjában is a Kiš-féle Petri-versválogatás, kilenc évvel a *Pismo* folyóiratban megjelent blokk után.²⁵ 1997-ben az újvidéki (mindenféle hagyományt demisztifikáló) prózaíró és irodalomtudós, Sava Damjanov által szerkesztett *Sveti Dunav* (Szent Duna) nevű folyóiratban megjelenik 18 Petri-

²¹ Đerd PETRI, "Iz pesama bolnog ljubavnika; Pesa noćnog voajera; Kraj sezone", *Preveo s mađarskog Oto HORVAT. Sveske*, 2., 6. sz. (1990): 120–121.

²² Đerd PETRI, „Jedanest pesama [Tizenegy vers]”, *S mađarskog Oto HORVAT, Letopis Matice srpske*, 167, 447 sz., 2. füzet (1991): 184–189.

²³ Đerd PETRI, „Večni ponedeljak”, *Preveo s mađarskog Arpad VICKO, Književna reč*. 10. 09. 1992., 15.

²⁴ Az utószónak már a címe is árulkodó: *Kiš i Petri, ili suluda i bravurozna vožnja s uživanjem*. Magyarul kb. így hangzana: *Kiš és Petri, avagy egy élvezettel teli örült és bravúros kocsikázás*.

²⁵ Mindeddig ez az egyetlen teljes Petri-kötet (könyv alakjában is megjelent versválogatás) szerbül.

vers Vickó válogatásában és fordításában, és itt végre az újabb terméssel találkozhat a szerb olvasó, mindössze minimális önismétléssel.

Petri halála után, a kétezres években filológiailag bizonyíthatóan is lanyhul a szerb műfordítók és irodalmi folyóirat-szerkesztők Petri iránti lelkesedése, vagyis, néhány kivételtől eltekintve Petri szamizdat-korszak utáni verseiből alig olvasható bármi is szerbül.²⁶ A kétezres évek első évtizedének a Petri (újra)olvasás szempontjából egyik legfontosabb eseménye az újvidéki *Polja* folyóirat egy 2004-es tematikus száma, amely a *Mala mađarska kišologija* (*Kis magyar kišológia*) alcím alatt kortárs magyar írók (Eörsi István, Esterházy Péter, Konrád György, Végel László) Danilo Kišről szóló szövegeit, visszaemlékezéseit, önéletrajzi vallomásait hozza, Vickó Árpád szerb fordításai-ban.²⁷ A Petri-fogadtatás szempontjából itt két fontos szöveggel szembesülünk: az egyik magának Petrinek az 1992-es *Levél-töredék* című, az elhunyt Danilo Kišhez intézett verse,²⁸ a másik szöveg pedig Bányai János *Danilo Kiš prevodi Petrija i piše pesmu* (*Danilo Kiš Petrit fordít és verset ír*) című tanulmánya,²⁹ amelyben arról ír, hogy *Az államtitkár nyilatkozik* című Petri-vers fordításával párhuzamosan írta Danilo Kiš saját szatirikus hosszúversét, a *Pesnik revolucije na predsedničkom brodu* (*Elnöki hajón a forradalom költője*) című költeményt, és hogy ez a két párhuzamosan történő alkotói folyamat megtermékenyítette egymást, olyan kreatív megoldásokhoz vezetett, amelyek egyébként lehet, hogy nem jöttek volna létre. Ez a fajta alkotói szimbiózis újra viszszavezet bennünket a kiindulóponthoz, miszerint a szerb Petri-olvasatokon (és fordításokon) belül is külön hely illeti meg Kiš és Petri alkotói viszonyát,

²⁶ Tavaly ősszel (konkrétan 2023. október 24-én) például Horváth Ottó, saját *Sabo je stao* (*Szabó megállt*) című regénye magyar fordításának belgrádi bemutatóján, a hagyományos Belgrádi könyvvásár keretében, a beszélgetést moderáló magyar fordítója (Beszédes István költő és szerkesztő) kérdésére, hogy miért nem fordított a kései Petri-versekből is, azt válaszolta, hogy nem tartotta őket elég jónak, túlságosan aktuálpolitikaiaknak, poétikailag irrelevánsnak érezte őket, vagy legalábbis saját poétikájától távol állónak, fordításra nem méltóknak látta őket. Ebből a szempontból a már közismert Petri-vitához adalékként Deczki Sarolta Petri kései költészetével foglalkozó kiváló tanulmányára tudnánk utalni. Ld.: DECZKI Sarolta, „Csontig lerágott végnapok: Petri György kései költészetéről”, *Híd* 83, 8. sz. (2019): 74–82.

²⁷ *Mala mađarska kišologija*. In: *Polja*, 49, 430. sz. (2004)

²⁸ Amelyet erre az alkalomra Vickó újr fordított, annak ellenére, hogy Sava Babić az itt már említett Petri-fordításkötet utószavának vége felé saját fordításában közli az egész verset. Érdekes összehasonlítani a két különböző cím-megoldást: Sava Babić tolmácsolásában *Odlomak pisma* (ami magyarul kb. annyit jelentene, hogy *Levél-részlet* vagy *Részlet egy levélből*), míg Vickó Árpád egy poétikusabb, de talán túlpoetizált megoldáshoz folyamodik, nála a cím: *Krhovina pisma* (magyarul kb. *Levél-szilánk*). Szerintem – ha szabad itt műfordítóként nekem is beavatkoznom – Sava Babić megoldása a szerencsésebb, hiszen például Kiš Radnóti Miklós *Töredék* című költeményét is *Odlomak*-nak fordította.

²⁹ Amelyet később Bányai akadémiai székfoglaló előadására dolgozott át, amikor 2012-ben megválasztották a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia levelező tagjának. Ld.: Janoš BANJAI, „Danilo Kiš prevodi Petrija i piše pesmu”, *Polja*, 49, 430. sz. (2004): 25–28.

amely Szabó Gábor szerint ebben a közép-európai térségben egy igazán specifikus költői-magatartásbeli attitűdöt eredményezett: „Az irodalom, a költészet tehát – legalábbis lényegi részleteiben – mindkettőjük számára etikai cselekvés is: a hatalommal, az elnyomással, a felejtéssel és a személyes kiszolgáltatottsággal szembeni küzdelem egy lehetséges terepe, a történelemben vett szubjektum túlélésért folytatott erőfeszítéseinek hordozója és fegyvere. A két életművet összekapcsoló poétikai, szemléletbeli hasonlóságok és különbségek, a motivikus és formai-szerkezeti megoldások összefüggései a két alkotó személyes jó viszonyán túlmutató *művészi közösségre* is utalnak.”³⁰ Ilyen páratlan, sok szálon futó művészi közösség nem jellemezte, nem jellemezhetette Petri és a többi (szerb) fordítójának a viszonyát. És ennek nyoma a versfordításokon is érezhető.

És végül, de valóban nem utolsósorban, hiszen a fordítás folyamatai kiürkészetlenek, ki kell röviden térni a legutóbbi, immáron lezárult évtizedre is. A kétezres évek második évtizedében szinte teljesen elcsendesül a szerbiai Petri-fordítás és -fogadtatás, néhány régi fordítás újrapublikálásán kívül alig lehet új Petri-versre bukkanni, két kivétellel: az egyik, a *Sár* című vers Vickó-féle (a szemantika szintjén pontos, ám nem túl költői) fordítása a *Beogradski književni časopis*-ban jelent meg 2012-ben, feltételezem, annak ürügyén, hogy abban az évben Magyarország és a magyar irodalom volt a Belgrádi könyvvásár díszvendége. Egészen 2020-ig kellett várni, hogy egy újabb nagy esemény történjen ezen a téren: ekkor jelent meg ugyanis az újdéki *Zlatna greda* folyóiratban Petri György híres verse, a *Hogy elérjek a napsütötte sávig* a régebben inkább próza-, de az utóbbi néhány évben egyre inkább versfordítóként is ténykedő Sandra Buljanović Simonović fordításában.³¹ A fordítás több mint korrekt, a ritmus kiválóan el van találva, a magas irodalmi nyelv és a slendrián nyelvi pongyolaságok kombinációja is kitűnően működik, bár tény, hogy a vers dantei ihletettséggű zárósoraiban, a fogyni nem akaró mínusz emeletéken való felkapaszkodás kálváriájának hirtelen jövő lírai tobzódásával, sűrű rímeivel a műfordító itt sem tudott igazán mit kezdeni.

Az ún. mesteremberek vagy profi-műfordítók mentségére legyen mondván, megtörténhet az is, hogy a rímek visszaadásának szinte már látványos kerülése nemcsak a szűkre szabott határidőknek vagy a kellő kreativitás hiányának tudható be, hanem annak az úgymond fordítói korszellemnek a le-

³⁰ SZABÓ Gábor, „Por és hamu. Kelet-Európa, mint sírvers (Danilo Kiš és Petri György)”. In: Marko ČUDIĆ szerk., *A belgrádi hungarológia negyedszázada* (Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, 2021), 483. (elektronikus publikáció). Hozzáférhetőség: <http://www.old.fil.bg.ac.rs/wp-content/uploads/zbornici/25gbh/25GBH%20-%20Zbornik%20sa%20konferencije.pdf> (utolsó megtekintés ideje: 2024. 03. 30.)

³¹ Đerđ PETRI, „Da stignem do suncem obasjane štrafte”, Prevela s mađarskog Sandra BULJANOVIĆ SIMONOVIĆ, *Zlatna greda*, 20, 219/220/221. sz. (2020): 11.

csapódása is, amit fordítói (ön)vallomásként is olvasható interjúkötete címében Nádasy Ádám a *költőiség csökkenésének* nevez. Tekintettel arra, hogy maga a Petri-költészet is egyfajta tudatos „költőiség-csökken(t)és” volt a maga idejében, a legújabb fordítások esetében ez a költőiség méginkább megcsappanni látszik. Lehet, hogy a jövőben ezek a tendenciák újra megváltoznak, de hogy akkor lesznek-e, termelődnek-e még újabb szerb Petri-fordítások, nagy kérdés. Ezek megléte vagy hiánya lehet többek között a Petri-költészet univerzalitásának és maradandóságának próbája ezen az égtájon.

Petri György hatvankét újabb dedikációja

Közel tíz éve jelent meg a Petri György dedikációiból összeállított gyűjtés az *Ex Symposion* 88. számában.¹ A meglehetősen apró betűsre tördelt közlés 106 (egyszázhat) Petri-dedikációt regisztrált időrendi sorrendben, a könyvhéten adott gesztus-értékűtől a nagyon is bensőséges, gyakran vallomások hangúig.

Kirajzolódik belőlük a költő irodalmi kapcsolathálózata, olvasókörének változása, bővülése, azok az erős és gyengébb kapcsolatok, melyek vagy végigkísérték az életét, vagy éppen egy-egy kisebb szakaszra, vagy talán csak egy könyvbemutatóra korlátozódtak. Petrinél kiváltképp érdekes, hogy a szamizdatos években kinek adott könyvet.

Könnyedén ellenőrizhető, hogy Petritől nem állt távol, hogy egyedi dedikációkat írjon, legalábbis belső körének tagjai számára. Ugyanakkor a könyvheti olvasókat vagy az Írók Boltjában sorakozó dedikációgyűjtőket ajánlásában is megkülönböztette tőlük; ők egyszerű dedikációt kaptak, nem egyszer – mint jelen közlésben is szerepel – éppen az „ismeretlenséget” tematizálva.

Ezért is érdemes kritikával olvasni azt a nem éppen finoman cizellált bírálatot, melyet egy költő-szerkesztő – akinek dedikált verses- és szakácskönyvei bizonyára több olvasó és szakmatárs könyvespolcán ott vannak – azt írta a Petri-dedikációkkal kapcsolatos kutatásokra: „Különben a dedikációk gyűjtése nagy marhaság, 80 százalékuk hamis és hiteltelen, akár a temetői búcsúbeszéd, az ilyen-olyan laudációk, az irodalmi kánonokban a rossz könyvek festszen dicséretesei, iskolai felvételikben a külső pressziók stb.” Ez persze, mint minden általánosítás, részben marhaság. Természetesen vannak öndicséretű születésnapi köszöntők, vannak olyan nekrológok, melyekből csak egy rövid mondat szól az elhunyról, stb. – és vannak mindezek ellentétei is. Éppen Petri dedikációitól áll távol a hamisság és hiteltelenség.

Célszerű itt némely tévhitet vagy félreértést eloszlatni a dedikációkkal kapcsolatban (mert, mint a fenti példa mutatja, van ilyen): egy dedikáció, ha egy interperszonális kapcsolat dokumentumaként, szociológiai adatként értelmezzük, teljesen mellékes, hogy milyen hosszú, milyen egyedi, mennyire eredeti, 'igaz és hiteles' vagy éppen „hamis és hiteltelen” a szövege – a létének ténye számít, hogy az adott szerző beleírta az adott címzettnek a könyvpéldányába. Éppen ezért a pusztán „szeretettel” vagy „barátsággal” ajánlás-

¹ Bíró-Balogh Tamás: A „dunai hattyú” könyve írt dalai. *Petri György dedikációi*. *Ex Symposion*, 2014. 88. sz. [2015] 2–5.

sal ellátott könyveket sokan nem veszik „igazi” dedikációnak – pedig tudományos értékük szerint semmiben nem különböznek attól, mintha egy grafomán dedikáló teleírta volna az egész címlapot vagy akár az összes üres oldalt. (Szentkuthy Miklóstra volt ez leginkább jellemző – illetve azokra az „amatőr” szerzőkre, akik azt hiszik, egy dedikáció annál jobb, minél hosszabb; de persze itt sem a méret a lényeg.) Vagy abban az esetben, ha egy könyvheti dedikáláson vagy egy szerzői est után az író/költő „szeretettel” dedikálja könyvét annak az ismeretlennek, aki azt a szerző elé teszi, „hamis és hiteltelen” lenne a szeretettel szó használata? Aligha. Nincs olyan szerző, aki nem hálás, nem „szereti” azt az embert, aki megtiszteli őt azzal, hogy kíváncsi rá, vagy legalábbis megveszi a friss vagy kevésbé friss könyvét. Sőt. És itt érdemes leszögezni: a dedikációkutatás tudományos szempontból fontos lehetősége éppen abban rejlik, amikor egy szerző sok-sok ismeretlen embernek dedikál „szeretettel” vagy „barátsággal” egy rendezvényen. Ekkor ugyanis nemcsak a szerző ismertsége-irodalmi rangja dokumentálódik, hanem a közönsége, az olvasói, a vevői is – akik ugyanúgy az irodalmi rendszer részei, nem lenézhetőek. Nélkülük nem is lenne irodalom. Verses- és szakácskönyvek se.

A gyűjtés így a fenti ellenvélemény ellenére sem állt le. Már az első közlés idején lehetett tudni, hogy a filológiai gyűjtések jellegéből adódóan mindenképpen lesz következő „eresztés”. Így is történt. 2014 óta szintén sikerült egybegereblyézni egy „mutató” és „mutatható” anyagot, s ami azóta összegyűlt, alább következik.

Természetesen ideális esetben a két sorozat-részlet együtt jelenne meg – hiszen egyet alkotnak –, a korábbi százhat dedikáció újraközlésére azonban itt nem volt lehetőség. Valamikor azonban ez is megkerülhetetlen: egyesíteni a részleteket, hogy együtt rajzolják ki Petri kapcsolathálózatát és bővítsék a költőtől való életrajzi adatok sorát. (Ekkor kellene sort keríteni a hibák javítására is, és az újabban előkerülő darabok beillesztésére.) Petri György lehetőség szerint minél több dedikációjának együttes közreadása és elemzése a végső cél.

Ebben ez a közlés a második állomás, de talán önmagában is megmutat valamit Petri dedikálási szokásaiból, pár új adalékkal szolgál életrajzához, olvasóinak köréhez.

A címzettek közül három személyt nem sikerült eddig azonosítani. Pedig egyikőjüknek Petri három kötetet is dedikált. 1992. szeptember 8-án volt a Szegedi Szabadelvű Műhely szervezésében Nagy Bálint építész kiállítása az Országos Műemléki Felügyelőség kiállítótermében (Oroszlán u. 6.), a kiállítást Petri György költő nyitotta meg, délután 5 órakor. Nem sokkal később, este hét órától azonban már Petrinek volt költői este a Virág cukrászda Zöld szalonjában, ahol pedig Nagy Bálint beszélgetett vele. Legalább az egyik, de gyaníthatóan mindkét eseménynek a szervezője egy bizonyos Éva volt – ezt

éppen Petri egyik dedikációjából tudni: „Köszönet a remek szervezésért”, írta az összegyűjtött verseskötetébe a költő, de csak a keresztnevéen szólította meg a címzett hölgyet. Remélhetőleg idővel őt is sikerül majd azonosítani. (A könyvek egy szegedi, azóta már megszűnt antikváriumban bukkantak föl, és az eladó nem tudott vagy nem akart felvilágosítást adni arról, ki volt a beadó, kinek a könyves hagyatéka került be az üzletbe.) Ugyanígy azonosításra vár az időrendben utolsó dedikáció két címzettje (Hanna és Péter), rólok annyi tudható, hogy közel álltak a költőhöz (erre utal a bizalmas névhasználat), és hogy „régii harcostárs”-ak voltak.

Ahol szükséges, ott minimális magyarázatot fűztem az egyes darabokhoz (a címzett nevének föloldása, ill. a tétel lelőhelye), az ajánlásokat pedig időrendben adom.

És egy kérés a végére: arra kérném az olvasót, Petri György verseinek olvasóit és/vagy gyűjtőit, hogy akinek van birtokában dedikált Petri-kötet, és kérésem korábban még nem találta meg őt, a dedikációról egy fotót küldjön számomra (birobalogh@gmail.com), segítségével hadd legyen még teljesebb a gyűjtemény és pontosabb a kép, ami Petri György irodalmi kapcsolathálózatáról és dedikációs szokásairól kirajzolódik. Mert mindez tényleg nem marhaság.

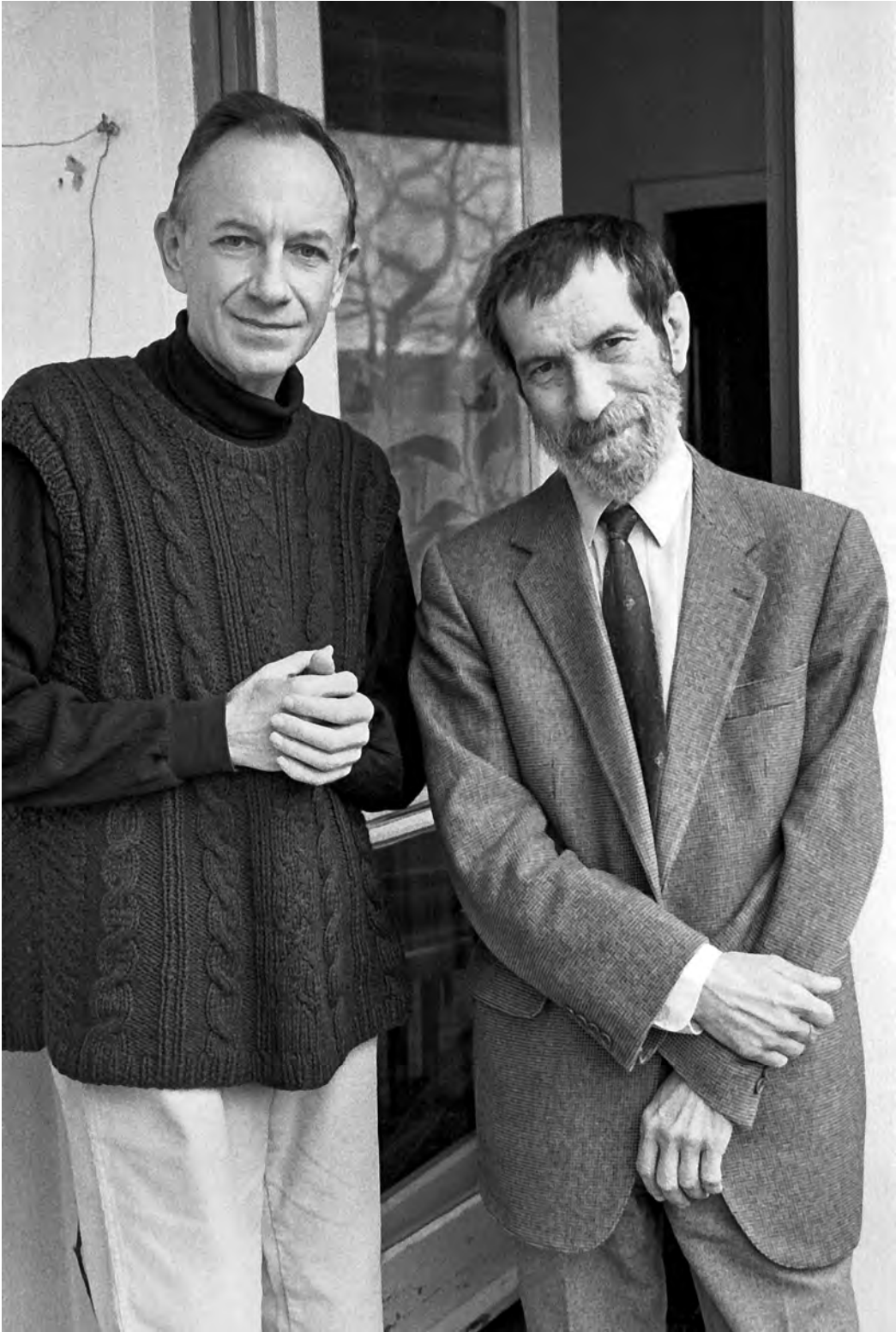
1. **Magyarázatok M. számára:** *Julinak és Bélának / szeretettel / Petri Gyuri / 1971. III. 25.*
C: Levendel Júlia és Horgas Béla. Mike 99/872.
2. **Körülírt zuhanás:** *Aladárnak / ezt a kisvilágot a "Nagyvilágok" ért / cserébe. / Szeretettel / Petri György / Lánchíd, 1974. július 16-án*
C: Veress Miklósné Baranyi Ilona. Múz 43/228.
3. **Körülírt zuhanás:** *Mit oltalmazhatunk, nincs jelen, / azt most már támadóink se / védik... / Radnóti Sándornak / szeretettel / Petri György / Bp. 1974. szeptember 28.*
4. **Körülírt zuhanás:** *Én még csak megírom vala- / hogy. De neked kell terjeszteni. / S még veszélyességi pótlék sincs. / Kerekes Palinak / szeretettel / Petri György. / Bp. 76. ápr. 16.*
5. **Körülírt zuhanás:** *Raj Tamásnak / szeretettel / Petri György / 1977. 07. 06. / Budapest. Városhal 33/509.*
6. **Körülírt zuhanás:** *Csűrös Miklósnak / verséző kritikusomnak, / Versről nem csak ír, verset / olvas is ő / Hát e Kazinczy- vagy / Orczyádát / barátsággal / Petri György / 1980. január 15.*
Közp.
7. **Örökhétfő:** *Piroska néninek és Pista bácsinak / engesztelésül (ha van rá mód) / szeretettel / Petri / Bp. 1982. április 18.*
C: Szántó Piroska és Vas István. PTE EK
8. **Örökhétfő:** *A. G. úrnak / X-be / Petri / 82. 04. 20.*
C: Antal Gábor. Németvölgyi 3/379.

9. **Örökhétfő:** *Pásztor Lászlónak / tisztelettel, mert / teszi, amit tesz / Petri György / W, '84 júli 18.*
Az 1984-ben Chicagóban újranyomott változat. OSZK, MOC 60.723/ded.
10. **Hólabda a kézben:** *Zsuzsának és Gyurinak / rövidesen lesz újabb is) / P. Gyuri / Buda, 1985. március 10.*
C: Lóránt Zsuzsa és Kálmán György Antal. Weöres Sándor Ant.
11. **Azt hiszik:** *Zsuzsának és Gyurinak / a volt modell és változatlan jóbarát / Petri György / Pest, 1985 április 26.*
C: Lóránt Zsuzsa és Kálmán György Antal. Mt.
12. **Azt hiszik:** *Bori Erzsébetnek / ismerkedési segédanyagként / szeretettel / Petri György / Pest, 1985 április 27.*
Mike 102/780.
13. **Azt hiszik:** *„Minden itt épül. Itt minden / csupa rom.” (J. A.) / Nagy Bálintnak / Petri György / Adyliget, '85. április 28.*
Az idézet helyesen: *„Az egész emberi / világ itt készül. Itt minden csupa rom.”*
(Eszmélet)
14. **Azt hiszik:** *Kántor Péternek / az ő jó kezeibe / Petri György / Pest, 1985. 08. 29.*
Mt.
15. **Azt hiszik:** *Piroskának távoli hódo- / lója, / Pista bácsinak korosodó / tanítványa / Petri György / Buda, 1985 szeptember 18.*
C: Szántó Piroska és Vas István. PTE EK
16. **Azt hiszik:** *Csontos Péternek / szeretettel / Petri György / Buda, 1987 december 16.*
Kriszt 50/119.
17. **Valahol megvan:** *Szia, Zsolt! / P. Gyuri / Adyliget, 1989 április 14.*
C: Csalog Zsolt. Mt.
18. **Valahol megvan:** *Baránszky Lacinak / az elmaradt / Central Park-béli / séta helyett, ideiglenes / Ersatz-ként / barátsággal / Petri György / Adyliget, 1989. április 15.*
C: Baránszky-Jób László. Stud 31/397.
19. **Valahol megvan:** *Heller Áginak és Fehér Ferinek, / a szilveszteri turbulenciában / elmaradt beszélgetés / – sajnos szükségképpen / egyirányú – pótlásaként / Petri György / Adyliget, 1898. április 15.*
Mt. Eisler Erényi Szász Ágnes (Bp.)
20. **Valahol megvan:** *Horváth Lucának, / mély tisztelettel / Petri György / Pest, 1989 április 20.*
Vatera
21. **Valahol megvan:** *Piroskának és Pista bácsinak / változatlan szeretettel / a viszonyosság reménye / nélkül / Petri György / Pest, 1989 április 20.*
C: Szántó Piroska és Vas István. PTE EK

22. **Valahol megvan:** *Körmendi Ivánnak / szeretettel / Petri György / Pest, 1989. június 21. Abaúj 89/269.*
23. **Ami kimaradt:** *Hamvas Józsefnek / szeretettel / a Marczibányi téren / 1990 március 18. / Petri György Régik 38/77.*
24. **Ami kimaradt:** *dr. Kemenes Pálnak / szeretettel / Petri György / Buda, 1990 március 18. Kisvilágok 4/17.*
25. **Valahol megvan:** *A "Verseghy Könyvoárnak", / amelynek néhány hónapig / olvasója voltam. / Petri György / Szolnok, 1990 június 8. VK, Szolnok*
26. **Ami kimaradt:** *Szeberényi Attilának / szeretettel / Petri György / Szolnok, 1990 június 8.*
27. **Ami kimaradt:** *Vidéky Péternek / szeretettel / Petri György / Szolnok, 1990. június 8.*
28. **Valami ismeretlen:** *Zsuzsinak és Gyurinak / „minden folytatódik tovább” / (l. 5. o.) Gyuri / Viziváros, '90 november 9. C: Lóránt Zsuzsa és Kálmán György Antal. Mt.*
29. **Valami ismeretlen:** *Lengyel Baláznak / valamit valamiért, / tisztelettel, szeretettel / Petri György / Pest, 1990 november 14. ExLibr 62/205.*
30. **Valami ismeretlen:** *Halda Alíznek / barátsággal / Petri György / Buda, 1990 december 27-én Mt.*
31. **Körülírt zuhanás:** *Ha lapozol egyet, láthatod: / én is voltam fiatal (egy-két / ezer éve). / Balla Zsófinak / barátsággal / Petri György / Kolozsvár, 1991 február 24*
32. **Örökhétfő:** *ökökded, örökszerda, örökcsütörtök... / stb. stb. - Így múlik ez az élet. / Zsófinak / igaz hive: / Petri György / Kolozsvár, 1991 február 24.*
33. **Valahol megvan:** *Balla Zsófinak / nagy-nagy szeretettel / Petri György, / aki itt-ott szintén megvan / Kolozsvárt, 1991 február 24.*
34. **Ami kimaradt:** *Balla Zsófinak / szeretettel / Petri György / (aki viszont nem maradt kinn) / Kolozsvár, 1991 február 24.*
35. **Valami ismeretlen:** *Lásd az 5. és 7. oldalt / B. Zsófiának / szeretettel / Petri György / Kolozsvár, 1991 február 24.*
36. **Petri György versei:** *Balla Zsófinak, / költőtársnőmnek / Petri György / Buda, 1991 április 30.*
37. **Petri György versei:** *Igyekezvén követni / „az ős forrást, a bedugultat, / a meggyalázott átlag életet” / idáig jutottam az elmúlt 25 / év alatt. / Piroskának, Pista bácsinak / szeretettel / Petri György / Buda, 1991 május 6. C: Szántó Piroška és Vas István. PTE EK*

38. **Petri György versei:** *Matus Jánosnak / szeretettel / Petri György / Pest, 1991 május 31-én*
Abaúj 95/218.
39. **Petri György versei:** *P. Nagy Istvánnak / szeretettel / Petri György / Pest, 1991 május 31-én*
40. **Petri György versei:** *Németh Andornak / szeretettel / Pest, 1991 május 31-én*
Hered 3/312. Nincs aláírás.
41. **Petri György versei:** *Áginak / szeretettel / az off-off-off-Brodway-ről / P. Gyuri / Pest, '91. 05. 31.*
C: Erényi Eisler Szász Ágnes
42. **Petri György versei:** *Szilágyi Marikának / szeretettel / Petri György / Óbuda, 1991 június 1.*
Mike 97/541.
43. **Azt hiszik:** *Még most is, ezek is / azt hiszik. Tévednek. / Csűrös Miklósnak / barátsággal / Petri György / Buda, 1991 október 16.*
Közp 164/29.
44. **Petri György versei:** *Kálmán Zsoltnak / emlékül a / Móra Ferenc kollégiumbeli estre / Petri György / Szeged, 1992 március 3-án.*
45. **Petri György versei:** *Nagy Boglárkának / nagy szeretettel / Petri György / Pécs, 1992 április 6-án.*
46. **Petri György versei:** *Novák Józsefiénak / szeretettel / Petri György / Miskolc, 1992 június 6.*
Mt. Javított keltezés, eredetileg 5. volt.
47. **Valahol megvan:** *Papp Jánosnak / szeretettel / Petri György / Írók Boltja '92. 06. 7.*
Mike 88/496.
48. **Ami kimaradt:** *Papp Jánosnak / szeretettel / Petri György*
Mt.
49. **Petri György versei:** *Éva, / ön mélyodrású, mint a Néva. / Köszönet a remek szervezésért. / Petri György / Szeged, 1992 szeptember 8.*
C: Azonosításra vár.
50. **Valami ismeretlen:** *Évának / valaki ismeretlen: / P. Gy. / Szeged, 1992 szeptember 8.*
C: Azonosításra vár.
51. **Ami kimaradt:** *Annak, aki szintén / kimaradt. / P. Gy. / Szeged, 1992 szeptember 8.*
C: Azonosításra vár.
52. **Valami ismeretlen:** *Papp Jánosnak / szeretettel / Petri György / Pest, '93 január 29-én*
19. Szegedi /449.

53. **Sár:** *A „tavalyi hó” nélkül / mégcsak megvolnánk, / de hol van a „Darling”? / Mándy Ivánnak / mély barátsággal / Petri György / Művész, '93. március 11.*
Mt.
54. **Sár:** *Matyának / önmagam iránti / őszinte részvétellel / Petri György / Pest, '93 november 27*
C: Domokos Mátyás. AntHung 28/284.
55. **Sár:** *Zsófikának, / barátsággal, öreges, hódolattal / (sárcipőt sajnos nem tudok / mellékelni költészetem dágványához) / P. Gyuri / Pest, '94 április 13.*
C: Balla Zsófia.
56. **Valami ismeretlen:** *Papp Jánosnak / szeretettel / Petri György / Pest, '94. november 16.*
Természetesen nem azonos a korábbi (52. sz.) példánnyal.
57. **Petri György versei:** *Ottónak, / szeretettel egy Kolibri-beli / felolvasás emlékéül / Petri György / '94 november 24.*
Városfal 30/207.
58. **Versek 1971–1995:** *Pour / Choren Károly / avec amitié / G. Petri Szőnyi 55/430.*
59. **Versek 1971–1995:** *Nagy Attilának / barátsággal / Petri György*
60. **Vorbei das Abwägen, worbei die Abstufungen:** *Für Pel Rez / hocachtungsvoll / gewidmet / György Petri / (Petri György) / Pest, 1996 január usque 30.*
61. **Versek 1991–1995:** *Hidy Ildikónak / ismeretlenül is szeretettel / Petri György / Pest, '96 április 9.*
Antikv.hu 14ded/162.
62. **Versek 1971–1995:** *Hannának és Péternek / barátsággal / egy régi harcostárs: / P. Gyuri / Buda, '96 április 30.*
C: azonosításra várnak.

TANDORI DEZSŐ

Egy „Petri”-moll etűd

„KÖRSZIKRA”

(Rund-Funk)

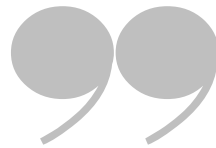
Hiányzol, persze.
Csak nem menne mégse.
Ezt tán már te is belátod.
Mindenféled. Barátod.

PS

Van, ahol maj' még jelen'kezem?
Van, ahol maj' nem?
Van, ahol nem?
Ja, ja hívem.
Hol mégis mind ez a sok nem?
S én magam: „vagy sem”.

S akkor a szikra:

De hát: a francba
– s itt jött a szikra! –
is el lehet kül-
deni az e-
gészet, úgy, a-
hogyan van!
Nem igaz, Karinthy?
Ez az, hogy az embert
az égi kar nem mindig
inti.
Az intid-szféra, az intije-szféra nem intim. Csak kintim.

Visszhangok tükörmélyből

TANDORI DEZSŐ VERSEI PETRI GYÖRGYHÖZ

I. „Ikercsillagok valánk”

Szilágyi Lenke 1994-ben készült, irodalomtörténeti jelentőségű¹ fényképén² a kamera – a képzetes utókor – felé szelíden mosolyogva és meghitt kölcsönösséget sugalló helyzetben látjuk a XX. századvég magyar költészetének két főszereplőjét: Petri Györgyöt és Tandori Dezsőt. A fotográfia által megörökített pillanat óhatatlanul a találkozás és a hasonlóság, az összeegyeztetés momentumait tartósítja az időben, pedig tudnivaló, hiszen irodalomtörténetünk sokat citált megállapítása, hogy az „ikercsillagok”³ egymás mellettsége csupán az újabb magyar lírára gyakorolt jelentőség közös elismerését jelezheti, de egyáltalán nem utal a bejárt pályák és elért eredmények valamifajta azonosságára. Sőt, úgy is láthatjuk, hogy a két életmű líra- és irodalomtörténeti szerepének felmérése már jóideje az 1970-es évek recepciója által elsőként feltalált szembesítő eljárások elfogadásával és alkalmazásával, vagyis e poétikák jellegzetes különbségeinek hangsúlyozásával, a korszak esztétikai-eszmei kihívására adott válaszaik felismerésével és elkülönítésével történik.⁴ A megkülönböztető jegyek észlelése és leírása mintha olyan általánosan elismert értelmezői gesztusa lenne a mindenkori szakirodalomnak, mely mára általánosan meghatározza a két költészethez való professzionális és olvasói odafordulás módjait, és érzékelhetően befolyást gyakorol a jelenkor hagyománykeresésének és -kijelölésének folyamatára is.⁵

A költői magatartások szembeállításának gyakorlata helyett és mellett éppen ezért fontos lehet minden olyan vizsgálódás, mely az életművek közötti kapcsolódás lehetséges példáit, eseteit, vagyis az egyeztetés és kooperáció

¹ „Láttam tegnap egy szép fényképet, a huszadik századvég két legkiválóbb magyar költője állt egymás mellett, néhai Petri György és Tandori Dezső, finoman mosolyogtak, illetve egymáshoz.” Ld. KONRÁD György, „A virsilöl repülni is tud”, *Premier* 74. sz. (2009): 21.

² A fénykép első megjelenése: „»Valami herceg, igen«: Tandori Dezsővel beszélget Petri György”, *Beszélő* 5, 30. sz. (1994): 32–36.

³ A kifejezés Petri György utolsóként Tandorihoz címzett, a hagyatékban fennmaradt versének kezdősorát idézi. A formula nemcsak a kor-és pályatárs életvégi tapasztalatának összefoglalásával szolgál, de egyúttal elismerve-lezárja a Petri és/vagy Tandori vitát. PETRI György, „Búcsúsorok Dezsőnek”, *Tiszatáj* 72, 12. sz. (2018): 65.

⁴ A korai kritikai diskurzusra jelentős hatást gyakorló, a témával kapcsolatos komparatív beállítódásra sikeres példát kínáló olvasmány: VÁRADY Szabolcs, „Két költő: Töredék Tandori Dezsőről; Magyarázatok Petri Györgyhez”, *Valóság* 15, 2. sz. (1972): 89–96.

⁵ A kérdéssel kapcsolatos álláspontok bemutatását és értékelését felvállaló tanulmány a közelmúltból: MARGÓCSY István, „Petri és/vagy Tandori”, *2000* 26, 3. sz. (2014): 69–75.

megfigyelhető eseményeit állítja a kutatás középpontjába. Kezdeményező jellegű teljesítménynek nevezhető e szempontból Szabó Gábor cikke,⁶ melyben a szerző a Petri-hagyatékban fellelt és Tandori 80. születésnapja alkalmából közzétett, a költőtársat utoljára megszólító vers bemutatására, egyúttal pedig a Petri-életműben található Tandori-címzések összegyűjtésére és rövid értelmezésére vállalkozott. Kommentárja egyik legfontosabb megállapítása, hogy a Petri-költészetben a második kötettől az utolsó köteten túli, hátrahagyott versekkel jellemezhető időszakig egyenletesen jelen van Tandori megszólításának, a Tandori-poézis követésének és megértésének igénye. Petri, aki már a '70-es években „hitet tesz” Tandori költészete mellett⁷, mindvégig fenntartja a jelentősnek ítélt költőtárs iránti megkülönböztetett figyelmét, mely nem annyira az irodalmi érintkezés személyes formáiban,⁸ sokkal inkább a megszólítás nyilvánosan olvasható és viszonzható gesztusaiban ölt testet. Petri irodalmi dialógust kezdeményező, Tandorit megszólító költészetének történetét szinte keretbe foglalja a második kötetben (*Körülrít zuhanás*, 1974) közzétett *T. D.-höz* című, a tükör emlékezetes metaforáját alkalmazó alkotás,⁹ valamint az utolsó év terméséhez tartozó, hasonló címmel közreadott, de merőben más művészi programot megvalósító, az episztola évszázados társalkodó hagyományához (vissza)kapcsolódó versdarab.¹⁰

II. „Petri Gyurinak”

Ha hasonló igénnyel és kíváncsisággal, vagyis az irodalmi kollegialitás olvasható nyomait keresve fordulunk Tandori Dezső kötetéhez, valamint – s tudjuk, hogy Tandoriról szólva ez szinte kötelező kiegészítésnek számít – 1959-es színre lépésétől 2019-es haláláig szakadatlanul mondható és példátlan termékenységről számot adó publikációs tevékenységéhez, első észleletünk Tandori szövegeinek másfajta sorozatba rendeződő, eltérő dinamikát megvalósító tulajdonsága lehet. A számításba vehető darabokat kronológiai sorrendbe állítva feltűnő lehet, hogy Tandori szinte minden Petrivel kapcsolatos megszólalása-megszólítása az 1989-es (kulturpolitikai és irodalomtörténeti) rendszerváltozást követő években, évtizedekben valósul meg, ami – tekintve

⁶ SZABÓ Gábor, „Egy versküldemény mellé: Petri György utolsó Tandori-verse”, *Tiszatáj* 72, 12. sz. (2018): 66–69.

⁷ „Saját nemzedékemből engem kizárólag Tandori érdekel. (Várady Szabolcs érdekelne még – ha lenne mit olvasni tőle.) Tandori az egyetlen nagy formátum ma, aki tényleg működik a pályán.” PETRI György, „A Naplóból”, in PETRI György, *munkái IV: Próza, dráma, vers, naplók és egyebek*, szerk. RÉZ Pál, LAKATOS András, VÁRADY Szabolcs (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 2007), 493–499.

⁸ Tandori Dezsőnek a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzött levélhagyatékában mindössze két Petri Györgytől érkezett levél található.

⁹ PETRI György, „T. D.-höz”, in PETRI György versei (Pécs: Jelenkor Kiadó, 1996), 121. A vers zárósorának kérdése: „Tükörmélybe ilyen soká zuhanni?”

¹⁰ PETRI György, „T. D.-höz”, *Holmi* 12, 6. sz. (2000): 637.

Petri számos korábbi meghívását – jelentős egyensúlytalansághoz vezet a kontaktus értelmezése, értékelése szempontjából. A Petrit szóba hozó első Tandori-írás valójában nem is a pályatársról, pályatárshoz szól, hanem Volker Braun német (NDK-beli) költő munkásságának elemzésére vállalkozik, s ezért csak kerülővel járul(hat) hozzá a pályatárs irodalmi – ezúttal műfordítói – teljesítményének megismertetéséhez és elismeréséhez.¹¹

Tandori pályáján a Petri-tisztelet nyilvános kezdőeseménye a szerzőtárs *Valami ismeretlen* címmel 1990-ben megjelent, hosszú idő után első hivatalosan is hozzáférhető kötetéről készült recenzió *Élet és Irodalom*-beli publikálása.¹² A bemutatott kötet *Visszapillantó tükör* (emlékezzünk Petri első *T. D.-höz* című versének ugyancsak tükörrel operáló képzetére!) című verséből vett, címmé emelt sor – „Isten velem, veled” – a búcsú/önbúcsú tematizálásával utal a (világ-, magyar- és privát-) történelmi pillanat jelentőségére, a továbblépés ebből következő, Petrire és talán magára Tandorira is érvényesnek tekintett lehetőségére-kényszerére, továbbá az elhagyott magatartások számbavételének rezignált-elégikus feladatára. Az írásban egymást követő konklúziók, nagyra-értékelések, felsőfokú minősítések¹³ Petri világirodalmi jelentőségének, aktualitásának emlegetése mellett a költőről és költészetéről kialakítható nézetek részletezésére is lehetőséget kínálnak: a „Petri-hang”, a „Petri-logika” rögzítésének, vagyis a Petri költészetében felismert esztétikai-eszmei autonómia leírásának vágya köszön vissza az elemzés passzusaiban.¹⁴ Tandori érdekes észrevétele, hogy a mindennapi kommunikáció bevett formátumaira apelláló, túl-ismerősséget is kedvvel vállaló Petri-nyelv (példája: „A kávé? Odateszed?”) a vers ismeretelméleti küldetésének elhivatott médiuma, hiszen a legméltóbb modern költői tárgy – az ismeretlen, vagyis: „Ahogyan az ismertet még nem ismerem” – leírásában segédkezik.¹⁵

¹¹ TANDORI Dezső, „Hölderlin nyomában – ipari tájon: Jegyzetek Volker Braunról”, *Kritika* 6, 1. sz. (1977): 7–8. Az esszé *Az ünnep eszményképei: Mai NDK költők* (Európa Kiadó, 1975) című, Kalász Márton által szerkesztett, több magyar fordító - Eörsi István, Hajnal Gábor, Jánosy István, Petri György, Tandori Dezső – munkáit tartalmazó versantológia alapján hozza szóba Braun magyarra fordított költeményeit, illetve a fordítást készítő pályatárs nevét, a következőképpen: „Aztán még mindig darabosan folytatja: »lépteink tolják elő a dombok mögül az ipart, mifelénk a víz festőüzemektől vörös, az erdőt bekerítik a motorok« (a versek itt végig Petri György fordításában).” (7.)

¹² TANDORI Dezső, „»Isten velem, veled«”, *Élet és Irodalom* 34, 49. sz. (1990): 10.

¹³ Például: „Elszorult mindenféle torkom, agyam, szívem, ahogy a kötetet olvastam és olvastam, emitt és ott.”; „Petri György kötete ilyesmi. Mint a festő Wolf, mint Pilinszky, mint Kafka, nekem ilyen. Abszolút hegyesszög.”; „Petri most a leglényegesebb költők egyike a világirodalomban”; „De örülök, de szétveti a torkom, az eszem, az úgynevezett szívem az, hogy Petri György kötete van. Hogy ez akkor megvan.” (Uo.)

¹⁴ Például: „Petri György kötetének ez az egyik alapereze. Hogy már minden el van kezdve.”; „Petri versei erre a meghalásnémaságra íródtak.” (Uo.)

¹⁵ Petri költői stilsztikájáról, lexikájáról: „Mármost, ugye, ezek a szavak. Ahogy beszélni szokás. Jobb és féljobb körökben. Ahogy otthon hallottuk, »pongyolán«. Vagy a kihallgatott,

Az 1994-ben folyóiratban publikált,¹⁶ majd a *Vagy majdnem az* című Tandori-kötetben újraközölt *Mint a spessarti fogadóban* című vers¹⁷ tekinthető a Petri-versek folyamatos meghívására felelő első költői viszontválasznak. A „Petri Gyurinak” szóló dedikáció mellé, mintegy a gesztus magyarázataként, Tandori olyan megjegyzéseket fűz a vers keletkezését elbeszélő műhelynaplóiban, vallomásaiban, melyek könnyen összeegyeztethetők korábbi kritikája leglényegesebb megfigyeléseivel, többek között a Petrinek és költészetének tulajdonított – bizonyára nem csak művészi – bátorság feltételezésével.¹⁸ Tandori egyébként többféle, akár egymásnak ellentmondó felhatalmazással is ellátja a vers értelmező-olvasóját a dedikáció kapcsán: egyrészt, természetesen kiemeli az ajándék személyességét és régtől esedékes voltát¹⁹; másrészt viszont Petrit egy irodalomtörténeti sor tagjaként tünteti föl, más, lehetséges megszólítottak körében.²⁰ Anélkül, hogy jobban tudnánk Tandorinál, miért ajánlotta Petrinek nyolc soros versét, feltehetjük, hogy választására hatással volt Petri bökvers-költészete, poénos zárlatra épülő – sokszor politikai, közéleti mondanivalót tartalmazó – rövidverseinek poétikája, a testi funkciók ábrázolásától sem visszariadó nyelvi-szemléleti radikalizmusa, mely a korai '90-es évek Tandori-féle „dalköltészetének” lehetséges ihletforrásaként is számba vehető. A kis vers szinte sűrítményszerűen tartalmazza azokat a Petri-vers alapjellegzetességeiként elkülönített és elismert hatáselemeket – „elmúlás, halál, némaság mint emberi, természetén kívüli állapot”; „közhelyszerűségek durvasága”; „a versben mindig rend is van” –, melyek a korlátozott megszólalás terén belül előállítják a többféleképpen értés hatékony beszédhelyzeteit.

Tandori következő Petrinek dedikált verse, a *Culinaris (Lé, ha, vers)* című terjedelmes kompozíció²¹ nem tartozik a korszak igazán ismert és számon tartott költeményei közé (aminek nyilvánvaló oka, hogy a szerző nem veszi fel aktuális versterméséből merítő verskötetei egyikébe sem a szöveget), pedig nem utólagos, hanem a versben végig kódoltan jelen lévő címzésformá-

rossz telefonban szól.”; „S hogy mi minden van itt együtt, azt elemezném: a közhelyszerűségek durvasága – a használatban –, ám ugyanakkor ledaráltsága is, némi kegyeskedése a lénynek saját maga iránt, hogy tudniillik ily egyszerűen fogalmaz...” (Uo.)

¹⁶ TANDORI Dezső, „Meghaltak ők... vagy az utca túloldala”, 2000 6, 3. sz. (1994): 30.

¹⁷ TANDORI Dezső, „Mint a spessarti fogadóban”, in TANDORI Dezső, *Vagy majdnem az* (Budapest: Balassi Kiadó, 1995), 85. A vers itteni alakja némileg különbözik a korábban publikált változattól: eltérő tördeléssel, kisebb szövegbeli változtatásokkal, illetve incipit címmel kiegészítve jelent meg újra.

¹⁸ Vö. „(Petri Gyurinak ajánlottam, ki tudja, miért. Talán mert nem valami beszari fickónak láttam őt soha!)”, TANDORI, *Meghaltak ők... vagy az utca túloldala*, 30.

¹⁹ Vö. „(...) meg a Petri Gyurinak végre egy vers, azt neki nagyon akartam már írni, hát írtam.” TANDORI Dezső, „»A nagy helyzet« - Kensington”, *Beszélő* 5, 8. sz. (1994): 36.

²⁰ Vö. „Bár ezt Eörsi Pistának, Heinének stb. is ajánlhatom.” TANDORI, „»A nagy helyzet« - Kensington”, 38.

²¹ TANDORI Dezső, „Culinaris (Lé, ha, vers)”, *Alföld* 51, 11. sz. (2000): 33–36.

jával (Ajánlás: „Hát hogy hogy s mint, kedves öreg, Gyuri,“), párbeszédbe elegyedő lendületével az első valódi tanújele lehet a másik poétikával való szakmai-emberi szembesülésnek e költészetben. A 2000-es év végén – immáron Petri 2000. július 16-án bekövetkezett halála után – közreadott vers érdekes irodalomtörténeti szituációban keletkezett, hiszen indítékaként nem nehez rátalálnunk az ugyanazon év korábbi hónapjában, a *Holmi* lapjain megjelent, Tandorit szólító Petri-vers kezdőkérdésére: „Mondjad, kedves Dezső, hogyan vagy Te mostan?” Tandori versének a válasz-funkciót is nyilvánosságra hozó felütése („Kéred, hát hogy s mint vagyok.”) eltéveszthetetlené teszi, hogy a vers hosszadalmas, olykor a feltett kérdés irányától látszólag elkalandozó vallomása, az egységes versmonológba iktatott betétek és anekdotikus elemek ellenére, valójában nagyonis az eredeti felkérést tartja szem előtt, hiszen a „hogy-lét” csakis bonyolultan kifejezhető, az egzisztenciális-egzisztencialista sorselemzés módszerével kitudakolható tartalmait osztja meg hallgatójával. A vers korán megjelölt, kifejtendő fő témájával – „az utazás kínszenvedéssé vált.” – jelzi, hogy az ábrázolt élettevékenység (helyváltoztatás) Tandorinál az életben-lét egészének a szimbolikus lefolyás-tünetévé, s ennyiben a létezés hogyanját célzó eredeti kérdésre adható válasz fedezetévé is válik. A versben elbeszél „magányos budapesti körsvargás”, az ott-hon világából induló, és oda jelentős, de elhagyhatatlan kerülővel visszatérő ontológiai vers-expedíció (Tandori „félhosszúvers”-költészetének egy korábbi ismert típusát aktualizálva) tehát nem célratartó, de mindvégig megindokolt és vezérelt magatartásával a köz- és magánérzetek e poétika által különben is sűrűn felkeresett vidékéről hoz tudósítást. A sokszor, számtalanszor megtett út értelmét nem a képzetes úti cél, nem az egyes állomások, nem is a felkeresésük eseménye adja, hanem az újraképződő és megjósolhatatlan alakzatba rendeződő összeköttetések hálózata. A líraiság megidézése a versben a Petri-pályához kapcsolódó irodalmi-költészeti momentumok felkeresése által megy végbe. Olyan, az olvasó számára is könnyen felismerhető – egyúttal a versmenet topográfiai elképzelésébe is beilleszthető – felhívások jelzik a Petri-életművel és életrajzzal való kapcsolódás lehetőségét, mint például Várady Szabolcs *Székek a Duna fölött* című versének (hibás címformával: *Székek a Dunán*) helyzete, „az egykori Ferenc József, ma Szabadság hídon”²² lejátszódó szimbolikus értelmű jelenet, mely Petri alakját közvetlenül is megidézi, és ezzel újra-felismerhetővé teszi a versbeszéd által létesített párbeszéd alanyaként. Tandori versének udvarias ajánlata mindvégig a beszédbe vonó Petri-mű mintázatát követi, amennyiben az életműködés egy pars-pro-totoként értett gyakorlatához (Petrinél: az evéshez, a kulináritás világához) való

²² VÁRADY Szabolcs, „Székek a Duna fölött”, *Élet és Irodalom* 16, 25. sz. (1972): 8. Tandori versének rárimelő helymegjelölése: „gyalog át a forró Szabadságferencen” TANDORI, „Culinaris (Lé, ha, vers)”, 34.

viszony ábrázolásán keresztül, az allegória eredeti javaslata által bontakoztatja ki a lét-kérdésre adható költői válaszát. Tandori ugyanakkor, válaszkíséretének figyelmet érdemlő gesztusaként különvéleményét, a Petri-szólamtól való érdemi különbségét is jelzi a metaforikus-allegorikus szerveződésű beszéd középpontjának áthelyezésével, az elméleti jellegű tér-probléma és annak konkrét kifejtését vállaló, személyessé tett utazás-kérdés előtérbe állításával. A költemény kicsinyített odüsszeiája, minden térbeli és időbeli akadályon túljutva úgy ér révbe a verszárlat összefoglalásában²³, hogy abban megegyeszer, még pedig igen sokértelműen jelenik meg az autopoétikus indíttatás, mint eredendő és közös úti cél, valamint a költői szétágazás kétféle (többféle?) lehetősége, útvonal-terve.

Szintén vázlatosan hozhatjuk csak szóba Tandori időbeli sorrendben következő, *Gyagya rázatok Gy. számára* című versét, mely nevezetes gyűjteményben, a – kétségtelenül Petri György szellemi otthonát jelentő – *Holmi* folyóirat Petri-emlékszámában jelent meg,²⁴ és a költő valódi gyászverseként, költői tiszteletadásaként értelmezhető. Míg az előző darab csak egy kiadástörténeti érdekesség révén válhatott a korabeli olvasó szemében nekrológgá, de valójában jól látható módon került az ilyesféle megszólalásra jellemző ünnepélyes hangvételt, az elvárt összefoglalás és értékelés gesztusainak alkalmazását, addig a *Gyagya rázatok...* minden részletében – még ha szabálytalanul, és az örökölt mintákkal felelve is – felidézheti a holt pályatárshoz intézett költői beszéd, búcsúbeszéd modernség számára is hozzáférhető hagyományát. A Petrit megszólító, Petri költészete előtt tisztelgő vers-hommage nemcsak beleillik Tandori számos, hasonlóan komplex irodalomtörténeti-irodalmi feladatot teljesítő, emlékezetes darabokból összeállítható vers-corporusába,²⁵ de meg is újítja a poétikai felidőzésnek és elismerésnek ezen művek által körvonalazott-körvonalazható szabályrendszerét. Mindjárt programmegjelölés-ként is érthető a vers Petri első kötetének *ars poetica*-ként is olvasott címadását (*Magyarázatok M. számára*, 1971) alapul vevő, annak formai-retorikai ajánlatát a kvázi-homonímia felbontó, másként összeillesztő gyakorlatai által újraszituáló alkotmánya. A Petri-féle költői magatartás racionális-racionalista alapvetése, mely a magyarázatban és az ahhoz visszatérő beszédhelyzetekben találja meg a maga természetes kibontakozási lehetőségét, Tandorinál

²³ „(Szuszi kutyánk füle, telefonál a feleségem vidékről, gennyitől / olyan lett, mint a barátfüle. Na mit mondjak?)” TANDORI, „Culinaris (Lé, ha, vers)”, 35.

²⁴ TANDORI Dezső, „Gyagya rázatok Gy. számára”, *Holmi* 12, 12. sz. (2000): 1463–1465., Kötetben: TANDORI Dezső, *Aztán kész* (Budapest: Palatinus, 2001), 157–160.

²⁵ Néhány „klasszikus” darabot említve a valóban soktagú sorozatból: TANDORI Dezső, „Vers-töredék a könyv elé” [Radnóti Miklósnak], in TANDORI Dezső, *A becsomagolt vízpart* (Budapest: Kozmosz könyvek, 1987), 6; TANDORI Dezső, „Jékely Zoltánnak a Völgyi útról”, in TANDORI, *A becsomagolt vízpart*, 14–16. Jeles kortárs halálára írt emlékezeti mű: TANDORI Dezső, „A verseinkben?” [Orbán Ottó végszavára], *Holmi* 14, 10. sz. (2002): 1257–1258.; TANDORI Dezső, „Somlyó György halálára”, *Jelenkor* 49, 7–8. sz. (2006): 689.

„gyagya rázat”-tá, vagyis olyan oldószerre változik, mely nem képes továbbá a világ költői-esztétikai összefoglalásának hasznos eszközévé válni. Míg Petri társalkodó, a magyarázathoz ragaszkodó költészete a mindenk ellenére való tisztázás állandó lehetőségét – s ennél fogva a beszéd biztatását – hordozza magában/magával, addig Tandori versének észlelete szerint a világ az az énté viszonyok tisztázatlanságának megsokszorozott tereként, az interszubjektivitás kérdéses közegeként vesz körül minket. A Tóth Árpád-féle, Tandori által, pályája fontos állomásain sokszor felkérdezett, kérdőre vont „lélektől lélekig” lehetősége²⁶, mint a vers és minden vele egyenrangú művészi megszólalás/megszólítás előfeltétele, e viszonylag kései, kendőzetlenül szkeptikus darabban egyetlen menekülőutat vázol a világban izolálódó beszélő számára: Joseph Beuys *Hogyan magyarázzunk verseket egy halott nyúl*nak című – a Tandori-lírában több alkalommal feldolgozott²⁷ – performansza, a holt állat és a költő világtalan dialógusában kibontakozó közösségének ígérete ugyanis feloldást kínál a vers kínzó, valójában Tandori tágabb poétikai univerzumában is érvényes kérdéseire. A vers irracionális reménye („Van mégis, szinte soha, de van, / ilyen halálos tisztulat.”) nemcsak Tandori életművének különös, következetesen kibontott ajánlatát, az ember-ember kommunikációt elkerülő lényközi kontaktusok eszmevilágát juttathatja eszünkbe,²⁸ de egyúttal megidézi és újra motiválttá teszi az eltávozott költőbaráthoz való szólás alaphelyzetét, a holtágnak azt a különös léterejét, mely a Tandori-líra elégius vonulatának felhatalmazását nyújt(hat)ja.

Amint az előzőkben láttuk, egy rövid intervallumon belül két jelentős vers megírásával is reagált Tandori a Petri-féle írásművészet kérdéseire: ezekben nyomatékossítja és részletezi több évtizedes versolvasásának fő tanulságait,

²⁶ Egy jellegzetes parafrázis-változat: „Ha az írásnak a lélektől-lélekig / lett volna az értelme, az írásnak / semmi értelme nem lett volna,” TANDORI Dezső, „»Kafkák«: Lehet, csalremény”, *Új Forrás* 39, 5. sz. (2007): 6. Publicisztikus kifejtésben, az irodalmi szakma körülményeire értve: „Ha valahol másutt még a »lélektől-lélekig« hiányát már-már panaszként említettem, újabb fejlődési fokomról teszek most tanúságot, lecsengett már az is. Ami mostanság valakit esetleg érdekelhet, annyira, hogy engem nem küld el egy értékes újságfelület hiábavalóságokkal való elfoglalásáért: miért atomizálódtunk a rokon szakma, a sok azonos szint, érdeklődési terep ellenére is úgy, hogy inkább udvariasan rábólogtatunk arra, amit a másik mond, aztán igyekszünk minél később találkozni... nem vele, bárkivel.” TANDORI Dezső, „XXI. század: Életművészet?”, *Magyar Hírlap* 34, 169. sz. (2001. július 21.): 13.

²⁷ TANDORI Dezső, „Joseph Beuys: Hogyan magyarázzunk el verseket...”, „Beuys és a képnyelvről”, in TANDORI, *A becsomagolt vízpart*, 86–87., 129–130.

²⁸ „S mintha öröklétek óta / pihennének közös pillák / - vagy a madarak esetében pislogóhártyák - / alatt” – jelöli meg és teszi eltéveszthetetlenné a versbeszélő – Rilke Sírversére is utalva – a humanitást elkerülő közösségvállalás eszményét. TANDORI, *Aztán kész*, 159. Ugyanerről a kérdésről máshol ekképpen nyilatkozik: „Ember és madár közt, ha szoros, azért szent és tiszta a kapcsolat, például, mert nincs benne hazugság. Ha nincs. Ha a teljes összetalálkozás hamis ígérete nincs benne. Amit évmilliók akadályoznak. A beszélgetések engem, utólag, csöndes kétségbeeséssel töltenek el, »a kafaival«. Saját fogyatékaik okán, hát persze.” TANDORI Dezső, „Notesz isten”, *Alföld* 47, 1. sz. (1996): 5.

azokat az eredményeket, melyekről korábban nem vagy kevéssé tájékozódhattak esszéisztikájának, publicisztikájának követői.²⁹ Egészen a Tandorivershagyaték megismeréséig úgy vélhettük, hogy a következő évtizedekben Petri már csak ritkán és említésszerűen került szóba Tandori írásaiban. A holt költőtárs túlvilági mentorként tér vissza a korszak bizonyos szövegeiben, s ez egyszerre juttathatja eszünkbe minden keletkező irodalmi kultusz bejelentett igényét a személyiség újrafelidézése iránt, valamint a kései Tandori-művek megszólalásában mind hangsúlyosabban jelen lévő, gazdagon variált végérzet ajánlatait. Tandori egy morbidnak is ítélnélhető, határozott poénra épülő kis darabjában a túlvilági előőrské kinevezett Orbánt és Petrit, illetve a vers intimitást és közvetlenséget sugalló szókinccsel, Ottót és Gyurit a következőképpen szólítja meg: „– Ottó, Gyuri, nagyon készülökben / vagyok, de hát ilyet mondanom sem... / – ... szabad!”³⁰ A lírai nüansznak tűnő alkotás több szempontból is beszédes lehet felvetett témánk – az irodalmi művekben testet öltő Tandori-Petri-kapcsolat - szempontjából. Elsőként talán érdemes arra utalni, hogy a megszólítás természetessége, a beszédeseménybe vonás evidenciája mögött – bár a vers a tegezés gesztusával hangsúlyosan a magánbeszéd tetteként tünteti föl választását – a beszélő önszemléletének az újabb irodalomtörténet ismert ajánlatával való egybekapcsolása, a lírafordulat főszereplőiről szóló kánoni kijelentések megfontolása állhat.³¹ Második megfigyelésként szóba hozható, hiszen a rövidvers ritka közvetlenséggel mutat rá e megfelelésre, hogy míg Tandorinál a kortárs felettébb ambivalens alakja ritkán ösztönöz megnevezésre, addig az irodalom és művészet eltávozott nagyjainak szólólongatása olyan alapvető poétikai cselekedetnek látszódik, mely lírája egy külön ágazatának, az irodalomtörténeti ihletésű aposztrophikus verseknek keletkezéséhez vezet.³²

²⁹ Tandori 1990-es Petri-kritikájában egyébként egy terjedelmesebb Petri-tanulmány elkészítésének tervéről informálja olvasóját: „De hát majd írok róla tanulmányt, úgyis. Végre van egy ilyen ígéret az életemben. Van egy ilyen lehetőség. Petri György kötete ilyesmi.” (TANDORI, „»Isten velem, veled«”, 10.) A tanulmány későbbi elkészültéről és publikálásáról nincsen információnk.

³⁰ TANDORI Dezső, „Portál, 2009: Kop-kop, öröklét”, *Ezredvég* 19, 11. sz. (2009): 56.

³¹ A lírakritika széleskörűen alkalmazott eljárása az irodalomtörténeti korszak-konstrukciók és a generációkban való gondolkodás eredményeinek kombinálása. Megfigyelhető, hogy az 1960-as évek végének irodalmi sajtója az évtized költészeti kultúrájában regisztrált változások leírása során következetesen néhány költői oeuvre - Tandori Dezső, Orbán Ottó és Petri György mellett Oravecz Imre, Várady Szabolcs neve merül fel leggyakrabban a vitákban – olvasásának tapasztalatából vonja le fontosabb következtetéseit.

³² A Tandori-költészet egészét jellemző poétikai zsáner – beszédhelyzet és -alkalom – demonstrálására az egyik első ilyen programot teljesítő, jelentékeny darabra hivatkozom: TANDORI Dezső, „Levél Tihanyból, Kosztolányinak”, in TANDORI Dezső, *Még így sem* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1978), 44–47.

III. Egy „Petri”-moll etűd

A megidézett rövidverssel nagyjából egy időben, 2009 körül írhatta Tandori az *Egy „Petri”-moll etűd* címmel ellátott kompozíciót, mellyel most először találkozhat az olvasóközönség. A mű datálásában elsőként a versegyüttes fölé írt „Körszikra” (*Rund-funk*) címalak elemzése lehet segítségünkre, hiszen a költői neologizmusnak számító kifejezés a korszak egy másik, összefoglaló igényű alkotásában is feltűnik.³³ Tudjuk-tudhatjuk, hogy Tandori nyelvhasználatának ugyanúgy megvannak a periodikus jelenségei, ahogyan poétikai gyakorlata megannyi komponensének – esetében a költői nyelv elemeinek fel- és eltűnése, egyes idiómák „élete” elég nagy bizonyossággal dokumentálja a megélt-megírt idő adott szakaszát. A vers írógéppel elkészített, golyóstollal felvitt autográf megjegyzéseket is tartalmazó kézírata két egymástól eltérő változatban maradt ránk.³⁴ A két példány közötti eltérés jól mutatja Tandori (egyik) kései munkamódszerét, mely az alapszöveg kommentár-szerű kiegészítésével, valamint további címek-kontextusok hozzáadásával alakítja ki a kívánt, többnyire többműfajú műegyüttest. A kéziratok tanulmányozásából egyértelműen kirajzolódik a mű megírásának, majd továbbírásának fokozatai: jól elkülöníthető egymástól az alapszövegnek tekinthető 4 soros vers, a *PS* alcím alatt következő 6 soros rész, valamint a mindezek megnevezéseként olvasható első címforma: „Körszikra” (*Rund-Funk*). Nyilvánvalónak tűnik, hogy a vers ezektől eltérő, további kiegészítéseit tartalmazó részek, valamint a mostani vizsgálódásunk szempontjából releváns későbbi, Petrire utaló főcím – *Egy „Petri”-moll etűd* – az ideiglenesen lezárt szöveg újrakérdésének, újraértelmezésének szerző általi igényére vezethetők vissza. További, a vers olvasását elősegítő kommentárjainkban tehát elsősorban azokkal a paratextusokkal foglalkozunk, melyek a mondások Petri nevéhez és művéhez való hozzákapcsolását elvégzik.

Tandori idézéstechnikájának régóta észlelt sajátossága, hogy a modernség kontextualizáló gyakorlatától és a posztmodern irodalmiság dekontextualizáló gesztusaitól egyforma távolságot tartva-teremtve valami egészen különös és különösen fontos szerepet szán a közkeletűen idézetnek nevezett, vagyis más szerzőktől – és olykor saját régebbi munkáiból is – kölcsönzött textuális minták számára. Tandorinál egyértelműen a saját diskurzus megkülönböztetésének eszköze lesz a megidézett szöveg, mely a maga kettős identitásával – a megelőzőttségére való visszautalással és a kisajátított értelem új ajánlatával – erősíti, részletezi, pontosítja az irodalmi megfogalmazást. A Tandori-művek közegeiben felmerülő idézet legtöbbször modellezhető folyamaton megy végig, melynek legfontosabb része az ismétlésen keresztül

³³ TANDORI Dezső, „Racionálzen és europolinéz”, *Élet és Irodalom* 54, 23. sz. (2010): 17.

³⁴ A kéziratok lelőhelye a Petőfi Irodalmi Múzeumban található Tandori Dezső és Ágnes-hagyaték (Gynsz: 3656; Kézirattári szám: 2021/16.)

megvalósuló újraformázás. Nyomon követhető, ahogyan a kezdő hivatkozások körültekintő nyelvi gyakorlatait rövidesen felváltják a változatos ismétlésalakzatokkal létrehozott sztenderdizált formátumok, hogy a sor végén már csak a rájuk való legegyszerűbb és leghatékonyabb emlékeztetés, a metaforikus értelmű szerzőnév ajánlatai szerepeljenek. A Szép Ernő-líra és annak a Tandori-életműben fellelhető-összeírható idézet-csoportjai talán legszembeszökőbb (szuper)példázatát kínálják fel az idézetszöveg ilyesféle radikális helyzetváltozásának. A Szép Ernő-név (olykor egyszerűen: Szép-ként vagy Sz. E.-ként, esetleg Ernő úr-ként) előfordulásai természetesen sosem egy filológiai értelmű életmű-fogalomra, felidézésének vagy előállításának lehetőségére utalnak, hanem azoknak a korábbi szövegmélekeknek hatékony felidézésére, melyek a Tandori-féle Szép-olvasatok megjeleníthető eredményeiként, esztétikai tanulságaként felmerülnek. Vagyis, e poétikában a költői név a korábban szlogen-szerűen ismételt műrészek, idézetek és a hozzájuk kapcsolódó Tandori-féle értelmező gyakorlatok helyettesítőjeként, kiváltójaként jut szerephez. Külön érdekesség, hogy a jelzett „helycsere” sokszor grammatikailag is nyomon követhető formában jelentkezik, amikor a szerzőnév valamilyen mértékegységszerű vagy műfajjelölő szerepet tölt be, egy jelöl(het)etlen jelenség korrekt leírásának garanciája lesz: pl. *Két Kosztolányi-utó, Jékely-kettős, Két „Vas István”* stb. Konkrét versünkhöz visszatérve kijelenthető tehát, hogy az elemzett címforma – *Egy „Petri”-moll etűd* – sem a Petrihez kapcsolódó irodalom(történeti) konszenzusra tekint referensként, hanem a korábban idézett „Petri-hang” Tandori-féle (magán)megfejtéseire szűkíthető-szűkítendő le. A tulajdonnév köznevesülése pedig már egy olyan jelentésbővülés lehetőségére utal, melynek kapcsán a szerzői név egy – a mostani szöveg által is definiálni kívánt, részben tehát még ismeretlen – stílus- és műfaji kategória jelölőjeként lép fel.

A címforma további – a zeneirodalom megnevezési-besorolási gyakorlatából ismerős, könnyebben értelmezhetőnek tűnő – elemei, a „moll” és „etűd” szavak nyilvánvalóan összekötetésben állnak a művet mintegy megszemélyesítő, egy irodalmi hagyomány részeként értelmező személynév („Petri”) ajánlatával. A „moll” kifejezés beiktatása mintha átmenetet képezne a címben megjelenített művészeti ágazatok között, hiszen egyszerre fejt ki sajátos különértelmét a kétféle alapvonatkozás tekintetében. Ha a kifejezés metaforikus értelmét helyezzük előtérbe, akkor az nem konkrét hangrendi-zenei utasításokat jelenít meg, csupán egy – irodalmiként is érthető – hangzásvilág gyöngített, finomított, halkított lehetőségére, bizonyos, eredetileg és leggyakrabban a zenében érvényesülő modalitásnak a más területen való észlelésére hív. Tandori esetében máskor is találkozhatunk a „moll” kifejezés ilyesféle értelemmódosító szerepű használatával, olyan esetekben, amikor egy megszólalásformát jellemző alapminőség módosult, de még így is jellegzetes változa-

tára utal a költő-író-értelmező.³⁵ Az etűd műfaji terminusa logikusan kapcsolódhat a vers többféle médiumot, művészeti ágat megidéző és összekapcsoló problémafelvetéséhez: a hangszeres tudás bemutatására lehetőséget kínáló rövid, koncentrált zenei gyakorlódarabra való általános utalások mellett azonban érdemes a kifejezés költői életműben lelhető saját(os) jelentésére fordítanunk a figyelmünket. Tandori ugyanis az etűd fogalmának szinte minden említésekor „kijátssza” a szóalak magyar felhangzásában rejlő másik, de-poetizáló, deretorizáló értelemjavaslatot, mely – a zeneirodalmi, művészetesztétikai konnotációktól eltérően – egyáltalán nem képezi részét a műfajnév tágabb használatának. „Etűdök! E’ dűtök” – ekképpen hozza szóba és variálja szerzőnk egy 2005-ös, centenáriumi J. A.-vers nyitányában³⁶ a zenei szakkifejezést. A szó alakjában kínálkozó, megsejtett, mindenesetre a költői eljárás által aktivizált mellékértelem az önidézés eseteként, az idiomatikus nyelv megelőző állapotaira, használati viszonyaira mutat vissza, például erre a gazdagon értékelhető, jóval korábbi szöveghelyre: „végigbillentyűzzük a magunk / közemberi változatait, a kötelező transzdecenciát, / mint egy etűdöt, és feldűtünk valamit, mint a / herceg a vázát, elkezdtem ezt az egész körjárást, / ahogy kört jár velünk növény, fapad, bronz / emlékjel...”³⁷ Meglepve – vagy Tandori esetén nem is annyira meglepve – tapasztalhatjuk, hogy a zenei témára, „Liszt Ferenc átalakulásainak” emlékére szerzett darab hosszabb kifejtése lényegében magyarázatul kínálkozik a szóalak korábban bemutatott értelemsűrítménye, formavariációi számára. Tandori eljárása nem asszociatív szövegműködésre, az esetlegesség tendenciáinak elfogadására utal, hanem éppen ellenkezőleg, a versben fellépő jelentéslehetőségek következetes kiaknázására hívja fel figyelmünket. Mindenesetre, úgy látszódik, hogy az „etűd” evidens - a zenei mintára visszamutató - értelme mellett a szó használata szinte szükségszerűen hívja elő Tandori poétikai gyakorlatában az instabilitás (mint eldűlés), valamint a körjárás, körkörösség összetartozó képzeteit. Annál is érdekesebb lehet ennek a nyelv elemiségeiben is kibontakoztatható költői attraktivitásnak észlelése és nyilvántartása, mivel bemutatott versünk német–magyar tükörfordításon alapuló, a szótári jelentésre (Rundfunk = rádió) is referáló alcíme („Körszikra” – *Rund-Funk*) éppen a kör fogalmának az alakuló szemantikai együttességbe való bekapcsolásával szolgál.

A „körszikra” szó minden előzetességtől mentes, csakis a költői újramotiválás hatékonyságán, sikerültségén nyugvó értelme persze nem marad meg

³⁵ Mesterházy Balázs költészetéről szólva: „(...) és Pilinszky is ő, mollban...” Ld. TANDORI Dezső, „Korántsem farsangi törmelékek: I. Szélről”, *Jelenkor* 65, 7–8. sz. (2022): 882.

³⁶ TANDORI Dezső, „Elődök emléke: III. J. A. (Kommentár nélkül)”, *Ezredvég* 15, 11. sz. (2005): 28.

³⁷ TANDORI Dezső, „A transzdecens etűd”, *Kortárs* 30, 7. sz. (1986): 79.

a – Tandoritól különben egyáltalán nem idegen – geometriai körfogalom³⁸ érintésénél, hanem sajátos és a szöveghez közel hajoló vizsgálattal leírható jelentésváltozás(ok) során eljut a kör(nyezet) mellékértelmének bevonásához. Lépünk vissza Tandori már említett versének költői heuréka-pillanatához, a „körszakra” szóösszetétel első lejegyzéséhez, hogy közelebb jussunk itteni, megismételt használatának funkciójához: „Maradt ekkor a legjobb töprengés, hogy azt se / tudtad, miről, de manapság már körben túl sokat / beszélnek, Rundfunk, körszakra németül, csak / az isteni szikra ritkán pattog.”³⁹ Tandori versbeszélője számára a „körszakra” az én világán túli hang-zavar, mediatiszta zaj jelölője, mely az egzisztencia éppen aktuális (mindig aktuális!) önmondásának aláfestésével szolgál. A „körszakra” azonban nem semleges alapzajként, természetes élettartozékként kerül beszámításra, hanem mint az én világát befolyásoló és veszélyeztető tényező, bizonyos értelemben: környezeti ártalom. A költőnket régóta kísértő semmit-mondás – „ha azt meséled, semmit sem tudsz mondani magadról senkinek” - visszhangtere a vers kortárs víziójában végletesen sérültnek mutatkozik, már nem adja ideális háttérét a művek programját alkotó poétikai aszketizmusnak. Itt Tandorival ezredforduló utáni költészete egy főtémájához érkezünk: a befogadó közeg kívánt-kérdéses némasága, passzivitása, netán ellenszenvenessége, ellenszegülése azt a másikat, külsőt, vagy versünk szóhasználatában: „kinti”-t jelképezi, melyhez képest a versbeszélőnek állandóan újra kell definiálnia „intim” helyzetét, Tandorinál: a világtól, a kommunikáció világától való sajátos elválasztottságát. A 2000-es évek irritált és dühös Tandori-versei – melyeket a recenzio gyakran a konkrét irodalomszociológiai adottságokkal, az irodalmi világgal való összetűzés eseteiként definiált - e világi misztika írásgyakorlatának „szociográfiájával” szolgálnak, amennyiben az így értett beszéd problematikus világban-létére, ambivalens elhelyezkedésére irányítják a hallgató-olvasó figyelmét.⁴⁰ Tandori utolsó nagy költői nekirugaszkodása, a 2010-ben megjelent pontversek kötetének⁴¹ megírása előtt mintha mind tudatosabban

³⁸ Az ezredforduló utáni évek Tandori-műveinek intellektuális megújulásában fontos szerepet játszott a matematika és a tudományfilozófia népszerű tárgyaival, problémáival (pl. végtelen-elméletek, geometriai axiómák stb.) való megismerkedés. A szerző által „metamatemaként” emlegetett, versek, esszék, ideogrammatikus művek során át bemutatott és variált kísérletek az absztrakt tudományos kérdéseknek Tandori komplex művészi jelrendszerével való szembesítésére vállalkoznak. „...e kör-dolog nekem: hasonlat.” – tisztázza az esszéíró érdeklődése motivációját a kör-fogalom és a művészi életmű szisztematikus együtt értelmezését ígérő dolgozatában: TANDORI Dezső, „Két kísérlet”, *Tiszatáj* 57, 5. sz. (2003): 42–52; 43.

³⁹ TANDORI, „Racionálzen és europolinéz”, 17.

⁴⁰ „A misztikus távolsága a világtól és a költő igénye, hogy olvassák, és jól olvassák, feszültségbe kerül. Mintha a mi olvasásunk hitelesítené az ő keresését. A 2000-es években és azóta megjelent esszéköteteiben Tandori sokszor kommentálja a saját művét, és a kritikai visszhangot, vagy annak csalódást keltő irányait.” BABARCZY Eszter, „Tandori, a misztikus”, *Tiszatáj* 72, 12. sz. (2018): 92.

⁴¹ TANDORI Dezső, *Úgy nincs, ahogy van* (Budapest: Scolar, 2010)

gyűjtené össze és elemezné az aktuális költészetállapot kritikus, vagyis a megszólalás komplex krízisére utaló jelentéseit és kísérőjelenségeit. A 2000 és 2009 közötti, igen terjedelmes és eklektikus Tandori-líra nem eléggé respektált és figyelembe vett anyaga e problémakör felvillantásának, érzékeltetésének megannyi lehetőségével szolgál. A beszéd értelmét megkérdőjelező alábbi „halandzsa” jelentkezései; a némaság-állapot megközelítésének-elérésének újabb állomásai; a töredékes beszéd megsokszorozott figyelméből fakadó új formák, a szentencia, az aforizma és a gnóma ajánlatai; vagy a Szabó Lőrinc-féle lírai alapállás párbeszédbe vonása – hogy csak néhányat említsünk a költészeti intervallum alaposan kidolgozott „módszerei” közül – mintha mind ugyanennek a kereső magatartásnak lennének ideiglenes megnyugvást kínáló fokozatai. Figyelemre méltó, további „magyarázatok”-ra és „körülírások”-ra váró tény, hogy a líra szükséges önreflexióját és megújulási képességét támogató sorozatba Tandori szerint tehát beírhatók a Petri-életművel való igazán szükséges és tanácsolt szembesülés olvasói és írói gyakorlati is.

Petrirajzolás

Egy idő után az, hogy lerajzoltam Petrit, hozzátartozott a beszélgetéseinkhez. Egy idő után, amikor nála voltam, ha már kaptam kávé vagy sört, és túl voltunk a megérkezés formalitásain, szinte automatikusan vettem elő a rajzfüzetet és a ceruzát. Rajzolni az egyetemen kezdtem unalmas szemináriumokon, ahol karikatúrákat firkáltam a csoporttársaimról. A családban a bátyám volt a képzőművész, valamint dédapám, Seelenfreund Salamon, illetve a lánya, a nagyanyám, aki csodálatos gobelineket készített apja tervei nyomán, és egész életében folyamatosan ontotta szabadkézi hímzéseit, amiket boldogboldogtalannak elajándékozott, őt anyám majd a húgom is követte, anyám elképesztő szintre jutott el a művészetében, nem ismert lehetetlent, húgom is gyönyörű hímzéseket készített Van Gogh és Schiele-festmények nyomán, vastag színes pamutfonalakból. Az, hogy rajzolni kezdtem, annak volt köszönhető, hogy megpillantottam egy Hockney-rajzot egy Auden-kötet címlapján (csótollal készült tusrajz volt, aminek szinte egyetlen mozdulattal elsőre sikerülnie kell és nincs korrekciós lehetőség), megdöbbsentem azon, ahogyan az Auden keze és a kezében tartott cigaretta szinte kibökte a címlapot. Így is lehet? gondoltam, és ezek után festőbarátom, Károlyi Zsigmond tanácsára régi nagy festők műveit kezdtem másolni, illetve egyszer, szinte egy-szuszra lemásoltam az összes Dürer-fametszetet. Valamikor a bátyám beajánlott egy Fő utcai rajziskolába, de a tanár, amikor meglátta első rajzaimat az aktról, azt mondta, szerinte ő nem tud engem már semmire megtanítani. Aztán lassacskán a rajzolás a szenvedélyemmé vált, különösen akkor, amikor azt terveztem, a hetvenes évek végén, hogy disszidálni fogok, mivel világos lett a számomra, hogy ha valóban külföldön fogok élni, a nyelvet talán soha nem fogom tudni használni úgy, mint az anyanyelvemet: azt gondoltam, kezdetben majd utcai rajzolásból fogok megélni. És gyakran, amikor nem ment az írás, és sokszor volt ilyen (és van is), akkor rajzoltam, rajzolva írtam, mert úgy éreztem, ugyanazt csinálom, mint mikor írok, csak más eszközökkel. Utinaplóim (Tel Aviv, Párizs, New York, Berlin) főleg rajzokból állnak. Szinte soha nem rajzolok képzelet után, és nem föltétlenül a virtuozitás, hanem a dolgok létező mivolta érdekelt. A figyelem fajtája teremti meg a rajz világát.

Gyuri tulajdonképpen élvezte, hogy rajzolom. Nem is kéne ide ez a „tulajdonképpen”, ezzel csak azt akarom kifejezni, hogy részben mindegy volt neki, részben viszont oda ajándékozta nekem különleges arcát, testtartását, az egész mivoltát, amiről tudta, hogy eléggé különbözik bárki másétól. Szerette ha fotózzák, szívesen szerepelt filmekben, miközben jelezte azt is, a viselkedésével, hogy annyira azért nem érdekli. Nem vett föl egy külön arcot.

A rajzolást az is lehetővé tette, hogy szerettünk nagyokat hallgatni együtt, ami számomra az igazi barátság szinonímája. Már amikor nem kapdostunk le lexikonokat és kézikönyveket a polcra, hogy utána nézzünk valami érdekes fogalomnak, évszámnak, ami csapongó beszélgetéseink során fölmerült. Amikor pedig vidéken, kölcsönkapott nyaralókban tartózkodtunk együtt, és többnyire valamilyen közös projekten dolgoztunk (Molière-fordítások, vagy Kafka *Kastélyának* adaptációja, avagy Gyuri úgy döntött, hogy megvalósítja régi tervét és színdarabot ír Csáth Gézaról), akkor kifejezetten kapóra jött, hogy össze vagyunk zárva. Nyugat-Berlinben, ahol náluk laktam 1986 májusában, és sokszor beültünk valamelyik törzshelyére a három közül a Yorkstrassén, söralátétekre rajzoltam. Ezzel csak őt utánoztam, aki ezeken a helyeken söralátétekre jegyzetelt, írt verseket, vagy levelet, üzenetet, kérést intézett Mayához, olykor diktált neki.

Soha nem számoltam meg, de talán három-négyszáz rajzot is készítettem Gyuriról a hetvenes évek végétől kétezerig, és az első rajzok kusza kezdetlegessége lassan átadta helyét, a számomra is meglepő revelációnak, Gyuri arca belekúszott a szemembe, néha előbb kész volt, mint észrevettem volna. Gyuri arca volt az én legnagyobb rajziskolám. Nagypámat is elég sokszor lerajzoltam, barátaim gyerekeit is szerettem rajzolni, Scherter Juditot, a gyerekeit, a kutyánkat, most pedig Jonatánt, a fiamat, születésétől fogva szinte mindennap lerajzolom (jelenleg hét éves, így nagyjából kiszámítható, hogy mennyi rajz született róla).

Esterháznak van egy káprázatos szövege Petriről, aki halála előtt még egyszer elutazott Berlinbe, hogy elbúcsúzzon a számára olyan fontos várostól.

„Utoljára Berlinben láttam a tavasszal, valamiért oda még el akart egyszer menni. Rémesen nézett ki; Petri Györgyön világeletemben látszott, hogy Petri György halandó, ám olyan régóta olyan közel állt a halálhoz, hogy szinte megszoktuk már.

De most még elesettebb volt, amikor érkeztünk – mert meghívott néhányunkat, kósza, ideiglenes berlini magyarokat magához, magukhoz – ágyban feküdt, le kellett dőlnie, nélküle kezdtük az estét. Rossz ünnepegyesség fogott el, most látom utoljára. Ez feszélyezett, tapintatlannak éreztem magunkat, minek tolakodtunk ide.

Amikor kijött a szobájából, s óvatos mozdulatokkal leült, odaült az asztalhoz, akkor, ha lehet, még rosszabb lett. Mert ott volt a nyakán az a rémséges seb, mint valami fekete, végtelen odú, alig mertem odanézni, és nem tudtam elvenni a tekintetemet. Félttem, akár egy horrorfilmben. De jó lenne nem itt lenni.

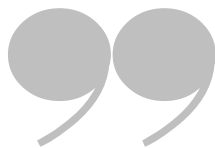
És ekkor valami hihetetlen történt. Mint egy példázat. Hogy látva lássunk. Hogy megértsünk valamit (valakit). Ami történt, nem egyik pillanatról a másikra lett, hanem egyszerre csak ott lett. Nem lehetett látni, mikor. Soha nem fogom azt a negyvenkilós kicsi férfit velem szemben elfelejteni, aki – aki nem tett semmi különöset, csak azt, mint mindig: figyelmesen hallgatott minket, derűsen közbekérdezett, kicsit a szakállába motyogva, mint a nap, okosan, ahogy szokta.

Ez az „ahogy szokta” volt olyan, mint a csoda. Elsőre ebből annyi látszódtott, hogy valakiből ekkora nagy nyomorúságában is teljességgel hiányzik az önsajnálát. És hogy e kis rongy testben már nincs erő, erőt nem sugározhat, semmit sem sugároz, de esettségében is végtelenül finom. (A keze!)”

És mégis. Amikor egyszer, ezen a tavaszon, szokás szerint megkérdeztem a Gyuritól, lerajzolhatom-e, miközben szívószállal szívta a sört a poharából, szinte csak csöppeket, és úgy tett, mintha cigarettázna, de látszott, hogy nem esik neki jól, de muszáj mégis dohányoznia és sört innia, egészen az utolsó lélegzetéig, csak annyit mondott, halkán, „Inkább ne”. Nem tiltotta meg kifejezetten, de érzékeltette velem, hogy az, hogy rajzolás közben őt nézem figyelmesen, hogy a ceruzám jár a papíron, hogy az neki már elviselhetetlen. Hogy róla kép készüljön, azt ő nem kívánja már. Ekkor értettem meg, hogy azzal, hogy valakit lerajzolok, el is veszek tőle valamit. Talán mágikusan a hatalmamba kerítem néhány gyors mozdulattal. És neki arra a parányi valamire, arra a láthatatlan valamire, amit így elveszek tőle, szüksége van még, hogy élni tudjon. Úgyhogy inkább hallgattunk.

Utóirat

A 2024-es rajzaim Gyuriról, negyed évszázaddal a halála után, úgy születtek, hogy váratlanul előkerült bátyám Péter egy 1991-es werkfilmje, amelyben Petri fölkeresi Budapesten a számára egykor fontos lakásokat és helyszíneket. A film a későbbi *Arizonapló* előkészületeihez tartozott. Az, hogy mozgásban láttam a barátomat, egy mára elsüllyedt világ közepén, újra beindította rajzoló-i képzeletemet.

*Gazdátlan tényrakások / Petri-tér**

Petri György (1943–2000) korszakábrázoló és korszakos költészetének roppant egyszerű az alapképlete: van egyfelől az alany, aki néz, és van másfelől a tárgy, amely nézve van. A kettő persze gyakran egybeesik az önszemlélet lírai gyakorlatában: „kézfemre tévesztette a tenyerét; / nem húztam el a kezem, néztem / a lakkozott körmű ujjait: / öt rúzsos csikket / egy emberbőr-színű / hamutartóban.” A huszadik századi modernség alkonyán megszólaló Petri nem csupán a kiüresedett pátosztól szabadítja fel a költői tekintetet, hanem bármiféle egyéni vagy közösségi megszokástól, előfeltevéstől és ideológiától.

Petri mindig is ellenállt az intézményesülésnek, határozottan kivonta magát mindenféle formális keretből. Életformaszerű létmódja lett a „megteremtett kívül”, így a róla szóló érvényes beszéd helye is csak a kívülség lehet. Ezért lett a Petri-kiállítás és a kapcsolódó rendezvények helyszíne az eredeti

* A *Gazdátlan tényrakások / Petri-tér* (Petőfi Irodalmi Múzeum, 2024. február 9. – 2024. április 14., Kurátorok: Bazsányi Sándor, Szilágyi Judit; Grafika és arculat: Bogdándy Gábor) című, az egykori Károlyi Éteremben megrendezett rendhagyó kiállítás fotódokumentációjából kínálókat tematikus lapszámunk. A képek értelmezését a kiállítás létrehozóinak a koncepcióról és a megvalósításról szóló jegyzetei segítik.

szerepétől megfosztott Károlyi Étterem, amely jelenleg raktárként, afféle átmeneti térként vagy nem-térként létezik. A bezárt étterem (és söntés), a szács nélkül maradt konyha szimbolikusan vonatkozik Petrire, ugyanakkor a verseiben szereplő tárgyak megmutatkoznak a maguk anyagi raktárvalóságukban is: „Vastag por alatt, / hallgat / egy szétszerelt világ.”

A kiállításon – néhány szükséges technikai eszköz kivételével – csakis a talált tér talált tárgyait installáltuk, azaz hoztuk a segítségükkel helyzetbe a választott költői szövegeket. Mindezt kiegészítették Forgách András Petri-rajzainak és jeles fotográfusok (Balla Demeter, Halas István vagy Szilágyi Lenke) Petri-fényképeinek írásvetítővel kivetített másolatai, valamint Forgács Péter *Werkfilm az Arizonaplóhoz* című Petri-filmjének részletei. (A teljes filmet és az *Arizonapló* című alkotást, valamint Kamondi Zoltán 2000-es Petri-portrébeszélgetésének részleteit is meg lehetett tekinteni érintőképernyős formában.)

A Petőfi Irodalmi Múzeum gyűjteményéből is válogató kiállítás Petri költészetének két fontos elemére épített: a nézés elfogulatlan cselekedetére és a tárgyak szövegszervező erejére. Tárgyiasság, tárgyilagosság, érzelem- és ideológiamentes megfigyelés, dokumentatív rögzítés: ahogyan a nézés megtalálja a dolgokat, ahogyan a dolgok nézve vannak. „Az én szemem száraz. Nézni akarok veled” – mondja egyik legfontosabb versében. Másrészt van a „nézés gyönyöre”, annak megtapasztalása, hogy „minden látvány / a maga más-más módján színöröm”. Ugyanakkor a „szemlélődő költő” (Forgách András) lá-

tásmódjának kialakulástörténetét is végigkövethettük a kiállítás bevezető terének szekrényekből rakott labirintusában, annak személyes és közösségi traumákból összeálló logikája nyomán.

A rendhagyó helyszínre tervezett, szokatlanul puritán, de éppen ezért Petri költői világától nem idegen kiállítás terében azt érezkelhettük – a maga sallangtalan póreségében –, ahogyan a nézés megtalálja a dolgokat. Ahogyan a dolgok nézve vannak. A tárgyi világ és a tárgyasult személy egyidejű elfogadásának jele: a mosoly. Mindez performatív módon történt: az események során a látogatók is alakíthatják az állandó változásnak kitett – hiszen éppen erre berendezett – kiállításteretet.

Miként a különböző műfajú Petri-események is jelentősen hozzájárultak a Petri-tér szerkezetéhez:

Megnyitó

- Gergye Krisztián performansza
- Kupihár Rebeka Petri-díjas költő megnyitója
- zenél DJ Suhaid

Örökhétfő

- csoportos beszélgetések hétfőnként Petri György költészetéről

Metaforák helyzetünkre – beszélgetések Petri György-díjas szerzőkkel I–II.

- Fekete Ádám és Szemethy Orsi (beszélgetőtárs: Kazsimér Soma)
- Bognár Péter és Szaniszló Judit (beszélgetőtárs: Modor Bálint)

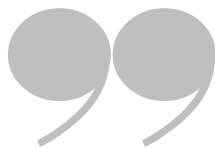
Csak egy személy – beszélgetések Petriről I–II.

- *Petri György képen és mozgóképen* – Forgách András és Forgács Péter (beszélgetőtárs: Bazsányi Sándor)
- *Rendszerváltozáson innen és túl: Petri György a Beszélőben és a Holmiban* – Radnóti Sándor és Várady Szabolcs (beszélgetőtárs: Bazsányi Sándor)

Előadások

- *Arból arcba* (Petri-versek) – az Andaxínház előadása; koncepció: Zsalakovics Anikó; előadók: Hajduk Károly, Kalocsay Mercedes, Kárpáti Pál, Ajtai Péter; zene: Geltz Péter
- *„Az én szemem száraz”* (Petri-szövegek megszólaltatása) – előadó: Pál András színművész
- *A spicli* (Petri-drámatöredékek alapján) – az SZFE fizikai színházi osztályának előadása; rendező: Regős Simon; előadók: Kodolányi Kamilla, Tarjányi Liza, Nyomárkay Zsigmond és Veress Kamen.

Kedves Magyar Ágnes,

a száj kinyílt és úgy maradt, mint egy foghíjas, tört léceivel vigyorgó kerti kiskapu. Látod, ebből a helyzetből mennyi minden következhetne, de én most nem is annyira a nevetésről, a kacagásról, a hahotáról, a röhögésről, a vihogásról szólnék, amiben volt részem a könyved olvasása idején. Esténként bocsátkoztam hozzád, mint likőrös pohár üvegfalához a fáradt könyvelő homloka. Ó, a súlyos adminisztrációk után ágaskodni kezd az esztétikai hiányérzet. Oké, inkább a derúról beszelnék. Mégis. Nevetni könnyű, mint a sziksós szélbe szórni az őszi diólevelet, barna, halál, száll. Szép és csúf halottjaink derúje egy elhagyott, eltékozolt fennsíkon. A kamera elé álló szépszülők, ködből érkezett rokonok, ázott bundával, féltestvérek, véreink, kópéink múltai nem képesek derúje, a nyelv hangtalan mélyvénás hullámzása. Erdély, mint nemzeti naiva, Szép Heléna.

Meg a koma, ugye.

A humor nehéz és bonyolult műfaj, néha a legnagyobbaknak sem ment, illetve, ha mégis, felmentést kínált a komolyabb – mélyebb, disztíngváltabb, karcosabb – ügyek és élet-értekezések közben. A humor különösen jó hiánypótló ízé, valami szeklice, cikória. Elviccelni, ugye, az abszurd nemtelen szörnyetegét. Kafka, Csehov, ezek az urak is humorizáltak, mint a vásott cipőjű sarki hírlapíró. Lefingani a bárdos hóhért kivégzés közben, hahaha. A jó humor igazi hiánycikk a magyar irodalomban, de azért Karinthytól Orbán Ottóig vagy Örkényig, Petritől Kertész Imréig, EP.-től Parti Nagy Lajosig mindig is megvoltak a nagyágyúink.

A jó humor után jöhet táncba, gondolom, a derú nagyságos asszonya pörög-forog a parketten, a mentés, ködmönös asszony, kislány, néni, meg nem tudom mondani, hogy csinálja, mindig mosoly nehezeül az arcomra, ha elbeszél nekem. Fű, fa természet, moha. A derú ott-hona. A humornak nincsen ott-hona. A derú otthon van, otthont teremt, és szabadon hagy mégis. A jó humor nem nevetet föléltlenül. De jön, mint az időjárás. Bejelentkezik a pokolba hozzád. Bárhová különben. Oda, ahol olyan szarság van, hogy a szó bent reked. Delej. Bájital, korom a szíven, de jön. Csönget, kopogtat, husánggal veri a félfát. Katsztrófatüllben megjelenik a tündér, köszi. Derúsnek lenni, Ági, cso-

daság. Vannak hasonlataim, kis rozsdametafora rajzszögek. Bélyegragasztás az estéli szél szép, holdgömbölyded fenekére, üzenet, hír, kinek, akárkinek, senkinek, tudja meg mindenki élő, a derű él és virul, puszi. Ágnes, a derű egyszerre nehéz és könnyű, mert viseli az egész világot, miközben roppanna, akár a reggeli jég. A derű lucskos avar, amiben elfészkel a fázó, kicsi állat, miközben elrohannak mellette a véredek. Ittam vagy két éve székely baráti gyűlésekkel. Ötszáz vicc, nuku piszi, botrány lenne a nemzeti patológiában, az egyszer biztos. De viszont. Volt derű, keserű is, édes is, hiábavaló és megváltó, derű volt. Jó, most mondom neked a lényegét. Ilyen kisas módjára, kedves célzattal. Szeretettel. Boldogan. A legnagyobb részegségbe, a legrosszabb temetésbe, a legsúlyosabb irodalmi műveletbe is be tud menni a derű, csak legyen olyan választott, aki beviszi – nejlomban, szütyőben, ridikülben. Posztmodern avokádó, nemzeti bakfitty, a mesélés mindenhatósága, mindegy. Ági, te bevitted. (Karácsony Benő, Szép Ernő, lalala) Ennek a mostani könyvednek a címe, *Az örök székely*, Magvető gondozás, és én a gyönyörűszép derűjét láttam és élveztem leginkább. Ó, a sok szomorú autófikció mellett, milyen üdítő olvasmány volt! Humor, derű, irónia, mesés elbeszélői kedv, így együtt. Hogy lesz az emberből nő, férfi, eperfa. Köszönöm neked, hogy míg olvastam, a derűt érezhettem, és tudtam arra gondolni, hogy abban, amiben élünk, azon lehet nevetni is, sőt, még otthont is találhatunk, jöllehet semmi okunk nem lenne ilyesféle érzetekre.

OKIRAT

Alulista P. G.
öörko, kinevesett ei
teljesjogi, problemain-
was unglorantim
Napp Mairat.

Kelt, Ben, 86.06.86

Jehi G. G.

23. v. 86.

2a v. 86.
Amsschamel

23. v. 86
Hankala

gersened fil 'igra
J20mjuu
Suinden moedelhat
elhoff van

Ára: 980 Ft

Előfizetőknek: 500 Ft

**„Egy szétszerelt világ”
Petri György poétikai és életrerei**

Petri György és Könczöl Csaba
szegedi beszélgetése 1992-ből

Marko Čudić
Erdélyi Ágnes
Horváth Kornélia
Margócsy István
Pataky Adrienn
írásai Petriről

Petri György hatvankét újabb dedikációja
Bíró-Balogh Tamás gyűjtésében

Tandori Dezső:
Egy „Petri”-moll etűd

Forgách András új Petri-rajzai

Szilágyi Lenke publikálatlan Petri-portréja

Képek a PIM Petri-kiállításáról

